

VIGILIA

2019 / 1

A kereszténység Ázsiában

PETER NEUNER: Az egyházak helyzete Kínában

WILHELM ZOLTÁN – ZAGYI NÁNDOR: Kereszténység Indiában

SAKOS VERONIKA LILLA: A kereszténység a Koreai-félszigeten

PATSCH FERENC: Három pápa Kína-politikája

RUTH PFAU: Őrült szeretettel

Miklya Zsolt, Tomaji Attila, Visky András és Vörös István versei

WÖLFINGER KITTI: Balla Zsófia és Visky András verseiről

BENE ZOLTÁN: Szép Heléna halála

Beszélgetés Klaus von Stoschsal

84. évfolyam	VIGILIA	Január
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az emberi család	1
A KERESZTÉNYSÉG ÁZSIÁBAN		
PETER NEUNER:	Az egyházak helyzete Kínában. Földalatti mozgalmak és „vallási láz” között (<i>Görföl Tibor fordítása</i>)	2
WILHELM ZOLTÁN – ZAGYI NÁNDOR:	Kereszténység és vallásszabadság Indiában	12
SZAKOS VERONIKA	A mártírok országa. A kereszténység története a	
LILLA:	Koreai-félszigeten	20
SZÉP/ÍRÁS		
VÖRÖS ISTVÁN:	Az isztambuli repülőtéren; Delhi óvárosában; Diákok a Buddha-szobor mellett; Szatjágraha (<i>versek</i>)	30
VISKY ANDRÁS:	Háborús följegyzések Sárának (<i>vers</i>)	33
WÖLFINGER KITTI:	Kortárs teopoétikák. Balla Zsófia és Visky András verseiről (<i>tanulmány</i>)	35
TOMAJI ATTILA:	Idd ki lassan; Nem igényli, nem tűri (<i>versek</i>)	41
MIKLYA ZSOLT:	Lápkút; Mezőség asztala; Kíváncsi hajnal (<i>versek</i>)	42
BENE ZOLTÁN:	Szép Heléna halála (<i>novella</i>)	44
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
GÖRFÖL TIBOR:	Klaus von Stoschsals	52
MAI MEDITÁCIÓK		
RUTH PFAU:	Őrült szeretettel (<i>Lukács József fordítása</i>)	59
EGYHÁZ A VILÁGBAN		
PATSCH FERENC:	Három pápa Kína-politikája: II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc	65
KRITIKA		
KOCSIS IMRE:	Peter Stuhlmacher: <i>Az Újszövetség bibliai teológiája. Alapvetés. Jézustól Pálig</i>	71
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	73

Az emberi család

A II. Vatikáni zsinat — a zsinatok történetében először — mély együttérzéssel tekintette át az emberiség aktuális helyzetét az Evangélium fényében. Az általános elvek után szólt „néhány különösen égető kérdéstről”, köztük a béke védelméről. „Az egyetemes emberi család nagykorúságának sorsdöntő órájához érkezett. (...) De csak úgy építhet igazán emberségesebb világot minden ember számára az egész földkerekségen, ha mindenki, megújodott lélekkel, az igazi béke megvalósításán fáradozik.” Ekkor már ismert volt XXIII. János *Pacem in terris* enciklikája, amely nemcsak a keresztényeket szólította meg, hanem minden jóakarátú embert. „A békének négy oszlopra kell épülnie: ezek az igazság, az igazságosság, a szeretet és a szabadság. Mindenkinek, aki a békét szereti, de még inkább azoknak, akik a fiatal nemzedékeket erre az eszményre nevelik, az a kötelessége, hogy az emberiség számára egy jobb kort készítsenek elő.” Hozzátette: „Egyáltalán nem lesz béke az emberek összességében, hacsak előbb nincs meg az egyes emberek lelkében”.

Néhány évre rá VI. Pál pápa január 1-jét a Béke világnapjává nyilvánította, s ebből az alkalomból „üzenetben” fordult az egész világhoz. Példáját követték utódai is, így mára ötven pápai üzenet elemzi a béke teológiájának egyes kérdéseit. Ezek a nyilatkozatok csatlakoznak az ENSZ törekvéseihez, amelynek — II. János Pál szerint — „egyre inkább erkölcsi centrummá kell válnia, ahol minden nemzet otthon érezheti magát, és ahol kialakulhat a lét iránti közös tisztelet, azaz a nemzetek családja”. Még egy lépéssel tovább ment, amikor „a szeretet civilizációját” sürgette: „az igazi világbéke megteremtéséhez a szeretetben kiteljesedő igazságosság szükséges”. Mára egyetlen globális faluvá vált az emberiség, egyetlen közös otthonnal, amelyben országok és kontinensek összezárva, egymásra utalva élnek. A testvériesség, a szolidaritás, az egyetemes közjó tiszteletben tartása, a Föld megóvása mindenkire érvényes kötelesség.

Így bontakozik ki a béke teológiája, amely az egyének, a családok, a társadalmak és a nemzetek, de az egész emberiség javára is érvényes alapelveket fogalmaz meg. Elítéli, ha egyesek és csoportok mások kárára, jogtalanul vagy éppen erkölcstelenül és igazságtalanul szereznek maguknak előnyöket; ha bármilyen jogcímen megbélyegeznek és kirekesztenek másokat, vagy gyűlöletet keltenek ellenük. Mindez mérgezi egy társadalom életét, ahogy pusztítja az emberiség családját is. Az igazi béke viszont sürgeti a szolidaritást, a szegények, az elnyomottak, a bármilyen szempontból hátrányos helyzetűek, a szenvedők, a menekültek megsegítését, mindazokét, akik az élethez szükséges alapvető feltételeket sem kapják meg. Korunknak is szól Jézus szava: „Mindnyájan testvérek vagytok”.

Az egyházak helyzete Kínában

PETER NEUNER

Földalatti mozgalmak és „vallási láz” között

1941-ben született Münchenben. Katolikus pap, teológus, a müncheni egyetem nyugalmazott dogmatikaprofesszora.

1. Regisztrált vallások

¹Roman Malek beszámolója: „Hexie shehui”. *Eine neue Utopie? China heute* 24 (2005), 195.

Napjainkban Kína drámai erejű változásokon megy keresztül, amelyek talán még az 1966 és 1976 között lezajló kulturális forradalom következményeinél is mélyrehatóbbak. A hatalmas gazdasági fellendülés hatására számos kínai meggazdagodott, de sokkal többen vannak, akik elszegényedtek. Erősödnek a szociális feszültségek, amelyeket csak fokoz a kínai kisebbségi politika (ezzel kapcsolatban főként Tibetre érdemes gondolnunk). Csak a politikai rezsim autoriter fellépése tudta megakadályozni, hogy a konfliktusok robbanásig fokozódjanak. A fokozódó feszültségek láttán a kínai kommunista párt akkor főtitkára, Hu Jintao 2005-ben harmonikus és stabil társadalom (*hexie shehui*) kialakításában jelölte meg a kormányzat célját.¹ A párt elképzelései szerint ennek elérésében a vallásoknak is lehet szerepük, s ezzel összefüggésben a Kínában működő keresztény egyházak is bizonyos mértékű toleranciát kezdtek élvezni. Kínában a kereszténység természetesen kisebbséget alkot, de a leggyorsabb ütemben növekvő vallásnak számít.

A keresztény misszióknak hosszú és sokszínű történetük volt Kínában. A kezdetekkel e helyütt nem érdemes foglalkoznunk. Induljunk ki abból, hogy miután 1742-ben XIV. Benedek pápa elítélte a „kínai rítusokat”, a kínai konfucianus életformához alkalmazkodó jezsuiták módszereit, a katolikus misszió összeomlott, s megkezdődött a keresztények és a misszionáriusok véres üldözése. Az üldözés nem önmagában a kereszténység ellen irányult, hanem azért tört ki, mert a kereszténységet idegen vallásnak tekintették, s a kínaiak a későbbiek folyamán sem mindig tudták megkülönböztetni a missziót az európai hatalmak gyarmatosító szándékaitól, ami nagyon rossz hírbe hozta az egész keresztény üzenetet. Elterjedt a szólásmondás: egy kereszténnyel több, egy kínaival kevesebb.

A kommunista hatalomátvétel után már minden vallást kiterjedt üldözés sújtott, amely a kulturális forradalom idején tetőzött. A kínai kormány példátlan gyűlölettel minden vallást megpróbált kiirtani, még a konfucianizmust is. 1966-ban az összes vallást betiltották, a templomokat és a szentélyeket lerombolták (vagy legfeljebb társadalmi szempontból „értelmes” célokra kezdték használni), a vallási műalkotásokat megsemmisítették, a történelmi dokumentumokat és a vallási irodalmat tűzre vetették. A vallási tisztséget viselő személyeket számtalan hívővel együtt bebörtönözték vagy átnevelés cél-

jából munkatáborba számúzték. A nyilvánosságban és az iskolákban magától értetődő volt a vallásellenes propaganda.

A kulturális forradalom után a vallások bizonyos mértékű szabadságot kezdtek élvezni. A hatalomnak meggyőződése volt, hogy a vallási érdeklődés gyökerét sikerült elmetszenie, s ezért kockázat nélkül adhat némi szabadságot a vallásoknak, már csak a nemzetközi nyilvánosság rokonszenvének megnyeréséért is. Azóta a vallás útja meglepő mértékben felívelt Kínában. Az országban a kommunizmus ma elsősorban a hatalom megtartását szolgálja, s ebből a szempontból töretlen, a párt semmit sem engedett a hatalmából. A kommunizmus szellemi jelentősége azonban jelentősen csökkent. A kínai társadalmat ma egészen másfajta beállítódás határozza meg: a nyakló nélküli kapitalizmus. Mióta Deng kijelentette, hogy a gazdagság nagy dicsőség, és emelkedett dolog, ha valaki jelét is adja gazdagságának, a kommunizmus határtalan és kíméletlen nyereségvágyának adta át a helyét. Kínában ma alighanem egyetlen szellemi beállítódás uralkodik: a *making money*. Mivel azonban sokan lemaradnak erről a vonatról, más értékeket is próbálnak előtérbe állítani. Ha nem csal a látszat, erős nacionalizmus van kialakulóban, amelyet hivatalos részről is támogatnak.

A kínai hatóságok viszonya a vallásokhoz

Ugyanakkor azok száma is növekszik, akik szemében nem a gazdagság és a nacionalizmus ad végső választ az élet kérdéseire. Sokan érdeklődéssel fordulnak a vallások felé. A kínai hatóságok ma némi aggodalommal „vallási lázról” beszélnek, s azon vannak, hogy ne szabaduljanak el a folyamatok. 1979-ben a világvallások kutatásával foglalkozó intézetet hoztak létre a Pekingi Társadalomtudományi Akadémián, mostani igazgatója, Zhuo Xinping professzor a müncheni Guardini-tanszéken szerzett doktori fokozatot. Az intézet komoly kutatásokat folytat, s számos könyvet ad ki (részben fordításban). A párt ma már másként ítéli meg a vallást, s a pártembereket arra szólítja fel, hogy állítsák a társadalom fejlődésének szolgálatába, és támogassák is, amennyiben a patrióta célt szolgálják. Az 1982-ben kiadott alkotmányban a vallásszabadságról szóló cikkely is szerepel, de a legfontosabb törvényszöveg a szintén 1982-ből származó 19-es dokumentum, amely elítéli a kulturális forradalom „balos tévedéseit” és a vallás elnyomására hozott intézkedéseket, s pozitívan nyilatkozik a vallás jelentőségéről. A modern és erős szocialista állam felépítésének szolgálatába állított vallási tényezőkkel kapcsolatos szabályozásokat a Népi Gyűlés 2005. március 1-én életbe lépett rendelete foglalja össze,² amelynek legfőbb megállapítása, hogy a vallások regisztrálhatják magukat. Ennek értelmében az állam felügyeletet gyakorol felettük, annak érdekében, hogy valóban a társadalom fejlődését szolgálják, ne okozzanak megosztottságot az emberek között, s főként ne váljanak külföldi érdekek és hatalmi igények kiszolgálóivá. Ha regisztrálják magukat, törvényi védelmet kapnak, és az állami szervek támogatására is számíthatnak. A pártapparátusból kikerülő és vallási képzettséggel nem rendelkező vallásügyi megbízottak segítenek abban, hogy a vallások visszakapják kultikus épületeiket, és „új vallási személyzetet képezzenek”. Az előírások értelmében a vallási szolgálattevők kép-

²Kínaiul és angolul megjelent: *Regulations of Religious Affairs*. Peking, 2005. Az előírásokat értékeli Roman Malek: *China: Ein Land auf der Suche nach Harmonie und Stabilität*. In Heinrich Geiger (szerk.): *An der Schwelle*. KAAD, Bonn, 2005, 67–70.

zésénél ügyelni kell arra, „hogy politikai szempontból forrón szeressék a hazájukat, támogassák a pártvezetést és a szocialista rendszert, s megfelelő vallási ismeretekkel rendelkezzenek”.³

Regisztrációban részesült, azaz hivatalosan elfogadott és engedélyezett a buddhizmus, a taoizmus, az iszlám, a kereszténység és a katolicizmus. Érdekesség, hogy a protestáns kereszténység és a katolicizmus más-más istennevet használ (az előbbi a *shangdit*, az utóbbi a *tianzhut*), s ezért más-más vallásnak minősül, mivel a hatóságok megítélése szerint nem ugyanazt az Istent tisztelik. A hivatalos elismerésnek azonban megvolt az ára. A vallásoknak „hazafias egyesületeket” kellett alapítaniuk, amelyekben a vallási ügyek állami irodája párttitkárokon keresztül nemzeti és helyi szinten egyaránt felügyeletet gyakorol, kijelöli a tisztségviselőket és ellenőrzése alatt tartja a vallási tevékenységeket, még az épülethasználatot és a gazdasági ügyeket is. Az állami szervezetnek, és így módon a pártnak továbbra is nagy hatalma van a vallások fölött.

2. A hivatalos és a földalatti közösségek

A keresztény egyházak olyasmit kínálnak vallási téren, ami Kínában ma hatalmas érdeklődést vált ki, ahogy általában is minden, ami Nyugatról származik. A technikai és gazdasági téren gyors ütemben változó világ és társadalom problémáira adott keresztény válaszok minden jel szerint sok ember szemében megnyerőnek tűnnek. Kínában ma kizárólag kínaiak hirdetik a keresztény üzenetet, mégpedig nagy sikerrel. A vallások közül a kereszténység növekszik a leggyorsabban. Hivatalos adatok szerint ma a lakosságnak kerekén két százaléka keresztény, szakértők szerint azonban ennél jelentősen magasabb számokról van szó. Becslések szerint korunkban naponta tízezer ember csatlakozik a kereszténységhez. A legtöbben a vidéki régiókban, de a templomok a városokban is zsúfolásig telve vannak. A pekingi Nantang-székesegyházban hétköznapokon ötszáz hívő vesz részt a szentmisén, vasárnaponként több ezren, ünnepnapokon pedig el sem férnek az emberek a templomokban.

Különösen a protestáns közösségek létszáma emelkedik gyors ütemben. Megbízható számadatok azonban nem állnak rendelkezésre. Ennek az az oka, hogy az üldözések idején sok protestáns házi közösségekbe tömörült. Az ilyen közösségeket nem érzékelik a statisztikák, és nem is érzékelhetik, hiszen nincsenek regisztrálva. Istentiszteleteiket olyan keresztények vezetik, akik nincsenek lelkésszé avatva, de prédikálnak és kiszolgáltatják a szentségeket. Az egyház nekik köszönhetően maradt életben, és a mai napig az ilyen „laikusok” erőfeszítései tartják meg. Lehetetlen pontosan meghatározni, hány ilyen házi egyház létezik, és hányan tartoznak hozzájuk. A kilencvenes évek elején öt- és százmillió közé tették a számukat. A kommunista párt nem hivatalos dokumentumai szerint hatvannégy millió protestáns keresztény él Kínában, akik többsége házi egyházak tagja. 1949-ben, vagyis a kommunista hatalomátvétel előtt hivatalos adatok szerint kerekén egymillió protestáns volt Kínában. A pontos adatoktól függetlenül a növekedés mindenképpen hatalmas mérvű.

A nem hivatalos házi egyházakkal párhuzamosan regisztrált, államilag elismert keresztény egyház is működik. A katolikusok kivételével az összes keresztény felekezetnek ebben az egyházban kellett egyesülnie, ennek következtében pedig a kínai keresztény egyház ma a legkülönbözőbb felekezeteket tömöríti magába, az anglikánokat éppúgy, mint a lutheránusokat, a reformátusokat, a szabadegyházakat, sőt a hetednapos adventistákat is. Állami nyomásra tehát Kínában protestáns ökumené valósult meg, a katolikusok és a protestánsok között azonban nem sok jele van az egységnek.

Nem nehéz elképzelni, hogy számos protestáns hívó a legkevésbé sem ért egyet ezzel a kényszeregyesítéssel, és úgy próbálja megmenteni felekezeti örökségét, hogy valamely nem regisztrált házi egyházhoz csatlakozik. Rendszeresen előfordul továbbá, hogy evanglikál körök, amerikai szabadegyházak és szekták a protestáns egyház megkerülésével és a protestáns egyház ellenében végeznek missziót és hoznak létre házi egyházakat. Az ilyen közösségek evanglikál jellegűek, és a hivatalos keresztény egyház igen bizalmatlan velük szemben. A kínai valláspolitikának az az elsődleges törekvése, hogy gátat vessen ezeknek a folyamatoknak. Kínában félnék az ellenőrizhetetlen és irányíthatatlan kezdeményezésektől. Néhány évvel ezelőtt nyilvánosan színre lépett a Falun Gong meditációs mozgalom, de rendőrségi intézkedésekkel elnyomták, kártékony kultusznak minősítették és illegitásba kényszerítették. A vita keretében a nem regisztrált házi egyházakra nehezedő nyomás is fokozódott. Ma is kockázatot vállal, aki aktív tagja valamely ilyen közösségnek.

A katolikus közösség története másként alakult. A katolikusok is földalatti mozgalmat hoztak létre, s vállalták a halálos veszélyeket. Fontosabb azonban, hogy titkos felszentelésben részesülő katolikus hierarchia alakult ki. Mivel a pápa igényt támaszt a püspökök kinevezésére, a katolikus egyházra az a gyanú vetült, hogy külföldről irányítják, sőt a pápa vezetésével nemzetközi téren ellenforradalmi törekvéseknek ad tápot. A püspökök kinevezésének joga állt a viták középpontjában. Az egyház tevékenységét (rendkívül korlátozott tevékenységét) már az ellenforradalom előtt is csak azzal a feltétellel engedélyezték, hogy az egyház minden külföldi befolyástól elzárkózik, azaz megszakítja a kapcsolatot Rómával. Az egyháznak három szempontból is önállóan kellett megszerveződnie: önállóan kellett terjeszkednie, önállóan kellett kialakítania a közigazgatását, és önfenntartásra kellett berendezkednie. Az önálló terjedés azt jelentette, hogy minden külföldi misszionáriust kiutasítottak, és betiltották a külföldről érkező szakirodalmat, még a hongkongi és tajvani műveket is. Az önálló közigazgatás azt jelentette, hogy a tisztségviselőket, főként a püspököket nem lehetett kívülről kinevezni. Az önfenntartás pedig anyagi függetlenséggel volt egyenértékű, vagyis azzal, hogy tiltottak voltak a külföldi pénzadományok (legalábbis elvileg).

1957-ben nagy állami nyomásra megalakult Pekingben a Kínai Katolikus-Hazafias Szövetség. Úgy határozott ugyan, hogy a Vatikánhoz fűződő vallási kapcsolatokat nem szakítja meg, a személyes és admi-

nisztratív kapcsolatnak viszont véget vet, hogy önállóan nevezhesse ki a püspököket. A püspöki székek nagy része már régen betöltetlen volt, képtelenségnek tűnt, hogy Róma püspököket nevezzen ki. A Hazafias Szövetség küldöttséget akart meneszteni Rómába, hogy megmagyarázza, mennyire nehéz a helyzet Kínában, s a mozgalom csak szervezeti szempontból szakítja meg a kapcsolatot Rómával. A küldöttség azonban nem kapott kiutazási engedélyt. XII. Piusz pápa ugyanakkor ugyanebben az évben nyomatékosan elítélte a kilátásba helyezett püspökszenteléseket: „Ezért arra az esetre, ha minden joggal és törvénnyel ellentétesen sor kerül ilyen szentelésre, s e bűncselekmény következtében komolyan sérül az egyház egysége, kiközösítést helyezünk kilátásba, amely magától beáll a szentelőre és a szentelésben felelőtlenül részesülő személyre nézve.” A *Fides* katolikus hírügynökség közzétette, hogy a katolikusok „inkább a véres mártíromságot válasszák”, mintsem hogy a Hazafias Szövetséghez csatlakozzanak, mert a Szövetség „veszélyezteti a keresztények hitét és az egyház fennállását”.⁴ A figyelmeztetés ellenére 1957-ben Dong Quangtingot wuhani püspökké választották, s politikai nyomásra és a Vatikán heves tiltakozása ellenére fel is szentelték. A kulturális forradalom kirobbanásáig összesen negyvenöt püspököt szenteltek fel római jóváhagyás nélkül. A kulturális forradalom idején ugyanúgy elnyomást és üldözést szenvedtek, mint a földalatti egyház tagjai.⁵

A pekingi püspök

Mao Zedong halála (1976) után ismét életre keltek a hazafias vallási szervezetek. A pekingi püspöki szék Yao Guangyu 1964-ben bekövetkezett halála óta betöltetlen volt. Mivel semmi esélye nem volt annak, hogy egy Rómából kinevezett püspök nyilvános tevékenységet végezhetne, az egyház számára megnyíló — rendkívül szűkös — mozgásteret azonban nem akarták kihasználatlanul hagyni, 1979-ben Fu Tienshant pekingi püspökké választották. A kínai egyház függetlenségének demonstrálása érdekében a kulturális forradalom idején sok más paphoz hasonlóan Fu is arra kényszerítették, hogy formálisan házasságot kössön, bár soha nem intézett támadást a cölibátus ellen, amely a mai napig egészen magától értetődő a kínai egyházban. A Vatikán Fu szentelését is jogszerűtlennek minősítette, ugyanakkor II. János Pál pápa kijelentette, hogy „soha nem szakadt meg a szellemi kötelék Róma és a kínai egyház között”.⁶ Ez a nyilatkozat egészen másként hangzott, mint XII. Piusz nyers elítélése.

Fu Tienshan nem csupán a hivatalos katolikus egyház pekingi püspöke és a Hazafias Szövetség elnöke volt, de a Nemzeti Népgyűlés Állandó Bizottságának elnökhelyettesi tisztségét is betöltötte, vagyis az egyik legmagasabb rangú állami tisztségviselő volt. Szinte az összes vallási és humanitárius célkitűzésű hivatalos küldöttséget ő fogadta, sokszor a Nép Nagy Csarnokában, a hivatalos valláspolitikai szócsöve volt, és világszerte képviselte is a kínai valláspolitikát (még az ENSZ-ben is), amelyet rendszeresen megvédett a hiányos vallásszabadságot kifogásoló vádakkal szemben. Még a halálos ágyán is felkereste Hu Jintao kínai elnök, aki néhány nappal később a gyászszertartáson is leróta tiszteletét a kínai zászlóba csavart elhunyt előtt. Meglepő mó-

⁴Az idézetek forrása Roman Malek – Manfred Plate (szerk.): *Chinas Katholiken suchen neue Wege*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 1987, 37. és 39.

⁵Jin sanghaji püspök, a kétségkívül legjelentősebb kínai püspök életét röviden bemutatja Adam Minter: *Bischof Jins Kampf für die Kirche in China*. Stimmen der Zeit 225 (2007), 651–665.

⁶Roman Malek beszámolója: *China heute* 26 (2007), 81.

don a temetésre az egyetemes egyház, azaz a Szentszék képviselőit is meghívták. Zen hongkongi bíboros nem fogadta el a meghívást.

A hivatalos egyházban felszentelt püspökök eleinte rendkívül kényes helyzetben voltak. Korábban számos földalatti közösség szerveződött, amelyek tagjai minden kockázatot és veszélyt vállaltak. Teljesen elzárkóztak attól, hogy együttműködjenek a kommunista párttal. Az államilag elismert és hivatalosan regisztrált egyházat kezdetben az ördög művének tartották, püspökeiket árulónak tartották. A katolikusok nagy része továbbra is megmaradt földalattinak, sőt érvénytelennek is bélyegezte a római kinevezés hiányában végzett püspökszenteléseket. A földalatti egyház életben maradását nem utolsósorban a Népek Evangelizálása Kongregáció 1978-ban sajátosan Kínának biztosított *facultas*a tette lehetővé, amely időlegesen hatalmat adott a püspököknek arra, „hogy valamely püspök letartóztatásának esetén azonnal felszenteljék helyettesét, illetve az utódját”, mégpedig előzetes pápai kinevezés nélkül is.⁷ Csupán azt kérték tőlük, hogy a szentelésekről a lehető leghamarabb tájékoztassák a Szentszékét.

Az államilag elismert hivatalos egyház és a földalatti egyház közötti szakadás a mai napig fennáll, jóllehet az elkülönülés ma már nem olyan éles, mint korábban, és számos formában átmenet is van a két csoport között. A kínai lakosság átlagéletkora alacsony, a legtöbben már a kulturális forradalom idején bekövetkező eseményekre sem emlékeznek. Ennélfogva az egyházi köztudatban sem él elevenen az üldözések emléke. A földalattiság ma már nem egyenértékű a katakombaléttal, a földalatti egyház püspökei név szerint ismertek, és mindenki tudja, hol mutatnak be szentmisét. A földalatti egyház azonban nincs regisztrálva, s ezért nem élvez ugyanolyan jogi védelmet, mint a hivatalos egyház. Mindig az éppen aktuális helyzettől függ, hogy eltűrik-e az összejöveteleiket, sor kerülhet-e egy-egy szentmisére, vagy éppen a szervezők hirtelen börtönben találják magukat. Rendszeresen érkeznek hírek önkényes letartóztatásokról és a börtönben bekövetkező halálesetekről. Külföldiek csak nehezen létesíthetnek kapcsolatot a földalatti egyházzal, és a kínaiakra nézve veszélyes is, ha külföldiekkel érintkeznek. Különösen 1989 júniusa után, a demokratikus mozgalom leverését követően tartóztattak le a földalatti egyházhoz tartozó püspököket, papokat és laikusokat, azzal a váddal, hogy a vallás leple alatt bűncselekményeket követnek el és ellenforradalmi tevékenységet végeznek.

Az elmúlt években a hivatalos egyházban is jelentős változások zajlottak. Joggal állítható, hogy a hivatalos kínai katolikus egyház tagjai nem akarnak skizmatikus közösséghez tartozni. Úgy vélik, hogy a Rómától való elkülönülésnek kizárólag szervezeti téren van jelentősége, a hitet és az egyházi közösséget a legkevésbé sem érinti. 1989 óta az állami hatóságok nem ellenzik az egyház lelki vezetőjének tekintett pápával fenntartott — kizárólag vallási természetű — kapcsolatot, s a pápát ismét megemlítik a liturgikus könyörgésekben. A sanghaji Szent Péter templom előcsarnokában részletes életrajzzal együtt elhelyezték a pápa életnagyságú képét, közvetlenül mellette pedig Szent Pétert ábrázoló festmény található. A hivatalos egyházhoz tartozó hívők és pa-

⁷Georg Evers: *Religionsfreiheit und Menschenrecht im Blick auf die kirchliche Situation in China*. In Georg Evers – Roman Malek – Notker Wolf: *Christentum und Kirche in der Volksrepublik China*. Don Bosco, München, 2002, 8–40., 25.

A hivatalos és a földalatti egyház viszonya

pok is képtelenségnek tartanak azt a gondolatot, hogy elkülönülnek az egyetemes egyháztól. Jin sanghaji püspök szerint „a sanghaji laikusokkal és papokkal minden rendben, gond csak a püspökkel van”. A hivatalos, regisztrált egyházat ma rendszerint nyitott egyháznak nevezik, megkülönböztetve a földalattitól, amelynek nem áll módjában, hogy nyilvánosan fellépjen.

3. A közeledés lehetőségei és határai

Az egyházi közösségeket ma már nem a pápa elfogadása vagy valamiféle skizmatikus beállítódás osztja meg, hanem az a kérdés, hogy kinek van joga püspököket kinevezni. Mióta a földalatti egyház is előzetes pápai kinevezés nélkül szentelte fel a püspököket, a vitának mint ha alig lenne már alapja. Érdeemes ilyen apróság miatt hadban állni egymással?

E fejleményekkel kapcsolatban a Vatikán ma rendkívül visszafogott álláspontra helyezkedik. Nem csupán a földalatti egyházra támaszkodik, hanem azon van, hogy kibékítse egymással a két csoportot. Dong wuhani püspök, az első „illegálisan” felszentelt főpásztor már korán megpróbált kiengesztelődni Rómával, s II. János Pál pápa már a nyolcvanas évek közepén legitimnek ismerte el. A kormányzat erőszakos (olykor külföldi beavatkozásra hivatkozva foganatosított le tartóztatásig menő) ellenintézkedéseinek dacára a példa ragadós volt. Ma már a nyitott egyház legtöbb püspökét annak ellenére is elismeri Róma, hogy jogi szempontból skizmatikus közösséget vezetnek. Pontos számok nem állnak rendelkezésre, de a nyitott egyház hatvanhét püspökéből Róma ma feltételezések szerint hatvanegyet elismer.

⁸Részletesen tájékoztat erről Katharina Wenzel-Teuber: *China heute* 25 (2005), 130.

A fordulópont 2005-ben következett be, amikor több segédpüspököt is szenteltek,⁸ olyan személyeket, akiket a kínai egyházi és állami hatóságok együttesen választottak ki. A jelöltek a Szentszék kifejezett hozzájárulásától tették függővé a kiválasztás elfogadását, és Róma minden esetben jóvá is hagyta a szentelésüket. 2007. április 20-án meghalt Fu pekingi püspök. Mivel magas állami tisztséget is viselt, utódjának kijelölése rendkívül kényes kérdés volt. A negyvenkét éves Li Shant végül 2007. július 16-án a nyitott egyház gyakorlata szerint választották meg, s szeptember 21-én fel is szentelték Pekingben. A következő napon az *Osservatore Romano* cikket közölt, amelyben nemcsak az szerepel, hogy Róma előzetes hozzájárulását adta a szenteléshez, de az is, hogy a szentelést végző püspök és (szinte) mind a hat társszentelő közösségben van az egyetemes egyházzal, egyidejűleg pedig a kormányzat elismerését is élvezi. Arról nem esik szó, hogy miként kérték ki Róma beleegyezését. Első prédikációiban az új püspök köszönetet mondott a pápának, és arra is ígéretet tett, hogy a katolikus egyház támogatja a „harmonikus társadalom” kialakítását. Feléledt a remény, hogy ez az eljárás jelentősen elő tudja mozdítani a kínai katolikus egyház megosztottságának felszámolását.

Ezeknek a közeledési lépéseknek azonban nem volt folytatásuk. 2006-ban Kunmingben római jóváhagyás nélkül püspökké választották és szentelték Ma Yinglint, ami a Vatikán heves tiltakozását váltotta ki. 2010 novembere óta jelentősen fokozódott a katolikus egyházra nehezedő

⁹China heute 30 (2011), 6.

nyomás. További püspökszentelésekre került sor pápai engedély hiányában, mi több, kiközösítéseket is foganatosítottak, s 2010-es ülésén a püspöki konferencia elnökévé választotta a pápai jóváhagyás nélkül felszentelt kunmingi püspököt. Néhány püspök nem akart részt venni a választáson, de a rendőrség erőszakkal kényszerítette őket. 2011 januárjában XVI. Benedek pápa arról beszélt, hogy a kínai katolikusok „nehézségeken és próbatételeken mennek keresztül”.⁹ Az állam és a párt változatlanul hatalmat gyakorol az egyház fölött.

Rendhagyó esetnek tekinthető, hogy 2012 júliusában sanghaji segédpüspökké szentelték Ma Daqint. Jin Luxian, a kilencvenhat éves sanghaji püspök el tudta érni, hogy az állam beleegyezzen a szentelésbe, a Vatikán jóváhagyása pedig már korábban megérkezett. Állami nyomásra egyik társszentelő püspök nem rendelkezett római elismeréssel, s emiatt az egyházmegye legtöbb papja nem vett részt a szentelési szertartáson. Beszédében Ma Daqin kijelentette, hogy ki fog lépni a Hazafias Szövetségből. Az állami hatóságok haladéktalanul kemény intézkedéseket hoztak. Ma püspök azóta is házi őrizetben van, és annak ellenére sem gyakorolhatja hivatalát, hogy elődje, Jin püspök már meghalt. Az egyházmegye könyvkiadója zárva, a papi szeminárium szintén. A párt szemléletét biztosítani akarja, hogy a püspökök a hivatalos politikát képviseljék, és ne adjanak hangot kritikának. Ez a szigor összhangban van az új pártvezetés célkitűzéseivel: Xi Jinping pártelnök az ország gazdasági nyitásának folytatását összekapcsolja a nyugati gondolkodásmód és a nyugati értékek elutasításával.

Pápai elismerés híján lévő püspökök

A katolikusok körében nagymértékű csalódottság uralkodik. Beszámolók szerint a pápai elismerés híján lévő püspököket a hívők elutasítják, és nem vesznek részt az általuk bemutatott szentmiséken. Bizonyos esetekben a seminaristák nem engedik, hogy ilyen püspökök szenteljék fel őket, mert tudják, hogy így az egyházközségben nem fogadnák el őket. A nyitott egyház tagjai is fontosnak tartják, hogy Rómához kötődnek és az egyetemes egyház részei.

A keresztény közösségek, főként a földalatti egyházhoz tartozó hívők évtizedeken át súlyos elnyomást szenvedtek, s a kommunizmus elutasítása és a pápa iránti hűség egyenértékű volt a szemükben. Akik évtizedeken át kitarítottak ebben a szellemben, azokban nyilván kellemetlen mértékű makacsság van, ezért nehéz lenne egyszerűen csak közölni velük, hogy ma már mindent másként kell látni, s nekik sem szabad többi elzárkózniuk a hivatalos egyháztól és a kommunista párttól. A földalatti egyházban ma olyan vélemények is vannak, hogy „a pápa állandóan cserben hagy minket, ügyet sem vet a szenvedéseinkre”. Az egyház jövőjét azonban minden bizonnyal nem a földalatti közösség fogja jelenteni Kínában.

¹⁰A levél a Vatikán honlapján olvasható.

2007. május 27-én XVI. Benedek pápa — már régen kilátásba helyezett — levelet intézett a kínai katolikusokhoz,¹⁰ amelytől sokan azt remélték, hogy előmozdítja a kiengesztelődés folyamatát. A levél barátságos hangvételű, megértést tanúsít a hivatalos egyház tisztségviselőinek rendkívül összetett helyzete iránt, nem mond ki semmiféle elítélést, „az emlékezet megtisztítására” hív, s a kiengesztelődést és a

megbocsátást sürgeti (6. pont). Jogszerűtlennek, de érvényesnek minősíti a hivatalos egyházban végzett püspökszenteléseket (8. pont), nem ért egyet tehát azokkal, akik szerint érvénytelenek. Kiemeli azonban a pápával való közösség fontosságát, és bírálja, hogy a Kínai Népköztársaságban hiányt szenved a vallásszabadság. A nyilvánosság figyelmét szinte egyáltalán nem keltette fel, bár fontos, hogy a levél visszavonja a földalatti egyháznak adott sajátos felhatalmazásokat, azt is, hogy római kinevezés nélkül is szentelhet püspököket.

A kínai hatóságok rendszeresen hangoztatják, hogy a Szentszékhez fűződő viszony rendezésének és a katolikus egyházzal kapcsolatos kérdések kielégítő megoldásának útjában áll a tajvani nunciatúra. Kína alapvetően nem tart fenn kapcsolatot olyan államokkal, amelyek elismerik Tajvant. E téren a Vatikán készséget mutatott a párbeszédre. A nunciatúra illetékessége hivatalosan nem korlátozódik Tajvanra, hanem egész Kínára kiterjed. Ráadásul 1972 óta nem érkei rangú apostoli nuncius, hanem csupán ügyvivői tisztet viselő monsignore vezet. Angelo Sodano bíboros államtitkár már 2005 októberében úgy nyilatkozott, hogy a Szentszék még „ma éjszaka” kész visszahelyezni az „eredeti nunciatúrát” Pekingbe, ha a pekingi kormány szavatolja a vallásszabadságot az egyháznak.¹¹

A Szentszék és a pekingi kormányzat között időközben ideiglenes megállapodás született a kínai püspökök kinevezésével kapcsolatban. Minden jel arra mutat, hogy Ferenc pápa rendezni akarja a bonyolult kínai helyzetet, s engedményekre is kész annak érdekében, hogy a katolikus hívók nyíltan egyetlen közösség keretében tudják ünnepelni hitüket. Másrészt fontos személyiségek, főként Zen hongkongi bíboros kételyeket is megfogalmaznak e téren: álláspontjuk szerint Xi Jinping elnök kizárólag arra törekszik, hogy a püspökkinevezések révén teljes hatalmat nyerjen az egyház fölött, és elhallgattassa az esetlegesen felmerülő kritikus hangokat.¹²

¹¹Idézi Roman Malek: *Normalisierung de iure und de facto. Zum aktuellen Stand der sino-vatikanischen Beziehungen.* China heute 24 (2005), 216–222., 220.

¹²Lásd erről: China heute 37 (2018), 19–21.

4. A papképzés problémája

Az egyház jövője azért sem kötődhet a földalatti közösséghez, mert ott szinte egyáltalán nincs lehetőség a papképzés megszervezésére, jóllehet a Vatikán engedélyezte, hogy a földalatti közösséghez tartozó szeminaristák a nyitott egyház papképző intézményeiben tanuljanak. A modernizálódással párhuzamosan az oktatással szemben is egyre nagyobb igények fogalmazódnak meg, ami jelentős problémákkal szembesíti a földalatti egyházat.

Ilyen nehézségei a hivatalos egyháznak is vannak, bár csekélyebb mértékben. A nyolcvanas évek elejétől ismét megnyithatták kapuikat egyes szemináriumok, de nyomban szinte megoldhatatlan problémák vetődtek fel. Több mint harminc éven át szünetelt a képzés, a szakirodalmat megsemmisítették, a külföldi teológusokat kiutasították az országból. A napjainkig megnyitott harmincegy szeminárium¹³ közül az elsőnek gyakorlatilag nem voltak könyveik. A tanítást idős papoknak kellett vállalniuk, akik harminc évvel korábban kizárólag újszolasztikus teológiát tanultak. Azt adták át, amit a kényszermunka során és az átnevelő táborokban megjegyeztek. A II. Vatikáni zsinatot követő

¹³Ebből tíz nagyszeminárium (jelenleg kettő zárva), kilenc kisszeminárium, tizenkettő pedig földalatti szeminárium.

megújulási folyamat híre nem jutott el a kínai egyházhoz, és a képzés értéke ehhez igazodott.

Jelenleg azok a nagyjából ötvenéves papok töltenek be vezető tisztséget a bonyolult problémákkal terhelt kínai egyházban, akik elsőként kerültek ki ezekből a szemináriumokból. A régi gárdához tartozó püspökök életkora már jócskán nyolcvanon felül van. Ma már a hivatalos egyház néhány papja külföldön is tanulhat, becslések szerint jelenleg mintegy ötven pap, szerzetesnővér és seminarista tanul Európában, negyven pedig az Egyesült Államokban. Ez kétségkívül jelentős előrelépés, de a papképzés helyzetének rendezéséhez még hosszú időre lesz szükség. További probléma forrása a társadalmi környezet. Kína nagy hangsúlyt helyezett annak elérésére, hogy családonként csak egy gyermek szülessen. Kérdés, hogy tartósan biztosítható lesz-e a papi utánpótlás abban a kultúrában, ahol kiemelkedően fontos az ősök tisztelete és az egyén továbbélését az utódoktól remélik. Vajon az egyiké vállalni tudják-e a cölibátust, vagy úgy vélik, hogy összeegyeztethetetlen a szülőkkel és az ősökkel szemben tanúsított tisztelettel? Mára némileg lazítottak a családonként egy gyermeket megengedő politikán, de ennek hatásai még nem érzékelhetők. A papi szemináriumok rektorai arról számolnak be, hogy neveltetésük miatt a fiataloknak sokféle gondjuk vannak. „Ma minden fiatal olyan családból érkezik, ahol nincs több gyerek. (...) Nincsenek hozzászokva, hogy együtt legyenek másokkal, otthon elkényeztették őket a szüleik, a nagyszüleik pedig úgy bántak velük, mintha hercegek lennének.”¹⁴

A hiányos teológiai képzettség problémája a nyitott egyházban is felüti a fejét. Ennek következtében jelennek meg az úgynevezett „kulturkeresztények”, akik bár kevesen vannak, a befolyásuk annál nagyobb: olyan művelt filozófusok és történészek tartoznak közéjük, akik érintkezésbe akarnak lépni a nyugati hagyománnyal, behatóan tanulmányozzák a kereszténységet, kínaira is fordítanak klasszikus keresztény szövegeket,¹⁵ de az egyházakban nem találnak olyanokat, akikkel párbeszédet tudnának folytatni, s ezért többnyire egyetlen egyháznak sem tagjai.

Önálló kínai teológiának egyelőre csak a csírai jelentkeznek.¹⁶ A kommunista hatalomátvétel előtt a kínai katolikus egyház teljesen a Nyugattól függött, 1949 után pedig negyven évig szó sem lehetett arról, hogy önállóan fejlődjön. A zsinati megújulás nem érvényesült az országban, hiszen a kínai egyház nem vett részt a zsinaton, és hivatalosan nem is tette magáévá az eredményeit. Ezért Kínában még néhány évvel ezelőtt is sokszor latin nyelven folyt a liturgia, s a kínai egyház összességében klérusközpontú, a strukturái autoriterek. Új szemléletmódnak is vannak azonban jelei. A felelős pozícióba kerülő fiatal papok közül sokan élő közösségeket próbálnak felépíteni, vallási ismeretek átadására törekednek, és szociális téren is vannak kezdeményezéseik, ami nagyban idegen a kínai hagyománytól, de éppen ezért nagyfokú elismerést vált ki. Izgalmas kérdés tehát, hogy milyen kapcsolat szövődik majd a jövőben a keresztény üzenet és a kínai kultúra között.

¹⁴A senjangi szeminárium vezetőjével készített beszélgetés megjelent: *China heute* 24 (2005), 149. Az újabb statisztikák szerint jelentősen csökken a szemináriumba jelentkezők száma.

¹⁵A Kínában folyó keresztény kutatásokról, a vonatkozó intézményekről, folyóiratokról és könyvsorozatokról tájékoztatást nyújt Roman Malek: *Notizen zur Erforschung des Christentums in der Volksrepublik China*. In Georg Evers – Roman Malek – Notker Wolf: *Christentum und Kirche in der Volksrepublik China*, i. m. 41.

¹⁶A reményteli erőfeszítésekről áttekintést nyújt az évtizedek óta Tajvanon élő Louis Gutheinz: *Ein Blick in die Werkstatt der chinesischen Theologie*. *Stimmen der Zeit* 225 (2007), 619–632.

Kereszténység és vallásszabadság Indiában

WILHELM ZOLTÁN —
ZAGYI NÁNDOR

Wilhelm Zoltán a Delhi Magyar Tájékoztatási és Kulturális Központ igazgatója, habilitált egyetemi docens (PTE TTK FFI) — Zagyi Nándor egyetemi tanársegéd (PTE TTK FFI).

¹Paul Pallath: *A Katolikus Egyház Indiában*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2015; Vanyó László: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Szent István Társulat, Budapest, 1988.

²Varkey Vithayathil: *Mission and Life of St. Thomas in India*. In George Menachery (szerk.): *The St. Thomas Christian Encyclopaedia of India*, vol. 2. St. Joseph's Press, Thiruvananthapuram, 2000, 2–5.

³J. K. Elliott: *The Apocryphal New Testament. A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation Based on M. R. James*. Clarendon Press, Oxford, 2005.

A kereszténység megjelenése és elterjedése

A kereszténység a hivatalos egyháztörténet-írásban is elfogadást nyert, megingathatatlan erejű eredetemlékezet szerint közel kétezer éves múltra tekinthet vissza Indiában. A 3. században keletkezett, forrásértékét tekintve vitatott megítélésű,¹ *Tamás apostol cselekedetei* címet viselő újszövetségi apokrif irat elbeszélése alapján Krisztus üzenete közvetlen tanítványainak egyike révén már az 1. század közepén elérte az országot.²

A jelentős részben az indiai szubkontinens délnyugati partvidéke mentén hosszan elnyúló Kerala államban élő Tamás-keresztények történeti hagyománya szerint egyházuk alapítója, a második dél-indiai missziója során a mai Chennai (korábban Madras) közelében található Mylapore-ban mártírhalált szenvedett³ Tamás apostol Kr. u. 52-ben szállt partra Muzirisben, a tárgyi és szellemi javak intenzív és megtermékenyítő cseréjében kitüntetett szerepet betöltő indorómai tengeri kereskedelmi útvonal forgalmas Malabár-parti állomásán. Egy 1341. évi hatalmas erejű áradás következtében elpusztult és elhelyezkedését tekintve megbízhatóan a mai napig sem azonosított város lakói, nem kis részben az itt korábban letelepedett zsidók⁴ lettek Jézus első indiai követői. A partvidék hét további településén a helyi zsidó községek tagjainak intellektuális-spirituális támogatásával létrehozott ősegyházakból fejlődött napjainkban hozzávetőleg ötmillió főt számláló közösséggé a Tamás-keresztények gyülekezete.⁵

A hármas rétegződésű indiai keresztény társadalom legősibb szintjét alkotó csoport szír liturgikus hagyományainak eredete a 4. században kezdődő és az 1599-es diamperi zsinat⁶ rendelkezéseinek életbe lépéséig dogmatikai és egyházjogi tekintetben a nesztoriánus asszír keleti egyházzal fennálló függelmi kapcsolatra vezethető vissza. A portugál római katolikus egyházszervezetbe történt betagozódásra és a latin liturgia bevezetésére válaszul 1653-ban a Tamás-keresztények egy része I. Mar Thoma, a gyülekezet által választott helyi születésű püspök vezetésével elszakadt a latin rítust megtartó malabár egyháztól, és rövid időn belül megszervezte saját malankár szír egyházát.⁷

⁴Zagyai Nándor: *A judaizmus múltja és jelene Indiában*. Modern Geográfia, 2009/4. http://www.moderngeografia.eu/wp-content/uploads/2012/02/zagyai_nandor_2009_4.pdf és P. M. Jussay: *The Jews of Kerala*. Publication Division, University of Calicut, Calicut, 2005.

⁵Stephen Andrew Missick: *Mar Thoma. The Apostolic Foundation of the Assyrian Church and the Christians of St. Thomas in India*. Journal of Assyrian Academic Studies, 2000, 14/2. 33–61. <http://www.aina.org/articles/missick.pdf>.

⁶A Szentszék által a portugál uralkodóknak, illetve azok helyi képviselőinek a gyarmataik katolizálására adott felhatalmazás, az úgynevezett portugál patronátus (Padroado Português) lehetőségével élve Aleixo de Menezes goai érsek a Diamperben (ma Udayamperoor) tartott egyházmegyei zsinaton kikényszerítette a Tamás-keresztények asszír joghatóság alóli elszakítását és a goai érsekség alá rendelését, valamint a latin liturgia bevezetését.

⁷Timkó Imre: *Keleti kereszténység, keleti egyházak*. Szent István Társulat, Budapest, 1971.

Az egyházszakadást az 1970-es évekig számos másik követte, aminek eredményeként napjainkra végső formát látszik ölteni a Tamás-keresztények rendkívül színes, keleti vagy nyugati szír rítust követő, független, részegyházként működő, unitus vagy a protestantizmus felé fordult felekezetekből álló egyházszervezeti struktúrája.⁸

13–14. századi ferences és domonkos szerzetesek, Giovanni da Montecorvino (1247–1328), Odorico da Pordenone (1286–1331) és Jordanus Catalani (1280–1330) csekély sikert elért térítő kísérleteit követően a kereszténység szélesebb körben való térnyerése a portugál gyarmatbirodalom indiai kiépülésével párhuzamosan, a római katolicizmus intézményesített terjesztése révén valósult meg, ami a Vasco da Gama kíséretében 1498 májusában partra szállt „új apostolok” missziós tevékenységével vette kezdetét.

Az 1540-es évektől nagyobb lendületet vett, a tekintélyelvű módszereket sem mellőző⁹ katolikus evangelizáció szellemi és személyi bázisát a protestantizmus terjedésére válaszul alapított jezsuita rend alkotta. A korai katolikus misszió vezéregyénisége Xavéri Szent Ferenc (1506–1552), az Indiák és Japán apostolaként elhíresült jezsuita szerzetes volt, aki 1541-ben kelt útra Portugáliából, és életének hátralévő éveit India és a Távol-Kelet katolizálásának szentelte.

A Goában megalakult gyarmati és egyházi intézményrendszerre támaszkodva a portugálok a kezdetektől fogva igen jelentős missziós eredményeket értek el az egymással rivalizáló társadalmi csoportok számára biztosított fizikai védelemért és gazdasági támogatásért az áttérést felvállaló helyi közösségek körében. Rajtuk kívül a Tamás-keresztények egy része, valamint a származási és foglalkozási alapon szerveződő, kaszt-, illetve varnarendszerből kiszorult, a társadalmi mobilitás lehetőségétől megfosztott hindu népesség legnehezebb sorsú, megvetett rétege, a konverzióban a szociális felemelkedés lehetőségét látó érinthetetlenek (ma dalitok), illetve ezek utódai gyarapították a katolikusok létszámát.¹⁰

A hollandok, majd a britek 17–18. századi indiai megjelenése bizonyos mértékig visszafogta a katolikus hittenyerítés ütemét, mind ezek ellenére a dravida nyelvű Dél-India katolizálásában a portugálok kifejezetten eredményesek voltak. Később a római katolikus misszió, döntő mértékben ugyancsak portugál közvetítéssel elérte a szubkontinens középső és északi részeit is, ennek következményeként pedig a 20. század közepére kiépült az ország teljes területét lefedő, a szír rítusú unitus Tamás-keresztények egyháztartományával együtt 30 főegyházmegyéből és 171 egyházmegyéből álló katolikus egyházszervezeti struktúra.¹¹

A keresztény hittenyerítés harmadik fázisa a protestantizmus 18. századi megjelenésével vette kezdetét, miután a délkelet-indiai Koromandel-parton fekvő dán kereskedelmi telepen, Tranquebarban (ma Tharangambadi, Tamil Nadu tagállam) 1706-ban uralkodói missziós felhatalmazással partot ért a protestáns evangelizáció in-

⁸A Tamás-keresztények közössége ma az alábbi nyolc társsegyházba szerveződik: 1. a nyugati szír (antióchiai) rítust követő, a miafizita egyházak közé tartozó autokefál Malankár Szír Ortodox Egyház; 2. az előbbi testvéregyháza, a damaszkuszi központú Szír Ortodox Egyház joghatósága alá tartozó részegyház, a Malankár Jakobita Szír Ortodox Egyház; 3. a pápai primátust elismerő (unitus), de az előzőekkel azonos liturgikus hagyományt követő Szír Malankár Katolikus Egyház; 4. egy belső hatalmi rivalizációt követően a malankár csoporttól elszakadó, de velük azonos rítusközösséget alkotó Malabár Független Szír Egyház; 5. az ortodoxia és a protestantizmus közti sajátos átmeneti formát képviselő, liturgiájában tradicionális keleti, doktrínáját tekintve viszont inkább reformista, az anglikán misszió hatására önálló reformirányzattá vált Mar Thoma Szír Egyház; 6. az előbbiből kiszakadt, egyértelműen protestánsnak tekinthető, evangéliumi-episzkopális jellegű Szent Tamás Evangéliumi Egyház; 7. a fentiekkel szemben keleti szír (babilóniai) rítust követő, az iraki központú nesztoriánus Kelet Asszír Egyháza indiai főegyházmegyéjeként működő Káld Szír Egyház; 8.

diai úttörőinek tekintett két német evangélikus lelkész, Bartholomäus Ziegenbalg (1682–1719) és Heinrich Plütschau (1676–1752). Bár tevékenységük nem bővelkedett látványos és gyors sikerekben, az őket követő német, svéd, brit, majd amerikai hittérítők munkájának eredményeként a 20. századra Dél-Indiában viszonylag erős és népes lutheránus közösség alakult. Az ernyőszervezetük (United Evangelical Lutheran Churches in India) által összefogott 11 társsegyházhoz tartozó mintegy négymillió hívő valamivel több mint négyötöde a déli Tamil Nadu és Andhra Pradesh államban él.¹²

Az angol William Carey-nek (1761–1834) a Calcuttához (ma Kolkata) közeli, ugyancsak dán gyarmattelepre, Serampore-ra és annak közvetlen környezetére korlátozódó, de szellemi hozadékát tekintve annál kiemelkedőbb hatású, 1793-ban indult baptista misszióját követően az indiai protestáns evangelizáció a Londoni Missziós Társaság (London Missionary Society) és a ma is tevékeny Egyházmissziós Társaság (Church Mission Society) tevékenysége nyomán a 19. század elejétől vett újra nagyobb lendületet. E döntő részben anglikán felekezeti háttérű szervezetek a hiterjesztés lehetőségeinek a független Indiai Köztársaság 20. század közepi megalkadását követően jelentkező beszűküléséig tartó mintegy másfél évszázad alatt szintén jelentős missziós eredményeket értek el — elsősorban továbbra is a legnehezebb sorsú társadalmi csoportok körében — a szubkontinens déli, valamint az akkori főváros, Calcutta vonzáskörébe tartozó északi-északkeleti részén.

A keresztény hitre tért vegyes felekezeti — anglikán, presbiteriánus, metodista, baptista stb. — protestáns híveket a független India egységesítésre és átláthatóságra törekvő valláspolitikája által támogatva két nagy gyűjtőegyházba szervezték. A hozzávetőleg három és fél millió tagot számláló, és ezzel a katolikusok mögött a második legnépesebb Dél-India Egyháza (Church of South India) a dravida Délen, a mintegy másfél milliós Észak-India Egyháza (Church of North India) pedig az ország középső és északi térségeiben van jelen.¹³

Az evangelizáltak létszáma, illetve részaránya alapján az egyik legsikeresebb, egyben az utolsó nagy missziós hullám az Egyesült Államokból érkezett baptista hittérítők révén a 19. század utolsó negyedében érte el az ország túlnyomó részt törzsi viszonyok között élő északkeleti, hegyvidéki közösségeit, amelyek körében egészen az 1950-es évek elejéig akadálytalanul zajlott a kereszténység intenzív terjesztése. Minthogy az intézményesült vallások doktrinális kötöttségeitől mentes népesség kifejezetten fogékony volt a spirituális megújulás és a konverzióval járó szociális előnyök, illetve vívmányok iránt,¹⁴ e térségben jött létre a 20. század közepére India legkompaktabb keresztény tömbje.

A keresztények a hinduk és muszlimok mögött a harmadik legnépesebb vallásközösséget alkotják Indiában, létszámuk pontos megállapítása azonban számos nehézségbe ütközik. Míg az egyhá-

végül a Vatikánnal unióra lépett, de szintén keleti szír rítusú, önálló patriarkátust alkotó Szír Malabár Katolikus Egyház.

⁹Paul Axelrod – Michelle A. Fuerch: *Flight of the Deities. Hindu Resistance in Portuguese Goa*. Modern Asian Studies, 1996, 30/2. 387–421.

¹⁰Wilhelm Zoltán: *India regionális földrajza*. Publikon Kiadó, Pécs, 2015, 344–345.

¹¹Catholic Bishop's Conference of India: *Church in India*. <https://www.cbci.in/Church-in-India.aspx>.

¹²The Lutheran World Federation: *Churches in India*. <https://www.lutheranworld.org/country/india>.

¹³World Council of Churches: *WCC Member Churches*. <https://www.oikoumene.org/en/member-churches>.

¹⁴Lakshmi Bhatia: *Contradiction and Change in the Mizo Church*. In Rowena Robinson – Joseph Marianus Kujur (szerk.): *Margins of Faith: Dalits and Tribal Christians in India*. Sage Publications, Los Angeles etc, 2010, 169–184.

¹⁵Zagyai Nándor: i. m.

zak által közölt összesített számadatok alapján legalább 35 millióan vannak,¹⁵ a legutóbbi népszámlálás eredményei szerint 2011-ben 27,8 millió fő, az ország lakosságának 2,3 százaléka vallotta magát kereszténynek.¹⁶ Felekezeti megoszlásukra vonatkozóan sem léteznek megbízható és részletes adatok, ezért e vonatkozásban csupán annyit állíthatunk, hogy nagyjából egyharmaduk katolikus, 60 százalékuk protestáns, 7 százalékuk pedig ortodox (közéjük számítva az összes nem katolikus és nem protestáns keleti rítusú hívőt).¹⁷

A keresztény népesség egyik számottevő tömörülése az északkelet-himalájai törzsi államok területén található, ahol az ország kevesebb mint 8 százaléknyi részén él a keresztények több mint 28 százaléka, három itteni államban, Nagalandban, Mizoramban és Meghalayában pedig 75–88 százalék közötti arányban abszolút többséget alkotnak. Legnépesebb tömbjük viszont a szubkontinens déli részén található: a nagy népességű Kerala és Tamil Nadu államok az ország keresztény lakossága 38 százalékának adnak otthont.¹⁸ Az érzékelhető arányú keresztény jelenlét elsősorban a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok, a jegyzett törzsek és a dalitok alkotta jegyzett kasztok, illetve a kulturális integritásukra érzékeny dravida népek által lakott térségekre korlátozódik. Ennek megfelelően a keresztények létszámarányát tekintve viszonylag éles választóvonal mutatkozik az ország déli és keleti-északkeleti, valamint az indoárja kulturális magterületnek tekinthető, ráadásul hosszú ideig muszlim uralom alatt álló, a kereszténység terjedésének gátat vető közepső és északi-északnyugati térségei között.

A kereszténység szerepe India társadalmi modernizációjában

A kereszténység indiai jelenlétének jótékony társadalmi hatása legközvetlenebb módon az oktatási rendszer színvonalának emelkedésében, nem utolsósorban a nyugati ismereteket is közvetítő korszerű anyanyelvi oktatás megteremtésében és a beiskolázott gyermekek, köztük egyre növekvő arányban lányok részarányának növekedésében érhető tetten.

A katolikus és protestáns missziók iskolaalapításainak köszönhetően a keresztény oktatási intézmények száma 1818-ban már meghaladta a 110-et,¹⁹ amelyeknek az iskolahálózat kezdeti széttagoltsága idején elválaszthatatlan részét alkották a Biblia és a tankönyvek terjesztését biztosító nyomdák. Ebben az évben nyitotta meg a kapuit az első nyugati típusú felsőoktatási intézmény, a William Carey által életre hívott Serampore College is.

Az India teljes evangelizációját vizionáló Alexander Duff (1806–1878) skót hittérítő kezdeményezése nyomán indult el az 1830-as évektől az angol nyelvű oktatás mind a három képzési szinten, ami a kezdeti ellenállást leküzdve a felső társadalmi osztály körében az úgynevezett bengáli reneszánsz²⁰ eszméinek terjedésével párhuzamosan egyre népszerűbbé vált.

¹⁶Census India 2011:
*Population by
Religious Community.*
<http://censusindia.gov.in/>
2011census/C-01.html.

¹⁷Pew Research Center:
*Global Christianity.
A Report on the Size and
Distribution of the World's
Christian Population.* Pew
Research Center's Forum
on Religion & Public Life,
Washington D. C., 2011.
<http://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-exec/>.

¹⁸Census India 2011: i. m.

¹⁹Graham Houghton:
*History of Christian Impact
on India.* In Stanley
Wolpert (szerk.):
Encyclopedia of India, vol.
1. Thomson Gale, Detroit
etc., 2006, 247–252.

²⁰A 19. és a korai 20. század intellektuális mozgalmá, amely egyrészt a nyugati kulturális javak és technikai vívmányok befo-gadása, másrészt az indiai és európai szellem egymást megtermékenyítő, kölcsönösen gazdagító találkozása révén kívánta elérni a helyi társadalom felemelését. A mozgalom kezdetét és végét a két kiemelkedő hatású reform-gondolkodó, a hindu felvilágosodás atyjának számító Ram Mohan Roy (1772–1833), valamint a hazánkban is jól ismert író

Az angol nyelvű oktatás térhódításának eredményeként az angol az indiai akadémiai szférában szinte kizárólagos szerepre tett szert, ami kiemelkedő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a technológiai fejlődés, a kutatás-fejlesztés, a műszaki innováció folyamatába és a globalizált gazdaság irányításába az indiaiak aktív módon bekapcsolódhattak. Ennek sikerében a keresztény oktatási intézmények ma is óriási szerepet vállalnak. Szemléletes módon igazolja ezt többek között az, hogy az indiai felsőoktatási szereplők versenyében a keresztény fenntartású egyetemek a vallásközösség népességbeli részarányához képest jóval felülreprezentáltak: a legutóbb közzétett értékelés szerint a szakok jelentős részében (humán, természettudományos, üzleti-kereskedelmi, informatikai) a keresztény alapítású intézmények az adott tudományterület legjobb tíz szereplője közül 3–6 helyet adnak.²¹ Közülük is kiemelkedik az indiai tudományos életben kiemelten fontos szerepet játszó Christ University (Bangalore), de nagy jelentőségű még a Loyola College (Chennai), a St. Xavier's College (Mumbai), a Madras Christian College (Chennai) és a Kristu Jayanti College (Bangalore) is.

Az evangelizációval együtt járó kultúrmisszió nagy hatással volt az őshonos népek írásbeliségének a bibliafordítások megjelenésében, írásrendszereik reformjában, nyelvtanuk, nyelvjárásaik tudományos feldolgozásában, a korszerű anyanyelvi sajtó megeremtésében tetet öltött fejlődésére is.

Mindezek eredményeként az írni-olvasni tudó (7 éven felüli) népesség körében az indiai keresztények átlagot meghaladó arányban vannak jelen. A teljes indiai társadalmat jellemző 63,1 százalékkal szemben a keresztények 74,3 százaléka tudott írni és olvasni a legutóbbi, 2011. évi népszámlálás idején.²² Ezzel szoros összefüggésben a helyi keresztények társadalmi helyzetében mutatkozó előnyökre utal az is, hogy az általuk domináns arányban benépesített közigazgatási körzetek, régiók humán, illetve komplex fejlettségi mutatói a legmagasabbak közé tartoznak.²³

A keresztény társadalomerkölcsi normák térnyerése nyomán születtek bizonyos eredmények a nőkkel, lányokkal szembeni, esetenként fizikai erőszak képében jelentkező diszkrimináció visszaszorításában is. Ennek talán legnyilvánvalóbb jele a dharmikus létszámlellettel szemben az evilági élet szentségének doktrínáját valló keresztények szemében visszataszító gonoszságnak számító özvegyégetés (*szati*) 1829. évi betiltása volt (mely egyben az indiai társadalom egyik túlnépesedést megakadályozó intézményeként létezett).

A nőket érintő társadalmi erőszak egy másik megnyilvánulási formája, a keresztény nyugatiak körében ugyancsak mély felháborodást és értetlenséget kiváltó — szociokulturális és gazdasági kényszerek szülte —, lánysecsemők ellen elkövetett gyilkosságok gyakorlatának visszaszorítása érdekében szintén jogszabályi úton próbáltak fellépni.

és költő, Rabindranath Tagore (1861–1941) tevékenységéhez szokás kötni.

²¹India Today: *India's Best Colleges*, 2017. <http://indiatoday.intoday.in/bestcolleges/2017/>.

²²Census India: i. m.

²³Wilhelm Zoltán: *The Survey of Spatial Disparity in India with the Application of the SENTIENT Index*. Hungarian Geographical Bulletin, 2011, 60/1. 45–65.

²⁴UNICEF: *The State of the World's Children. A Fair Chance for Every Child*. UNICEF Division of Communication, New York, 2016. http://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.pdf.

²⁵India Today: i. m.

²⁶Kiss Katalin – Zagyi Nándor: *Principal Characteristics of the Indian Micro, Small & Medium Enterprises (MSME) Sector and Its Importance in Rural Development*. Geographical Locality Studies, 2000, 2, 438–460.

A keresztény felekezetek felemelték a szavukat, az iskolai oktatás lányokra való kiterjesztése révén pedig gyakorlati szerepet is vállaltak az indiai családi hagyományban — a sokrétű demográfiai fékező-funkciót betöltő — mélyen gyökerező gyermekházasság intézményével szemben, bár ezen a téren sikerült talán a legkevesebb eredményt elérni. Erre utal az is, hogy a legfrissebb felmérések szerint napjainkban a 20–24 év közötti korosztályban még mindig 18 százalék azoknak az aránya, akik 15 évesnél fiatalabban mentek férjhez.²⁴

A keresztény hitterjesztés részeként az egészségügyi ellátás, az árvákról és fogyatékkal élőkéről való gondoskodás, a szegénygondozás kiemelt társadalmi jelentőséggel bírt és bír mind a mai napig. A portugál missziós telepek kezdetleges kis ispotályaitól hosszú és rögös út vezetett az Edith Brown (1864–1956) angol doktornő által 1893-ban a pandzsábi Ludhianában alapított Christian Medical College-ig vagy az Ida Scudder (1870–1960) amerikai orvos-misszionárius kórházából kinőtt, a 19–20. század fordulóján életre hívott vellore-i (Tamil Nadu tagállam) Christian Medical College-ig, mely utóbbi ma India második legtekintélyesebb²⁵ orvosi egyetemenként nemzetközi viszonylatban is kiemelt szakmai elismerésnek örvendő egészségügyi-oktatási intézmény.

A társadalom perifériájára szorult, kitzasztott, nyomorgó emberek számára a keresztény missziók szociális intézményei ma is az utolsó menedéket jelenthetik. A számtalan szervezet közül talán a legnagyobb elismerés illeti a vallási hovatartozástól függetlenül mindenki által nagyra becsült, méltán indiai nemzeti hősként tisztelt katolikus szerzetesnővér, Kalkuttai Szent Teréz anya (1910–1997) által 1950-ben alapított Szeretet Misszionáriusai (Missionaries of Charity) rend tagjainak tevékenységét.

A keresztény karitatív szervezetek (Church's Auxiliary for Social Action, Evangelical Fellowship of India Commission on Relief stb.) számos egyéb területen folytatnak aktív segítő munkát. Ezek között említhető például a vidékfejlesztés, amelynek keretében a falusiak számára agrárképzést biztosítanak, a mezőgazdaság termelékenységét javító eszközöket bocsátanak a helyiek rendelkezésére, vagy akár a vidéki háziipar önfenntartó képességének erősítéséért küzdenek.²⁶ De ilyen a mind gyakrabban előforduló természeti katasztrófák, válsághelyzetek következményeinek enyhítésében, illetve felszámolásában való részvétel is.

A helyi keresztények nem maradtak közömbösek a nemzeti eszme és a felszabadítási mozgalom ügyével szemben sem. Ezen szerepük kapcsán külön kiemelés érdemel Kanakarayan Tiruselvam Paul (1876–1931), az indiai keresztény nacionalizmus vezéralakja, Mahatma Gandhi lelkes követője, aki az indiai és nemzetközi keresztény szociális és missziós mozgalomban betöltött vezető szerepét és társadalmi tekintélyét a függetlenségi törekvések szolgálatába állította.

Később a brit gyarmati uralom alól felszabadult India alkotmányozó nemzetgyűlése által a Kisebbségi Tanácsadó Testületbe (Minority Advisory Committee) delegált keresztény tagok igen fontos szerepet játszottak az Indiai Köztársaság alkotmányának, különösen a vallás- és lelkiismereti szabadságra vonatkozó részeinek kidolgozásában. A törvény-előkészítés folyamata során a keresztény közösségi vezetők lojalitásuk kifejezéséként határozottan kiálltak az állam számos tényező által veszélyeztetett integritása mellett, és a nemzetépítésben való aktív részvételük szándékának igazolásaként lemondtak a keresztények számára biztosítandó parlamenti képviseleti helyekről, valamint egyházi javaik, parokiális érdekességeik védelmének külön is nevesített politikai garanciáiról. Ennek fejében sikerült elérniük, hogy az 1950. január 26-án hatályba lépett alkotmányban rögzítették a vallásos hit gyakorlásának, terjesztésének és megválasztásának, illetve megváltoztatásának — napjainkban egyre nyíltabban kétségbe vont — szabadságát.

²⁷Pew Research Center: *Global Restrictions on Religion*. Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life, Washington D. C., 2009. <http://www.pewforum.org/files/2009/12/restriction-fullreport.pdf>.

²⁸Orissa Freedom of Religion Act, 1967; Madhya Pradesh Freedom of Religion Act, 1968; Arunachal Pradesh Freedom of Religion Act, 1978; Gujarat Freedom of Religion Act, 2003; Chhattisgarh Freedom of Religion Act, 2006; Rajasthan Freedom of Religion Bill, 2006; Himachal Pradesh Freedom of Religion Bill, 2006. Az ilyen típusú törvényeket bevezető államok – Gujarat kivételével – gazdasági teljesítményüket, életszínvonalukat tekintve jórészt az indiai átlag alatt teljesítenek, a legszegényebb társadalmi rétegeket egyesítő jegyzett kasztk és törzsek létszámarányát tekintve viszont a szövetségi átlag fölötti értékeket produkálnak.

Kérdőjelek az indiai vallásszabadság körül

Az alaptörvény vonatkozó jogi garanciáit semmibe véve, jobb esetben félreértelmezve, a keresztények, illetve a kereszténység felé fordulók a független Indiában mind gyakrabban válnak súlyos társadalmi, vallásközi konfliktusok elszenvedőivé.

Az alkotmány rendelkezései révén biztosítottnak tűnő vallásszabadság a felekezeti status quot veszélyeztetve látó többségi társadalom félelmei, illetve a hátrányos helyzetű csoportokat megcélzó missziók térítő munkájára válaszul a radikális hindu szervezetek részéről jelentkező, fizikai erőszakkal is járó válaszlépések²⁷ következtében korlátokba ütközik. Mindezen túl a tagállami kormányzatok kezdeményezésére az 1960-as évek második felétől napjainkig számos, az alkotmány szellemével és szövegével ellentétes, a vallásváltás akadályozását célzó rendelkezés született.²⁸

E szándékot a törvényalkotók nyíltan nem vállalják fel — magukat a jogszabályokat is kivétel nélkül vallásszabadsági törvényeknek nevezik —, elsődleges céljuknak pedig a kényszer által motivált vallásváltás megakadályozását tekintik. E törvények számos tartalmi egyezést mutatnak, melyek a kaszthierarchia alján elhelyezkedő hindukat érintő missziók ellehetetlenítésének, a kialakult vallásközi arányokat módosító egyik lehetséges tényező kiiktatásának, nem utolsósorban pedig a hindu nemzet demográfiai fenyegetettségét vizionáló szélsőséges mozgalmak politikai elvárásainak való megfelelés jeleként értelmezhetők.

Ilyen többek között a kényszer fogalmának rendkívül széles értelmezési keretet biztosító terminológia is, amely szerint az egyének vagy csoportok számára vonzó életkilátások felmutatását, társadalmi, illetve spirituális előnyök kilátásba helyezését alkalmazó miszteriális tevékenység kényszernek minősül, ami a konverziót érvény-

telenítheti, ezzel pedig a felekezeti arányok érzékelhető mértékű átrendeződésének is útját állhatja.

A törvények egy részének közös vonása továbbá az áttérés szándéka és időpontja előzetes bejelentésének előírása, ami lehetőséget adhat a konverzió körülményeinek felülvizsgálatára és annak megtagadására. A keresztény és emberi jogi szervezetek szerint azonban inkább azt a célt szolgálja, hogy arról az ellenérdekelt mozgalmak, illetve aktivistáik kellő időben tudomást szerezzenek.

E jogszabályok alapján meglehetősen szigorú, bizonyos esetekben akár három évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható a törvénybe ütköző módon végzett missziós munka, sőt a legkönnyebben megnyerhető nők, gyermekek és dalitok illegálisnak minősített áttérítése esetén még súlyosabb büntetési tételekkel kell számolniuk az érintetteknek.²⁹

A köztársaság alkotmánya által garantált vallási szabadságjogokkal ellentétesnek tűnő törvények jogi alapja a szövetségi legfelsőbb bíróság egy 1977. évi precedensértékű ítéletén³⁰ nyugszik, amely szerint az alkotmány által a hit terjesztése, közvetítése tekintetében biztosított szabadságjogból direkt módon nem következik az egyik vallásról másik vallásra történő áttérítés joga. A bíróság e döntését az alaptörvénynek a mindenkit megillető lelkiismereti szabadságra vonatkozó szakaszaira alapozta, és ebből azt a következtetést vonta le, hogy a térítő missziót nem folytató vallások, mint amilyen a hinduizmus is, az ilyen tevékenységet végző vallásközösségekkel — Indiában jellemzően a keresztényekkel — szemben hátrányba kerülhetnek.

A krisztianizációt kísérő fizikai atrocitások, amelyek gyakran halálos áldozatokat is követelő összecsapásokkal végződnek, az utóbbi időben állandósulni látszanak, sőt egyre nagyobb méreteket kezdenek ölteni, miután a szélsőséges kommunalista mozgalmak és politikai pártok a rögzültnek képzelt felekezeti arányokat módosítani képes alternatívák között a muszlimok átlagot meghaladó népességi potenciálja mellett egyre inkább valós veszélyként tekintenek az evangelizáció demográfiai következményeire is.³¹

²⁹Christian Solidarity:

Briefing. Anti-Conversion Legislation in India. Christian Solidarity Worldwide, New Malden, Surrey, 2006. <http://www.cswusa.org/filerequest/1124.pdf>.

³⁰Supreme Court of India: *Rev. Stainislaus vs State Of Madhya Pradesh & Ors on 17 January, 1977.* <https://indiankanoon.org/doc/1308071/>.

³¹Zagyai Nándor:

A vallásszabadság korlátai a mai Indiában. Geographia Pannonica Nova, 17, 2013. 117–129.

„Az egyház megbecsüléssel tekint az iszlám követőire is, akik az egy élő és önmagában létező, irgalmas és mindenható Istent imádják, ki a mennynek és a földnek Teremtője, ki szólt az emberekhez, s kinek még rejtett határozatait is teljes szívből engedelmeskedve akarják követni, miként Ábrahám — kinek hitére az iszlám szívesen hivatkozik — engedelmeskedett Istennek. Jézus istenségét ugyan nem ismerik el, de prófétaként tisztelik, szűz anyjaként becsülik Máriát, s olykor áhitattal segítségül is hívják. Várják az ítélet napját, amikor Isten minden embert föltámaszt és megfizet mindenkinek. Bár a századok folyamán a keresztények és a muszlimok között nem kevés nézeteltérés és ellenségeskedés támadt, a Szentséges Zsinat mindenkit arra buzdít, hogy a múltat feledvén, őszintén törekedjen a kölcsönös megértésre és mindenki számára közösen gyarapítsák és óvják a társadalmi igazságosságot, az erkölcsi értékeket, a békét és a szabadságot.” (Nostra Aetate nyilatkozat)

A mártírok országa

A kereszténység története a Koreai-félszigeten

A szerző 2017-ben végzett az ELTE keleti nyelvek és kultúrák alapszakának koreai szakirányán, 2018-ban pedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen katolikus teológusként. 2017 szeptembere óta az ELTE Bölcsészettudományi Karának koreanisztika mesterszakos hallgatója. Jelenleg a Korea Foundation ösztöndíjasaként a szöuli Yonsei Egyetem nyelvi intézetében tanul.

A korai kereszténység első nyomai

Ha Koreáról beszélünk Magyarországon, azon kívül, hogy létezik Észak- és Dél-Korea, általában nem sokat tudnak az emberek. Ha pedig maga a koreai kereszténység kerül szóba, talán még ennyi ismerettel sem rendelkeznek. Pedig a félsziget kereszténysége számos különlegességet és egyedi vonást hordoz magában, és ha Koreában járunk, úton-útfélen számos templomépülettel találkozhatunk. A kereszténység napjainkra a legnagyobb lélekszámmal rendelkező vallássá vált az országban. A népszámlálási adatok alapján 2015-ben az ország teljes lakossága 49.052.389 fő volt, amelyből 27.498.715 fő vallotta magát vallás nélkülinek, 13.566.072 fő kereszténynek (9.675.761 fő protestáns, 3.890.311 fő katolikus) és 7.619.332 fő buddhistának. Emellett a másik legfőbb jellegzetessége, hogy a legtöbb országgal ellentétben az első keresztény közösségek nem a misszionáriusok munkája révén, hanem a helyi lakosság által jöttek létre, és rövid időn belül széles körben elterjedté váltak az egész félsziget területén. A koreai kereszténység történetét számos viszontagság (üldöztetések, elnyomás) kísérte, azonban, ahogy a számadatok alapján is látszik, jelenleg is virágzik.

A korai kereszténység közel 1200 éves múltra tekint vissza. Első nyomai a Silla Királyság idejéből (i. e. 57–935) származnak, ahova már a 8–9. század körül eljutott a nesztorianizmus a kínai Tang Birodalom révén. Két történeti krónika, a *Samguk Yusa* és a *Samguksa* is beszámol keleti szír (nesztoriánus) keresztények jelenlétéről a Silla dinasztia uralkodása alatt. Továbbá erről tanúskodnak a tárgyi emlékek is, mint például egy nesztorianus kereszt és egy Szűz Mária-szobor, amelyeket az 1950-es években fedeztek fel a gyeongju-i Bulguksa kolostorban. Azonban az ezt követő időszakban a buddhizmus megerősödése, majd államvallássá fejlődése nem kedvezett a kereszténység kibontakozásának, és így néhány évszázadra nyomtalanul eltűnt az országból.

Az első missziós törekvések

Az első missziós törekvések Koreában a 16–17. századtól kezdve jelentek meg a környező országokban tevékenykedő misszionáriusok körében. Japánban már 1549-től megkezdődött az evangelizáció a jezsuiták által. Közülük került ki Cosme de Torres (1510–1570), aki elsőként vetette fel a tengeren túl élők megtérítésének tervét. Azonban a misszionáriusok csekély száma miatt ez nem következhetett be. Torres mellett tevékenykedett Gaspar Vilela (1526 körül–1572) portugál szerzetes is, aki 1567 táján átfogó tervet dolgozott ki egy jezsuita misszió felállításáról Koreában. Azonban ezt 1572-ben bekövetkezett haláláig nem sikerült megvalósítania. 1592-ben a japán seregek támadást indítottak a Koreai-félsziget ellen, és kezdde-

tét vette a hét évig tartó háborúskodás (Imjin-háború). Ez a háború teremtett lehetőséget az első nyugati misszionáriusok számára, hogy eljussanak Koreába. Gregorio de Céspedes (1551–1611) a háborúban résztvevő japán keresztények lelkigondozásával bízták meg, és 1593–1594 fordulóján érkezett az országba. A helybéli koreaiakkal is szeretne volna megismertetni a keresztény tanítást, de egy éves ott tartózkodása alatt nem sikerült jelentősebb kapcsolatot teremtenie a lakossággal. Francisco de Laguna (1552 körül–1617) atya egy szerzetestársával 1597 decembere vagy 1598 januárja körül lépett koreai földre. A háború ugyan nem kedvezett Korea evangelizálásának, azonban ekkor történtek az első koreai keresztelések, megkeresztelések is. Sokan a japán hadifogság ideje alatt ismerkedtek meg a keresztény vallással, és ekkor vették fel a keresztiség szentségét. Közülük egy koreai fiatal, Vincent Kwon név szerint is ismert, aki 1626-ban szenvedett vértanúhalált Nagaszakiban. A Japánban missziós munkát folytató jezsuiták mellett a Fülöp-szigeteken lévő domonkos szerzetesek is terveket szőttek Korea megtérítésére. Juan de Santo Domingo (? –1619) és két társa 1611-ben, 1616-ban, majd 1618-ban is kísérletet tettek arra, hogy eljussanak a félszigetre. Nagaszakiban azonban a város vezetői miatt útjuk feladására kényszerültek.

Több próbálkozásra került sor Kína irányából is. 1619-ben Xú Guāngqǐ kínai hivatalnok és Francesco Sambiassi (1582–1649) olasz származású jezsuita szerzetes kezdeményezték egy koreai misszió megvalósítását. 1631-ben pedig a portugál jezsuita João Rodrigues Tsuzunak (1560 körül–1633/34) adódott lehetősége találkozni a koreai küldöttséggel, akik az adó megfizetése miatt érkeztek Kínába. A követeken keresztül számos ajándékot küldött a koreai királynak, köztük a keresztény tanításról szóló könyveket, egyéb tudományos iratokat, valamint egy hatalmas világtérképet. 1644-ben Johann Adam Schall von Bell (1591–1666) jezsuita szerzetesnek személyesen is lehetősége nyílt találkozni Korea uralkodójával, Injo királlyal, és személyes barátságot kialakítani vele. Hatására a koreaiak köréből sokan megtértek, még egy királyi eunuch is.

A 17. századi Koreában a konfucianizmusnak megjelent egy reformirányzata, amelyet *silhak* (magyarul körülbelül „tényleges tudomány”) mozgalomnak nevezünk. Tagjai az elméleti gondolkodás kizárólagossága helyett a gyakorlati haszonnal rendelkező tudományok (például agrár-, földrajz- és történelemtudomány) megismerését tartották fontosnak, s érdeklődtek a nyugati tudományok és technika iránt is. A tudósok közül sokan találkoztak közvetett módon a kereszténységgel a jezsuiták művein keresztül. Ezek közül az egyik legismertebb Matteo Ricci *Tianzhu shiyi* (*The true meaning of the Lord of Heaven*) című műve volt. Ehhez a mozgalomhoz kötődik a legkorábbi ismert koreai hivatkozás a katolikus egyházra és tanításra, amely a *Jibong yuseol* című, 20 kötetes enciklopédiában található.

A sikertelen próbálkozások után végül a 18. század végén jött létre az első katolikus közösség a Koreai-félszigeten. 1783 telén Yi Seung-

hun (1756–1801) hivatalos ügyben Pekingbe utazott, ahol barátja, Yi Byeok (1754–1785) hatására találkozott egy katolikus pappal. 1784-ben, a holdnaptár szerinti első hónapban megkeresztelkedett, majd a Bibliával és egyéb vallásos iratokkal visszatért Koreába. Ezt követően Yi Byeokkal együtt megkezdték az evangelizálást a barátaik és a szomszédaik körében, és egy barátjuk, Kim Beom-u (1751–1786) Myeongryebangban (ma: Myeongdong) található házában létrehozták az első katolikus közösséget. Ezt az eseményt tekinthetjük a koreai katolikus egyház megszületésének.

A katolikus hit gyors terjedése

A katolikus hit gyorsan terjedni kezdett. A koreai kormány azonban nem nézte jó szemmel ennek a furcsa, új vallásnak a terjedését, és 1785-ben rendeletet adott ki a visszaszorítására, majd a következő évben egy újabb rendeletben megtiltotta a katolikus művek behozatalát Pekingből. Megkezdődtek az első letartóztatások is. Az egyik összejövetel alkalmával, amit Kim Beom-u házában tartottak, magát Kim Beom-ut és néhány társát elfogták, Kim Beom-u pedig 1786-ban belehalt a börtönben elszenvedett kínzásokba. Az első hívek számos kérdés tisztázása érdekében levelet küldtek a pekingi püspöknek, aki válaszlevelében helytelenítette a hívek *jesán*, vagyis az ősök tiszteletére bemutatott szertartásokon való részvételét. 1791-ben, mikor Yun Ji-chung (1759–1791), ismert koreai tudós édesanyja elhunyt, nem állított táblát az emlékére. Unokatestvérével, Kwon Sang-yeonnal (1751–1791) együtt a szertartások elvégzését is megtagadták, és katolikus rítus szerint temették el. Mindkettőjüket letartóztatták, azonban egyikőjüket sem sikerült rávenniük a hitük feladására, ezért 1791. december 8-án lefejezték őket. 1794-ben Peking akkori püspöke, Alexandre de Gouvea (1751–1808) Zhou Wenmo atya (koreai nevén: Ju Munmo, 1752–1801) személyében miszionáriust küldött az országba, aki 1794 decemberében érkezett meg, és első szentmiséjét 1795 húsvétvasárnapján mutatta be. Az atya a hívek számára katekizmust készített, és tevékenysége ideje alatt a koreai hívek számára 4000 főről 10.000 főre nőtt.

Népszerűsége a középső és alsóbb társadalmi osztályokban

A katolikus vallás az 1790-es évektől már nemcsak a nemesek körében terjedt, hanem egyre népszerűbbé vált a középső és az alsóbb társadalmi osztályok tagjai között is. A katolicizmus a konfucianizmus hierarchikus társadalmával szemben azt hirdette, hogy minden ember egyenlő és Isten előtt nem számítanak a társadalmi különbségek, hisz a keresztség által mindannyian egymás testvéreivé válunk. A koreai hívők komolyan vették ezeket a tanításokat, és a gyakorlatban is elkezdték megvalósítani őket. Bárki a közösség tagjává válhatott, és néhányan a vagyonukat is megosztották a szegényebbekkel, vagy felszabadították a rabszolgáikat. A katolikus vallás a nők helyzetével kapcsolatban is újdonságot hirdetett. Hangsúlyozták, hogy a nők ugyanolyan emberi lények, mint a férfiak, és a házasságon belül a férj és a feleség egymásnak nem alá- és fölérendeltjei, hanem mellérendelt viszony van közöttük, vagyis a házastársak egyenrangúak. Emellett a katolikus vallás tiltotta a bi-

gámiát és az ágyasok tartását, ami a Joseon-korszakban (1392–1910) elterjedt szokás volt. Továbbá az akkori társadalmi normákkal ellentétben megengedte az özvegyek számára az újraházasodást. Emellett újdonságot jelentett az is, hogy a vallásos tevékenységben a nők a férfiakhoz hasonlóan részt vehettek. A Joseon-kori szigorúan konfuciánus normák szerint a nők elnyomva éltek, életük a család és a családi ház körül összpontosult, a férjük vagy a családfő engedélye nélkül nem vehettek részt a közösségi eseményeken, és nappal nem teheték ki a lábukat az utcára, vagy mehettek el szabadon sétálni a házon kívülre. Az egyik legjelentősebb nőalak, aki kiemelkedő tevékenységével híressé vált, Kang Wan-suk Kollumba (1760–1801), aki a korábban említett Zhou Wen-mo atya mellett tevékenykedett. A gyors terjedés okai közt figyelhetjük meg a *hangeul*, vagyis a koreai ábécé jelentőségének felismerését is. Az alacsonyabb társadalmi osztályokból származó hívek nem ismerték a kínai karaktereket, így a tanítás terjesztése érdekében elkezdték lefordítani a vallásos műveket. Ezek közül az egyik legjelentősebb a *Seonggyeong-jikae*, amely a négy evangéliumból tartalmazott részleteket Choe Chang-hyeon (1759–1801) fordításában. A fordítás mellett megkezdődött a koreai vallásos könyvek írása is. Az 1790-es években *Jugyo Yoji* címen megjelent az első koreai nyelvű katekizmus tisztán *hangeul*lel írva, amelynek szerzője Jeong Yak-jong (1760–1801).

Keresztényüldözések

Ahogy az előzőekben láthattuk, a koreai kereszténységnek már a kezdetektől fogva nehézségekkel kellett szembenéznie, és a következő század elejétől több üldözési hullám is megnehezítette a fejlődését. A kereszténység kihívást jelentett a király hatalmára nézve, mivel a keresztény hívek Istent a király és az ősök felé helyezték, és nem tartották meg a konfuciánus erkölcsöket, valamint a külföldi misszionáriusok behívásával fenyegetést jelentett az idegenektől elzárkózó ország számára. Az első nagy keresztényüldözés, a Sinyu üldözés 1801-ben tört ki. Egy fiatal tudós, Hwang Sa-yeong (1775–1801) levelet küldött a pekingi püspöknek, amelyben beszámolt az üldözésről, gazdasági segítséget kért a nyugati országoktól, valamint a kínai császár engedélyét, hogy küldjön európai misszionáriusokat Koreába, továbbá néhány száz hajót és európai katonákat, hogy megvédjék a katolikus hit békés terjesztését. A levelet azonban elfogták, még mielőtt Pekingbe érhetett volna, íróját pedig kivégezték. Ez volt az úgynevezett „Selyem levél” (koreaiul: *baek seo*), amelynek hatására fokozódott az üldözés mértéke, és rendeletet adtak ki a „tévhit” megbüntetésére. Az üldözés összesen 2–300 emberéletet követelt, és a letartóztatások száma meghaladta az 1000 főt. Olyan jelentős személyiségek estek áldozatául, mint Yi Seung-hun, Kang Wan-suk és Zhou Wen-mo atya. Ezt több kisebb üldözés követte, 1815-ben az Eulhae, 1827-ben a Jeonghae, 1839-ban a Gihae, majd 1846-ban a Byeongo üldözés. Az üldözések ellenére azonban a kereszténység továbbra is virágzott. 1831-ben XVI. Gergely pápa megalapította a Joseon-i Apostoli Vikariátust.

**Az első protestáns
misszionáriusok**

1845-ben pedig pappá szentelték az első koreai fiataalt, Kim Dae-geon Szent Andrást (1821–1846), aki az 1846-os üldözések során szenvedett vértanúhalált. Időközben, 1855-ben létrejött az ország első szemináriuma is. A koreai történelem legsúlyosabb üldözése, a „Nagy Üldözés”, vagy koreai nevén Byeongin üldözés 1866 februárjában robbant ki, és egészen 1871-ig tartott. Ezen időszak alatt a katolikusok majdnem felét, vagyis több mint 8000 hívőt és 9 francia papot végeztek ki.

Miközben a koreai katolikusok üldözésekkel néztek szembe, a protestáns misszionáriusok részéről is felmerült Korea evangelizálásának a gondolata. Az első protestáns misszionárius, Karl Friedrich August Gützlaff (1803–1851) 1832-ben az angol Lord Amherst fedélzetén jutott el Korea nyugati partvidékére, és annak egyik szigetén kezdte meg működését. A helyi lakosságnak kínai nyelvű Bibliákat ajándékozott, azonban egy hónap múlva el kellett hagynia a szigetet, mert nem kapott tartózkodási engedélyt a Joseon kormánytól. Több mint harminc évvel később, 1866-ben Robert Jermain Thomas (1839–1866) angol misszionárius az amerikai Sherman cirkálón indult el Koreába. A Sherman cirkáló engedély nélkül egészen Pyeongyangig hajózott fel a Daedong folyón, ahol harc tört ki a koreai katonák és a legénység között, a hajót pedig felgyújtották. A harcban maga Thomas is életét veszítette, aki így a koreai protestáns egyház első vértanújává vált. 1867-ben Alexander Williamson (1829–1890) mandzsúriai missziós útja során jutott el egészen a Korea határáig, ahol találkozott néhány koreával, akiknek Bibliákat adományozott. Ezeknek a kezdeti kísérleteknek azonban nem volt tartós hatása.

1872-ben a skót presbiteriánus egyház Mandzsúriába, a koreai határhoz közeli területre küldte John Ross (1842–1915) misszionáriust. Ross itt megismerkedett néhány koreai fiattal, akiket koreai nyelvtanárként alkalmazott. 1877-ben kiadta az első európai nyelven megjelent koreai nyelvtant, majd 1879-ben az első angol nyelvű könyvet Korea történelméről. 1878-tól a koreai fiatalok segítségével elkezdte lefordítani János és Márk evangéliumát, majd 1882-től a fordítás első részeit kinyomtatták és terjeszteni kezdték az országban. Végül 1887-ben az egész Újszövetséget megjelentették koreai nyelven. A munka során a fiatalok megismerkedtek a keresztény hittel és 1876-ban megkeresztelkedtek, így ők lettek az első koreai protestánsok, mielőtt még a külföldi misszionáriusok megérkeztek volna a félszigetre.

**Részleges
vallásszabadság**

1876-ban a Joseon-dinasztia megnyitotta az országot Nyugat felé, és elkezdtek külföldi misszionáriusok érkezni a félszigetre, akiket nem sokkal érkezésük után ugyan letartóztattak, de már nem végeztek ki. A helyzet 1882-től változott meg, amikor Korea egyezményt kötött az Amerikai Egyesült Államokkal, majd ezt követően a többi nyugati országgal is. Ezek közül kiemelkedő volt az 1886-ban Franciaországgal kötött megállapodás, amely részleges vallássza-

badságot biztosított a katolikusok számára. Ennek eredményeként engedélyezték a nyugati misszionáriusok letelepedését az ország területén, és lehetővé vált a templomok felállítása is. 1898-ban Szöulban megépült az ország első székesegyháza, a Myeongdong katedrális, azon a helyen, ahol az első keresztény közösség is tartotta az összejöveteleit. 1882-ben Marie-Jean-Gustave Blanc (1844–1890) atya, Korea hetedik püspöke, telket vásárolt annak érdekében, hogy templomot építsen. Blanc püspök ezen a helyen először létrehozta a Jonghyeon iskolát, és megkezdődött a diákok oktatása. A templom ünnepélyes alapkövetését 1892. május 8-án tartották, amelyen maga a király is részt vett. A katedrális végül 1898. május 29-én szentelték fel, és Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatásáról nevezték el. Közben a kereszténység folyamatosan terjedt és az ország távoli tartományaiba is eljutott (például Jeju szigete). Azonban a katolicizmus ilyen gyors terjedése továbbra is konfliktusokat okozott a kormánnyal, elsősorban az egyes tartományok kormányaival. A problémára végül 1899-ben született megoldás, amikor a koreai kormány és a Joseon-i Apostoli Vikariátus megállapodást kötött, amely biztosította a katolikusok számára a hit szabad terjesztését. Majd 1904-ben törvényesen engedélyezték a francia misszionáriusoknak a letelepedését a helyi egyházközségeik területén. A katolicizmus jelentős szerepet vállalt a nemzeti felvilágosodási mozgalomban is az oktatáson és a sajtón keresztül. 1906-tól elindították a Gyeonghyang Sinmun című hetilapot, ami tisztán *hangeullel* íródott. 1909-ben pedig meghívták a német bencészeket, hogy megszervezzék a szakképzést és a tanárok képzését. A század elejétől kezdve a hívek a Japán-ellenes mozgalmakban is jelentős szerepet vállaltak. Imatálalkozókat szerveztek a Myeongdong katedrálisban, hogy a japán megszállás megszűnjön a Koreai-félszigeten. 1909-ben pedig An Jung-geun (1879–1910), aki elkötelezett hívő volt, a harbini pályaudvaron lelőtte a korábbi japán főrezident, Ito Hirobumit. A vallásszabadság által létrejött stabilitás biztosította az egyház intézményes növekedésének folytonosságát. 1882-ben, a hívek száma 12.500 fő volt, amely 1910-re több mint az ötszörösére, 73.000 főre növekedett.

A protestáns hívek számának növekedése

Az Amerikával kötött 1882-es egyezmény a protestáns misszionáriusok számára is lehetővé tette, hogy megkezdjék munkájukat az országban. Az első hittérítő, az amerikai presbiteriánus Horace Newton Allen (1858–1932) 1884 szeptemberében érkezett meg Koreába, aki nemcsak misszionáriusként, hanem orvosként is dolgozott. Miután sikeresen kezelte a királyné unokaöccsét, 1885-ben a kormány engedélyezte számára az első nyugati stílusú kórház, a *Gwanghyewon* felállítását. Később a Gwanghyewon modern kórházzá fejlődött, és napjainkban Severance Kórházként működik. A következő évben Szöulba érkezett Horace Grant Underwood (1859–1916) presbiteriánus és Henry Gerhard Appenzeller (1858–1902) metodista misszionárius is. Mivel a törvények miatt közvetlen

módon nem hirdethették az Evangéliumot, oktatói munkába kezdtek. Underwood fizikát és kémiát tanított a Gwanghyewonban, míg Appenzeller megalapította a *Baejae Hakdang*ot, ahol fiúk oktatásával foglalkozott. 1886-ban Mary F. Scranton (1832–1909) metodista misszionáriusnő a lányok oktatása céljából alapított iskolát *Ewha Hakdang* néven. Ebből az iskolából fejlődött ki később az Ewha Womans University, amely ma a világ legnagyobb női oktatási intézménye. 1887-ben Underwood megszervezte az ország első gyülekezetét, a Saemunan Közösséget. Ezt követően a metodista egyház is felállította a saját missziós központját, és más felekezetek misszionáriusai is Koreába érkeztek. A misszionáriusok a térítésben a John Livingstone Nevius presbiteriánus hittérítő nevéhez fűződő stratégiát vették át, amelynek három alapvető pontja volt: az önellátás, az önfenntartás és az öngazgatás. Ez a módszer tette lehetővé a protestáns hívek számának gyors növekedését. 1901-ben a presbiteriánus egyház Pyeongyangban megalapította a Presbiteriánus Teológiai Szemináriumot, és az első hét diákot 1907-ben avatták fel, így ők váltak az első koreai lelkészekké. Ettől kezdve a gyülekezetet koreai lelkészek vezették. Az évtized legjelentősebb eseménye az 1907-es ébredési mozgalom volt, amely Pyeongyangban vette kezdetét, majd elterjedt az egész félszigeten, és Mandzsúriába is eljutott. 1907. január 6-án, a mozgalom első nagy rendezvényén 1500 hívő gyűlt össze, akik napközben a Bibliát tanulmányozták, este pedig prédikációt hallgattak. A mozgalom a hívek számára lelki és erkölcsi megújulást hozott, és hatására sokan megtértek. 1910-re már a népesség 1 százaléka protestáns volt. A megújulásban kétségtelenül szerepet játszott az ország bizonytalan politikai és kulturális helyzete is. 1905-ben Korea protektorátusi szerződést kényszerült kötni Japánnal, aminek következményeként a japánok beavatkoztak az ország életébe. Majd 1907-ben Korea követeteket küldött a hágai békekonferenciára, hogy segítséget kérjen a nagyhatalmaktól. A történetek miatt azonban a japán kormány kijelentette, hogy jogosult háborút kezdeményezni Korea ellen, és elérte, hogy Gojong (1852–1919) császár lemondjon, a trónt pedig a fia, Sunjong (1874–1926) foglalta el.

Korea japán megszállása

1910-ben Korea elvesztette önálló államiságát, és formálisan a Japán Birodalom részévé vált. Azonban a protestáns hívek száma továbbra is emelkedett, és a gyülekezetek elkötelezték magukat a szociális és politikai tevékenységek mellett. Az agresszív elnyomás miatt számos Japán-ellenes csoport jött létre, amelyeknek sok keresztény tagja is volt. További konfliktusokhoz vezetett a protestáns közösséggel, hogy a gyarmati kormány megpróbálta a saját „hazafias” iskolarendszerét rákényszeríteni a koreai nemzetre. A misszionáriusok sok iskolát és egyéb intézményt alapítottak, azonban a főkormányzó 1915-ben kiadott rendelete a japánt tette hivatalos nyelvvé az országban, és betiltotta a vallásos oktatást, valamint az istentiszteleteket a magániskolákban. A rendelet a keresztény kö-

zösségek megdöbbenését váltotta ki, és ez lett az egyik fő oka annak, hogy a keresztények is belekeveredtek a Koreai Függetlenségi Mozgalomba.

Az 1919-es Március Elsejei Mozgalmat (koreaiul: *Samil undong*), amely kihirdette, hogy Koreának joga van Japántól függetlenül létezni, nagyrészt vallási vezetők szervezték. A Függetlenségi Nyilatkozat harminchárom aláírója közül tizenhatan protestánsok voltak. A mozgalom ugyan békés volt, azonban a japánok kíméletlenül elnyomták. A követőit börtönbe vetették és sokukat kivégezték. Az üldözésnek számos keresztény hívő is áldozatául esett, a japán seregek pedig felégették a templomokat.

A Március Elsejei Mozgalom elnyomása után a protestáns hívek körében két párt jelent meg: egy teológiailag liberális és társadalmilag aktív, illetőleg egy teológiailag konzervatív párt, amely csak egyházi ügyekkel foglalkozott. Az 1920-as évektől, amikor jelentősen megnövekedett a hívek száma, a konzervatív párt vált dominánssá. A keresztények számára súlyos problémát jelentett, hogy 1925-től megkövetelték a sintó szentélyek szertartásain való részvételt, majd — 1935-től — az egyetemisták és az állami alkalmazottak számára is kötelezővé tették azt. Jóllehet azt mondták, hogy a szertartásokon való részvétel inkább hazafias, mint vallási cselekedet, a koreai keresztények számára mégis sértő és fenyegető volt, hogy vallásuk gyakorlását bálványimádásnak minősítették. 1938-ban a gyarmati uralom rákényszerítette a presbiteriánus egyházat, hogy az általános zsinaton határozatot hozzon arról, hogy a sintoizmus nincs ellentétben a keresztény hittel. Ezt követően a többi gyülekezet is hasonló határozatokat hozott. 1938 és 1945 között körülbelül 2000 ellenálló protestánst tartóztattak le, és mintegy ötvenen vértanúhalált haltak. A misszionáriusokat pedig, akik visszautasították a szentély-rendelet betartását, száműzték.

A II. világháború végén Japán vereséget szenvedett, és így 1945. augusztus 15-én Korea végre felszabadult a közel negyven éven át tartó gyarmati uralom alól. Az öröm azonban nem tarthatott sokáig, mivel a 38. szélességi fok mentén az országot kettéosztották. Észak-Koreában, ami szovjet befolyási övezetbe került, a keresztények olyan politikai pártokat alakítottak, mint a Keresztény Szociáldemokrata Párt vagy a Keresztény Liberális Párt, amelyeket nemskára üldözni kezdtek. Az egyházi hivatalnokok számára kötelezővé tették, hogy csatlakozzanak a Koreai Keresztények Szövetségéhez (koreaiul: *Joseon Geuriseudogyo Yeonmaeng*), és mindazokat, akik visszautasították a csatlakozást, letartóztatták illegális szervezet-hoz való tartozás miatt. A templomokat elkobozták és világi használatba vették, sok keresztény pedig délre menekült. Azokat pedig, akik északon maradtak, nem sokkal a koreai háború kitörése előtt összegyűjtötték és tömegesen kivégezték.

Délen az amerikaiak 'be nem avatkozás' politikája lehetővé tette, hogy a keresztények szabadon kezeljék a saját ügyeiket. Az összes

felekezeti egyház elkezdte helyreállítani eredeti formáját, és újjászervezni magát. Azonban nehézséggel kellett szembenézniük, amikor azok a hívek, akik a sintó szertartásokon való részvétel megtagadása miatt be voltak börtönözve, ragaszkodtak hozzá, hogy a gyülekezetüket újjáépítsék, és elhatárolódtak azoktól a lelkesektől és presbiterektől, akik részt vettek a szertartásokon. A feszültség végül is szakadáshoz vezetett a presbiteriánus egyházon belül: a 'lázadók' kiváltak és megalakították a Goryeopa gyülekezetet. Az 1950-es években az anyagi károk felszámolása is megkezdődött, és különféle szociális szolgáltatásokat biztosítottak a háború sújtotta lakosságnak. Közvetlenül a háború utáni időszakban ruha- és ételosztásokat szerveztek, árvaházakat alapítottak, részt vettek a sürgősségi orvosi ellátásban, és segítettek a menekültek szállításában. A hívek száma pedig folyamatosan növekedett ebben az időszakban is, azonban a lakosság 3 százalékát még mindig nem haladta meg.

**A hívek számának
növekedése
az 1960-as évektől**

A gyors növekedés az 1960-as években kezdődött el, amikor a hívek száma megduplázódott és meghaladta a népesség 6 százalékát. A korszakra a fokozott társadalmi és evangelizációs aktivitás volt jellemző: a prostituáltak és munkások felkarolása, a koreai lelkesek külföldi missziós munkája, segítségnyújtás a külföldi országoknak, országos rádióhálózat, a Christian Broadcasting System létrehozása, valamint az oktatás támogatása tette emlékezetessé ezt az időszakot.

A koreai protestáns egyház 1984-ben ünnepelte százéves fennállását. A hívek száma azóta is szüntelenül növekszik, és 2015-re már meghaladta a népesség 19 százalékát, amivel jelenleg a legnagyobb lélekszámmal rendelkező vallás Koreában. Valamint az országban működik a világ legnagyobb gyülekezete is, a Yoido Teljes Evangéliumi Gyülekezet, ahol a vasárnapi istentiszteleteken résztvevő hívek száma meghaladja az egymillió főt.

A katolikusok helyzete

A katolikus egyház a japán gyarmati uralom ideje alatt, minden nehézség ellenére arra törekedett, hogy megőrizze a hit büszke örökségét, amelyért a vértanúk az életüket adták, és megerősítse létezését a japán elnyomás ellenére is. 1920-ban már 90.000 hívő volt az országban, ami 1932-re 110.000 főre nőtt, és 1945-ben, amikor az ország felszabadult az elnyomás alól, 183.000 fő volt a katolikusok száma. Ebben az időszakban megkezdődött az üldözések idején elhunyt vértanúk boldoggá avatási eljárása és újratemetése a Myeongdong katedrálisban, a Jeoldusan-i Mártírok Parkjában és további helyeken; lefordították az evangéliumokat és megjelentek az első koreai egyházi énekek, énekeskönyvek is. A Koreai Apostoli Vikariátus 1931-ben ünnepelte megalapításának 100. évfordulóját, amelynek alkalmából összehívták az első országos zsinatot Koreában. A zsinaton elfogadták egy új katekizmus összeállítását, és közös szabályokat határoztak meg a koreai katolikus egyház helyzetének megfelelően.

Korea és a Vatikán

Az 1945-ös felszabadulást és a koreai háborút követően a katolikus egyház a pusztítások ellenére is tovább folytatta az egyházközségek helyreállítását és kibővítését, új vallásos magazinokat és folyóiratokat jelentettek meg, és képviselőket küldtek külföldre, hogy a világegyházzal a háború idején megszakadt kapcsolatokat újjászervezzék. Ennek eredményeként tíz év alatt a hívek száma újrászervezően megnövekedett. 1953-ban, amikor a koreai háború véget ért, 166.000 katolikus volt az országban, amely 1962-re már meghaladta az 530.000 főt. A Vatikán felismerte, hogy Korea többé már nem tartozik a missziós területek közé, és XXIII. János pápa az 1962. március 10-én kiadott *Fertile Evangelii* határozatában kihirdette a koreai katolikus egyház hivatalos hierarchiájának a létrehozását. Majd 1969-ben Kim Sou-hwan (1922–2009) szöuli érseket Koreában elsőként bíborossá kreálták. 1984 májusában Szent II. János Pál pápa Koreába látogatott, hogy részt vegyen a koreai katolikus egyház 200. évfordulójának megünneplésében. A május 6-ai ünnepi szentmise keretében, amelyet a szöuli Yoido parkban tartottak, 103 vértanút avatott szentté. Ez volt az első szentté avatás a katolicizmus történetében, amely a Vatikánon kívül történt. 1988-ban a Szöuli Érsekség, hogy elősegítse az evangelizációt és a lelkipásztori tevékenységet, a katolikus média létrehozása mellett döntött. Ez vezette a Catholic Peace Newspaper és Catholic Peace Broadcasting Corp. (cpbc) rádió- és tévéadóinak megalapításához. 1989-ben pedig otthont adott a 44. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusnak. 2014-ben az országba látogatott Ferenc pápa is, aki boldoggá avatta Yun Ji-chungot és 123 társát.

2018. szeptember 14-én a Vatikán hivatalos szertartás keretében nemzetközi búcsújáróhelyként ismerte el Szöult, elsőként Ázsiában. Ugyanezen évben Moon Jae-in, a Koreai Köztársaság elnöke, hivatalos európai körútján látogatást tett a Vatikánban is. Október 17-én részt vett a Koreai-félsziget békéjéért bemutatott szentmisén a Szent Péter-bazilikában, majd október 18-án találkozott Ferenc pápával, és átadta neki az észak-koreai vezető, Kim Jong-un üzenetét, mely szerint az államfő szívesen fogadná a pápát Észak-Koreában. Ferenc pápa azt válaszolta, hogy ha meghívást kap Észak-Koreából, mindenképpen válaszolni fog rá, és ha lehetséges, akkor el is látogat az országba. A privát audiencia után a Vatikán hivatalos közleményt adott ki: „Ferenc pápa és Moon Jae-in elnök eszmecserét folytattak a két Korea közötti kommunikáció és megbékélés előrehaladásáról. Hálásak vagyunk azokért a közös erőfeszítésekért, amelyek oldják a feszültséget a Koreai-félszigeten, s új békét és jólétet hoznak.”¹

¹Xu Aiyong – Hahm Hee-eun: *President Moon meets Pope Francis at Vatican*: http://korea.net/NewsFocus/policies/view?articleId=164475&fbclid=IwAR3N0o2ynkstNm3vo buypeQ52MLSyxSrXUyY Pu1p8AtW0GjMX0i_I-TxQA (2018.11.15.)

VÖRÖS ISTVÁN

Az isztambuli repülőtéren

*A repülőgépből kiszállva
Európa elveszett.
Eltűnt Európa szelleme,*

*mióta nem várunk csodára,
és nincs velünk a képzelet.
A repülőgépből kiszállva*

*egy kis józanság kellene.
Innen az ember önmagát se látja:
eltűnt Európa szelleme,*

*már nem számíthat biztonságra,
a kishitűség jár vele.
A repülőgépből kiszállva*

*új világtérkép illene
ahhoz, hogy csak e helyet itt bejárja.
Eltűnt Európa szelleme,*

*az ember ezt már be kell lássa,
s a hamis önkép is eltűnt vele.
A repülőgépből kiszállva
eltűnt Európa szelleme.*

Delhi óvárosában

*A világ szinte nem is létezik,
olyan vadul veti magát a létbe,
olyan durván túlzók a részei.*

*De néha persze mégis kérdezik,
ki adhatott engedélyt az egészre.
A világ szinte nem is létezik,*

*ez megnyugtató talán egy kicsit.
Megszületni mégis megérte.
Olyan durván túlzók a részei,*

*az ember akárhonnan nézheti,
lehet bár elefánt vagy kis egérke:
a világ szinte nem is létezik,*

*de létezését mégis elhiszik,
kik beköltöztek lakni egy mesébe.
Olyan durván túlzók a részei,*

*az ember a kezét megégeti,
ha belekap az örvénylő egészbe.
A világ szinte nem is létezik,
olyan durván túlzók a részei.*

Diákok a Buddha-szobor mellett

*Mért kell tanítani, miért,
ha úgylis csak a tudhatót tudod?
Az ember minden érthetőt megért.*

*Amid van, minden pénzt megért,
s ha megszerezted, azonnal unod.
Mért kell tanítani, miért,*

*miért vagy bölcs, vagy épp kimért,
hiszen mindig ugyanazt gondolod.
Az ember minden érthetőt megért,*

*ami egyszer a kézfejéhez ért.
A lábfej lesz a filozófusod.
Mért kell tanítani, miért,*

*nem az emberért, inkább Istenért.
A könyv körül mágneses pólusok.
Az ember minden érthetőt megért.*

*Mindent, ami pár szóval elbeszélt,
kifejthetsz, és ez jó dolog.
Mért kell tanítani, miért?
Az ember minden érthetőt megért.*

Szatjágraha

*Még járható-e Gandhi útja,
a félelem hiánya megvan-e?
Tessék, ki mit gondol róla?*

*Félelmét gyilkolja vagy óvja,
ő az erős, vagy az idegzete?
Még járható-e Gandhi útja,*

*ki nem harcol, de ezzel óvja
a védtelent s a végtelent?
Tessék, ki mit gondol róla,*

*az ellenállásnak lehet jobb módja,
vagy nem változik semmi sem?
Még járható-e Gandhi útja,*

*vagy most is csak egyedül rója,
már régen túl az életen?
Tessék, ki mit gondol róla?*

*Mi van, valaki majd felrója,
ha egyszer-egyszer követem?
Még járható-e Gandhi útja,
tessék, ki mit gondol róla?*

VISKY ANDRÁS

Háborús följegyzések Sárának

*Szebbnél szebb szemek
vérben forognak
elfordulnak tőled mind*

*

*Elsíratnak majd
örökzöldeket hoznak
Most még taposnak*

*

*Félelemillat
Vérbe mártott szó
Énekelnek a holtak*

*

*Lapozd fel a könyvet —
öltem én is:
Háború és háború*

*

*Végtelen mondat:
követ vésnek az égben
vérgrafittik a bőrön*

*

*Várj még ne mondd ki
Téged forgat a fegyver
Elveszett ártatlanság*

*

*Ne egymást — együtt
öljük feleim:
betévedt közénk Jézus*

*

*Meztelen Isten
kész a halálra
Add nekünk gyöngeséged*

*

*Álmodj hegy
betemetett alagút
vakvágány ragyogj újra*

*

*Halvaszületett Isten
magzatvízben fulladunk meg
várj még ránk*

*

*Gyengül a líra —
könyvek égnek a kertben
költőket ölnek*

*

*Ne félj oszd meg a naptárt
ott leszek —
hajnalban feltámadás*

*

*Reggel keserű leve
kővé vált harmatcseppek
Induljunk*

*

*Holnapra holnap
Nem voltam soha jelen
Névtelen Isten*

*

*Eltévedtem a mában
Kiserkent rajtam
az omlás füve*

*

*Égő állatok futnak —
legvégül Isten könyve
hamvad el*

*

*Szemed villámaira
emlékszem
Azt reméltem megöltél*

Kortárs teopoétikák

Balla Zsófia és Visky András verseiről

1986-ban született Tapolcán. Doktorandusz, korrektor.

¹Pilinszky János: *Tűnődés az „evangéliumi esztétikáról”*. In uő: *Publicisztikai írások*. Osiris, Budapest, 1999, 199.

²Vö. Ferencz Győző: *Szavak csukott szájjal*. (Balla Zsófia: *A nyár barlangja*). Népszabadság, 2010. 01. 30., vagy Borbély Szilárd: *Egy klasszikus verseskönyv*. (Balla Zsófia: *A harmadik történet*). Jelenkor, 2003/12. 1228–1232.

³*On the Spot*. Duna Televízió, 2017. november 15., 22:30; <https://www.mediaklikk.hu/video/2017/11/14/on-the-spot-az-ellenseg-gyermekai-5-resz>

⁴Nemes Nagy Ágnes: *Jegyzetek a rejtőzésről*. Székely Magda versei. In uő: *Szó és szótlanság*. Magvető, Budapest, 1989, 456.

⁵Uő: *A létkérdések és a vers*. Széll Margit beszélgetése Nemes Nagy Ágnessel. In uő: *Az élők mértana*. Osiris,

„Sokszor eszembe jutott már, hogy van egy íratlan keresztény esztétika, amit leginkább »evangéliumi esztétikának« lehetne nevezni. Hulláma végigvonul az európai irodalomban, hat napjainkban is. Van aztán többek között egy másik művészeti-esztétikai vonal is, amit klasszikusnak nevezhetnénk, s amely időről időre megszűli a maga kánonjait. Az evangéliumi azonban megfogalmazhatatlan. Lényegében Jézus személyéhez kötött.”¹ A Pilinszky által megfogalmazott, a modernségben megalapozódó „evangéliumi esztétikák”, illetve „teopoétikák” napjainkban is hatnak.

Jelen írás Balla Zsófia és Visky András verseit olvassa párhuzamosan. Nemcsak műveik, hanem életrajzuk is mutat közös vonásokat (s így aztán műveik). Közös a származásuk (Románia), közel egyidősek. Mindkettejük esetében az életprobléma válik formaproblémává. Balla hetvenes években induló gondolati lírájában elsősorban a zsidó és (kisebbségi) magyar identitás. A kettős hovatartozás máig ható következménye e költészetben a határhelyzetben való megszólalás.² A kilencvenes években bekövetkezett valóstárátlépés (Kolozsvar–Budapest) dacára az élmény, a diktatúra tapasztalata múlhatatlan, az idő előrehaladtával legfeljebb intenzitása változik. Balla szülővárosa lesz Visky András választott otthona. A börtönre ítélt református lelkész hetedik gyermeke számára a Bárángan-alföldi munkatáborba való kitelepítés marad(t) meghatározó élménye, mely eddigi életműve egészét szervezi. (Legújabb, *Nevezd csak szeretetnek* című kötete kapcsán készült interjúkban emlékeztet[ik] erre; csakúgy, mint a róla készült portréfilm.³) A két élet(mű)-re szóló trauma tehát a felszínen eltér, mélyszerkezetében azonos. Hasonló művészi hitvallás eredőjévé válik, jöllehet a feldolgozás módja különböző.

I. „a szabadság egyetlen lehetősége” — Balla Zsófia

„...a transzcendenst az érti csak / kit megsebeztek” — Gergely Ágnes *A testek útja* című versének sorai egyfelől a teremtmény (mindenkori, mert az eredendő bűnnel, az öntudatra ébredéssel egyidős) ráutaltságát érzékeltetik, másfelől a hit megtartó erejét, a reményt adják az olvasónak. Balla Zsófia verseiből (az életmű jelentől távolabbi szakaszában) is kiolvasható a reménykedés, az odafordulás bizalma, noha a ráhagyatkozás biztonság(osság)a idővel csökken.

Száma számára a vers nem „önmegváltó hit”,⁴ mindenesetre azt érezni: költészete egy újabb „felfelé nyújtott kéz”.⁵ Hogy transzcendens távlatú (lesz) Balla Zsófia lírája, már az első kötet szövegcsoportjai

Budapest, 2004,
II. kötet, 417.

⁶In Martos Gábor (szerk.):
Marsallbot a hátizsákban.

*A Forrás harmadik
nemzedéke.* Erdélyi Hír-
adó Könyv- és Lapkiadó,
Kolozsvár, 1994, 28.

⁷Uo.

⁸Bodor Béla:
*Túl sok haza, túl kevés
otthon (Balla Zsófia:
A nyár barlangja).*
Kalligram, 2010.
június–augusztus, 149.

sejtették. Irodalomfelfogásából hasonlóképp kirajzolódik a teologizáló hajlam, mely valóban a „szóba állás” aktusában realizálódik. Minthogy olyan (irodalom)politikai helyzetben alakult sajjá, amely a szubjektumot a legmesszebbmennyig korlátozta, Balla művészet-felfogásában az írás a szabadsággal azonos („mindig ennek tekintetében minden írásművet: maga a szabadság, a szabadság egyetlen lehetősége; és persze egy kommunikációs terep”⁶). Olyan médium, mely a cselekvés szabadságát teremtette meg (még ha cenzorális viszonyok között is). Számára az irodalom „a megszólítás, a párbeszéd területe, amelyben ketten vagyunk, ketten azzal, akit megszólít az ember. Hiszen így szólít meg minket is — azt hiszem — az, akihez imádkozni szokott a halandó; ugyanevvel a »Te«-vel.”⁷ Költészete tehát alapvetően a dialogikusság elve mentén szerveződik.

A lírai én a kereső állapotában jelenik meg az életmű szinte egészében, „a csetlő-botló angyalok örökös jelenléte”⁸ figyelmeztet, hogy egy erkölcsi igazodási pont létének bizonyossága utáni vágy munkál(t) a lírai énben.

Az *Apokrif ének* kötet *Könyörög valaki értünk* ciklusa, s az azonos címet viselő vers a felfelé irányultságról tanúskodik, ugyanakkor a teremtményi, „istentől megáldott” szerep távolításáról („hagyj Uram jaj / nem fér a számba / a jajgatás // azonnal visszaadok mindent / fejezd ki magad ahogyan tudod”). A sorokban megmutatkozó perlekedő, vádló, fellengzős hang; a magabizó tudása annak, hogy a teremtmény léte — külső irányítás nélkül — önmagának elégséges, a későbbiekben tartósan jelenvaló lesz. Egyfajta „kezdeti” nyelvszemlélet akár e rövid szakasz alapján megalkotható: a lírai én a nyelvi megelőzöttség állapotában létezik; azonban szavai Istentől erednek (ennyiben megelőzöttség), az isteni szó és az emberi beszéd ehelyütt azonos. Ám a megnyilatkozás e formája csak megszorításokkal érvényesíthető az életmű egészére; mindahány kötetben található olyan mű, amely Istennel kerül(ne) viszonyba, avagy egy helyettesítő istenképről tesz tanúságot.

A költői beszédmód tehát csak részlegesen teológiai, mert figyelme nem koncentrált, a gondviselés eredendő hiányának tapasztalata lehetetlenné teszi a lírai én maradéktalan odafordulását. A versekből kirajzolódó teológia negatív teopoétikát eredményez, amely az idő múlásával egyre markánsabbá válik. Kezdetben a keserű bizonyosságtapasztalaton való ironikus felülemelkedés segítette a lírai ént a keresők útján való (mégiscsak) haladásban („Uram, a kegyelem nem elég: / verj meg szeretettel. / Bocsásd el bűneim, lehullván / irgalmazz: ne felejts el.” *Agnus Dei [Egy pohár fű]*). A belső indulatokat csendesítő kijelentő mondatok a pálya további részében előbb kérdővé válnak („Miért ad Isten hiányt? Válaszra várok.” *Válasz egy költőnek [A nyár barlangja]*), majd a modalitás újra kijelentővé változik, de már nem a valódi érzések elfedésére szolgál, hanem a „magasraütelező feszültség”⁹ feloldódását érzékeltetik, az egykori hiedelmekkel való leszámolás utáni „megüresedett állapot” tárgy-

⁹Nemes Nagy Ágnes:
*A hegyi költő. Vázlat
Babits lírájáról.* Magvető,
Budapest, 1984, 189.

szerű, higgadt tudomásulvételét („Istennen kívül van egy másik dimenzió is.” *A nyár barlangja* [*A nyár barlangja*]). Az említett másik dimenzió, a lét más minősége alighanem a „függőleges érdeklődés” horizontálisra váltását jelenti. A bizonytalan én–te (Isten-)kapcsolat helyett a megélt én–te kapcsolatokra való koncentrációt („nem szabad / elfednie a műnek azt, hogy élék” [*Válasz egy költőnek*]).

Ez a szemlélet vonul végig a *Más ünnepek* kötet verseiben is. Említhető a *Glossza* című ciklus, melyben a lírai én kultúrához, valláshoz való kettős kötődésére reflektál. Ennek egyik darabja a tízparancsolatot magyarázza, bölcs (ön)íroniával, humorral. Egy másik a gondviselés kompetens voltát, a mindenhatóságot kérdőjelezi meg („Próbálok nem lopni: virág se, könyv se — jó. / De egy címet, ötletet se? Rebbe, / a posztmodern könyvek meghalnak ebbe!”), miközben azt a hagyományt teszi irónia tárgyává, melynek maga is része. A második parancsolattal összefüggésben a lét- és művészetélmény szakralitására mutat rá; s hogy e sajátosság elidegeníthetetlen tőle — pontosabban csak a Teremtő szeszélyességének, parancsai (ön)elmentmondásosságának, végső soron hitetelenségének belátása árán („Hogy ne cseréljük képre / eszmei alakod. // Ha Minden (Egy) Te vagy: / úgy mi mutatható meg / a világból? / Hogy tartsam / én be, írván, — miképpen, / a parancsolatod?”).

A *Nem istenfélelem*, Székely Magda emlékére írt vers megelőzi a *Glossza a Tízparancsolathoz* címűt, azonban e kontextus felől tekintve talán jobban érthetőek sorai. Székely Magda költészetének tragikus alapélménye édesanyja elvesztése, a magány, a kiszolgáltatottság.¹⁰ Ez alakítja versbeszédét komorrá, versnyelvét zárttá, tekintve a fogalmi-képi asszociatív hálót, mely verseit egymáshoz kapcsolja, s tekintve a „bibliás műveltséget”. A ráutaltság tapasztalata a létértés metafizikai igényét hozta. A *Jeremiás* című versben a beszélő pozíciója az Istentől függő prófétáié; őt megtartó, megalapító, mert neki nyelvet adó transzcendens a másik: „megkeserített az Úr, / hogy ne lássak, csak pusztulásra. // Nem az én szavam az a szó, / s ha ki nem mondom, agyonéget. / Testemben meddő iszonyat / rakott magának menedéket.” A két versszakból kiolvashatók e költészet egészét meghatározó jellemzők: bibliai utalás (a versformát és versbeszélőt illetően); a bűnösség tudata; a hit cselekvés — beszédaktus, nyelvi esemény; a sorsával megbékélni nem (csak az írás/szólás révén) tudó tanú szemléletmódja. Báthori Csaba nekrológjában pontosabb jellemzést ad: „érintkezik ugyan Pilinszky költészetével, mégis más: elvont, profetikus, ószövetségi. (...) Azt mondhatnánk: a távoli jövőben remélhető zsidó-keresztény párbeszéd egyik oldalán Pilinszky állhatna, a másikon Székely Magda. Amott az egyetemes bűntudat tette lehetővé a katolikus belátást, emitt pedig a zsidó szeretethagyomány jelenléte gyűrte le a túlélő kezdeti gyűlölet-késztetéseit.”¹¹

Balla Zsófia hommage-verse a fenti poétikai jellemzőket a képes beszéd eszközeivel idézi fel, egyúttal a transzcendencia iránti ki-

¹⁰Vö. Krupp József: *Méltóság és eltiportság. Székely Magda költészetéről. Múlt és Jövő*, 2007/2. 8.

¹¹Báthori Csaba: *A helyzetek végső világgossága. Székely Magda halálára. Élet és Irodalom*, 2007. május 11.

tartó igényt, a (vak)hitet megérteni vágyó tudat belső monológját, a nyugtalanító kérdésekre adott békítő válaszokat hangosítja ki („Kitől a láthatatlan hívás, / sok tétova mozdulathoz a gravitáció?”; „Tudta ő, sokféle hit csak arra való: az égbe horgonyozza azt, aki árva. / Tanúskodni akart százezrek hült helyén.”). A zárlatban megjelenik a „Jó” erkölcsi-esztétikai minősége, s a lírai én tiszteletteljes elhatárolódása a Székely-féle lírában megnyilvánuló szakrális teológiától, emellett a saját „önállóbb”, profánabb esztétika melletti kiállítás („Nem igaz, hogy csak istenfélelem / teremti, ami Jó”).

A bemutatott ambivalens transzcendencia-viszony következtében Balla költői világában föltűnő angyalok szintűgy sokfélék, ahogy a helyzetek, amelyekben láthatóvá válnak. Nem központi létezők, észrevétlen segítők. Az *Apokrif ének* kötet *Angyali üdvözlete* például a tekintet számára befoghatatlan angyalt léptet elő; csupán metonimikusan érzékelhető („A szárnya megérintett borzolja a tarkóm / Közelségét érzem a lélegzete fullaszt”). A sztereotip attribútumoktól mentes lény, átváltozott (emberré? démonná?), fenyegető és nyomasztó a jelenléte. Annak ellenére, hogy „nagy a szíve”, méretében a lírai én fölé kerül („Szíve gubbaszt sötétben — rám dobban néha-néha”), érzéketlennek tűnik, legalábbis negativitást sugárzó, s olykor a lírai énnel egyanyagúnak, a benne lévő másikként megmutatkozóknak („tompán tolul a vérszín / sötétség ágaimba”).

Az angyal — mint szokásosan — határfelületet jelöl, hozzáférhető, de meg nem ismerhető, valóságos és valószerűtlen egyszerre („Kettős az angyal: eltakar és láttat. / Testet csak akkor ölt, ha ő a látzat. / Egyszerre megnyit és eltorlaszol. // Átjutunk rajta, de hozzá sosem jutunk.” *Angyálnak lenni [A harmadik történet]*). A ciklus címadó versének befejező soraiban, melyek Rilke (Nemes Nagy Ágnesfordította) sírfeliratát evokálják, sokféle, ezért voltaképp megragadhatatlan, a belső tere üres („közlés teste csak”), kívülről mégis áradó, metonimikusan Isten előlege („Szikrát hordoz, Istenből egy szilánkot.”), tehát ember(i) tulajdonságokkal is bír.

A *nyár barlangja* egy versében az eget angyalok lakják be — elentétben a Nemes Nagy-költemény egével: „Nem, nem üres az ég. / Tele szárnyal, viharral.” (*Az ég mezői*). Mindenekelőtt — bár a kötetzáró versben — az anya, ki csak addig az, míg utódja él („Amíg nincs, örökké szeretni fog”). A lírai én, ahogyan a kötet első, úgy az utolsó előtti költeményében határhelyzetben, a közöttségben határozza meg önnön pozícióját („Istennek és fűnek // te vagy a túlvilága.” [*Megérkezés, elutazás*]), ennél fogva az angyalokhoz válik hasonlatossá.

II. A formátlanból kiszólitani a formát¹² — Visky András

„Visky akarva-akaratlan mindig Istenről beszél (...), Isten része a világnak és a világ része Istennek, ez látszik alapélménynek, de talán nem nyegleges azt mondani, hogy nem Isten, hanem a Biblia van a

¹²„A hitkérdés vagy az Isten-kérdés számomra egyetlen kérdésként fontos: a nyelv emlékszik-e egy elsődleges megszólalásra, a nyelv őrzi-e a visszhangjait annak, hogy valaki valahogyan a formátlanból kiszólitja a formát, ami az irodalomnak egy napi szószólése önmagával.” Pion István: *Visky András: A hamis messiás magunk fölé emelésében rejtjük el az öngyűlöletünket.* <https://zoom.hu/hir/2017/12/03/visky-andras-a-hamis-messias-magunk-fole-emeleseben-rejtjuk-el-az-ongyuloletunket/>

¹³Esterházy Péter:
Előszó (Arcok).

In Sipos Márta: *Mint aki látja a hangot. Visky Andrással beszélget Sipos Márta.* Harmat, Budapest, 2009, 9.

¹⁴Visky András:

Gyáva embert szeretsz. Jelenkor, Pécs, 2008, 9.

¹⁵„A korábbi könyveimben és ebben is van olyan szöveg, amit drámából metsztem ki.”
Pion István: i. m.

¹⁶Visky András:

„Az irodalmat mindennek ellenére evangéliumnak tartom.” (Riporter: Erdélyi Erzsébet, Nobel Iván.)
Forrás, 1998/12. 63–69.

¹⁷Például: *Ami látható, és ami nem.* In Visky András:
Reggeli csendesség. Harmat, Budapest, 1995, 60–68.

¹⁸KönyvesBlog,

2017. december 16.;
<http://konyves.blog.hu/>
2017/12/16/visky_andras

központban”¹³ — írja Esterházy Péter a *Mint aki látja a hangot* című kötet előszavában. Ennek magyarázata (legitimációja) a biográfiai én élettörténetének eseményeiből (az esszékből, interjúkból, drámákból, korábbi versszövegekből), s újabban a nemrégiben megjelent verseskötet szinopszisából olvasható ki: „[elgyetlen könyvet ismerek behatóan (...) a Bibliát (...) aminek már a gyerekkoromban saját jogú szereplőjévé váltam. (...) És írom tovább, az egyetlen könyvet.”

A két korábbi kötet verseit (*Ha megh*, 2003; *Gyáva embert szeretsz*, 2008) tekintve valóban az látható, hogy „könyv olvas könyvet” (*Ezt nézzük!*¹⁴), manifeszt¹⁵ és implicit módon egyaránt. A *Ha megh* című kötet három ciklusba, könyvekre tagolódik; a *Gyáva ember szeretsz* alcíme pedig *könyvek*. A bibliai szövegek újraírására irányuló szándék a mozgatója mindkettőnek. A versek tétje talán abban áll, hogy hogyan írható versbe, miként értelmezhető a teremtményi lét, a lét-bevetettség. Másrészt a „könyvek” megjelölés a nyelvbevetettség tényére is utal, amely alkalmasint problémaként tűnik fel. A kommunikációt kezdeményező lírai én számára a megszólalás és a megszólítás is problematikus. A szerző értelmezésében a teológia azt jelenti: szóra bírni Istent, figyelni, beleállni a Szóba. A versek tehát az Istenről való költői beszédként ért(elmez)hetők. Az *Adj jelt* című költeményben, mely a *Gyáva embert szeretsz* kötetet zárja, érzékletesen mutatkozik meg az az én–te viszony, mely a könyv egészét szervezi: „Istenem adj jelt: ha szó van, legyen visszhang; / ha fény van, legyen tükör; ha tudás, legyen felejtés // (...) Miért is volna előre kész a válasz, hogy nem ismersz, / (...) valami alak ez is, / formája vesztett forma”). Egy tíz évvel ezelőtti interjú tanúsága szerint Visky az irodalmat evangéliumnak tartja.¹⁶ Az evangéliumi mivoltból adódóan két létszféra alkotja a vilásképet, a versnyelv pedig aposztofikus, egy apa–fiú viszony keretévé válik. Hírvivő funkciója van tehát, ám amit hírül visz, nem feltétlenül örömhír, vagy nem csak a születésre és a feltámadásra tekint akként. (A dialogikusság viszont alapvető poétikai megoldás, ahogyan Ballánál.) Visky szövegeiben a láthatóság–láthatatlanság, megismerhetőség–megismerhetetlenség, pontosabban a nem láthatóval szemben kialakítható, kialakítandó viszony mibenléte kérdéses. A formát nemcsak a vers-, hanem az esszényelv is üresnek érzékeli.¹⁷ A hiány Istenalakú, vagyis a Teremtő létezése vitathatatlan. A fentebbi „ha van fény, legyen tükör” reménykedő-sóvárgó attitűdje; a lét hézagtalan bűnösségének alaptapasztalata; a saját identitás megtalálása; az önnön létezés legitimációja felől értelmezhető a versnyelv és világgép faggató oda- és önmaga felé fordulása.

Szerzői közlés¹⁸ nélkül is belátható, hogy a *Nevezd csak szeretetnek* lapjait a bemutatott irodalomesztétika fúzi egybe. A kötet az előzőekhez hasonlóan a biblikus hagyomány átsajátítását folytatja; az egyéni (közössé tett) magánmitológia stációit (fogság — eredendő apahiány, majd ennek betöltése — otthonlét mint a világban-benne-

¹⁹Vö. uo.

²⁰Balla Zsófia: *A fogadás*.
Jelenkor, 1996/2. 131.

„A Sátán és az Úr fogadást kötött / egy almafára.
/ Egyes. / Az Isten és az
Ember fogadást kötött /
egy frigyládára. / lksz. /

A Sátán és az Ember
fogadást kötött. / Egyes. *
Ki feji meg az Ördögöt? /
Ki visz minket mélyebbre
innen? / A fogadásokon /
mikor nyer Isten? / Most
nézhet ki a háromszögön.

/ Néz, mert szomorú.
Nem bírja abbahagyni. /
Ha eget-földet egy lapra
tesz / s folyton folyvást
veszít, az anyyi, / mintha
Ő nem is lenne? / Vagy
gagyog: »Győzzön az Ördög,
ha ő a jobb« – / Az
Ördög lent levedzik, szür-
csöli a halált. / Monitoron
nézi a kínzásokat, mikor
kevesli, / beindítja az Etnát,
folyókat szétfolyat, / nézi
a kifreccsent Balkánt. /
Csak halandó halhat, tud-
juk ezt./ De mit bámul
a halálon Isten? /
Vagy feláll / és hagyja a
pokolba az egészet? /
A felettes apa szolgál, /
csupa angyallatyak. *

Újra fogadok; /
születni kezdek – így
szól az Úr –, / mostantól /
én a Fiú vagyok.”

lét) mutatja fel újabb nézőponto(ka)t kínálva. Szokatlan a tekintet, mely a kötetborítóra helyezett fotón — vízben úszó ágak, gallyak helyett — arkangyalt lát. Az ágcsoport a vízben tükröződik, így már itt megjelenik a világ (és a Visky-féle világ) kétosztatúsága. A fent-lent dichotómiáját a színárnyalatok változása is érzékelteti (a sötét-szürkétől a fehérig). A cím és a középpontba állított tárgy enged elsősorban efféle értelmezéseket. Az ágak tükröződése segít szárny(ak) csontvázának látni az el-ágazásokat, melyek ég felé merednek „élet-re éhesen” (*Találkozás az angyallal*), kapcsolódásra készen, annak lehetőségét ígérve.

Transzcendens és immanens egymásba játsása nemcsak a borítón, hanem a könyv lapjain egyaránt megjelenik. Arkangyal vezeti és vigyázza az olvasót (angyalait, például a *Találkozás az angyallal* vers hajléktalan angyalát, avagy a testi szenvedély angyalát a *Csak egymásra* soraiban). A kötet tíz ciklusa nagyobbrészt öszövétségi parafrázisokat gyűjt egybe különböző műfajokban: zsolnár, drámarészlet epilógusa, epigrammaszerű tömör sorok, egyúttal hosszan áradó prózaversek. Az angyalok mellett Isten is megjelenik, akinél bizonytalán létezik mindenhatóbb, hiszen vak (*Isten keze*), s csak ígéretet (*József és testvérei*). Utóbbi vers (is) groteszk látásmódja miatt marad emlékezetes. Értelmezésében a bátyjai által elhagyott, miattuk megkínzott legkisebb testvér, József szeretete a bosszú másik neve. „Mennek a gyilkosok, mennek / lefelé, egyenesen József kitárt karjaiba. / (...) Csak a befogadó bosszú ment meg / attól, aki vagy, nevezd csak szeretetnek.” József nagylelkűsége egy Istentől elhagyott világban (vagy szív számára) fogható fel büntetésként. Jelesül önmaguk gyarlóságával, gonoszságával való szembesülés eszközeként („csupa emlékeztetés a világ, nincs rá magyarázat.”) Ez a —Visky-féle — szeretet történet, beteljesülés.¹⁹

Ami a testvérek között megvalósul, az apa-fiú, Isten-ember viszonyban nem tud létrejönni. A Jób történetét feldolgozó, Kertész Imrénének ajánlott *A fogadás* című versben az Úr és az ember(ek) közötti kapcsolat egyoldalú: nem (a Jób megmentette) Isten tartja meg az embert / Jóbot erős hitéért, ajándéku, hanem az embernek „kell életben tartania őt”). A versbeli Isten-alak passzív, az ember cselekvő tetteire (hitére) vár, hogy így nyerjen identitást („a sötétségben ül és várakozik”). A szövegből nem tudható, beteljesült-e a várakozás.

Balla Zsófia azonos című költeménye²⁰ inkább alulretorizált, a modern, mediatisált világ kellekei szervezik a (szöveg)környezetet: totó, monitor. A felmutatott Isten-alak ehelyütt is méltatlan szerepben látható, az Ördög képviselte ösztönerők által uralt („csupa angyallatyak”). Az eredendő apahiányt ebben a minőségében betölteni nem képes. A fordulatot (visszafogadást) a zárlat hozza, melyben az Úr újraszüli önmagát a Fiú alakjában. Amennyiben a fiú az apa hordozója, megszűnik az apahiány érzése. Ami betöltésre várt, beteljesült.

Nevezzük csak szeretetnek.

Idd ki lassan

Vonaton, mint kisgyereket, tette le
 Iszákját a férfi. Halkan koccantak az
 Üvegek. Féltheted azt is, mi nem él, bár
 Élni segít: ilyenek a színültig telt üvegek.

Csak hogy nevezhetnéd nevén, ha
 Mindig más alakban bukkan elő,
 Ha nincs térkép, hol lenne megmutatható,
 Se szótár: ott szavak szirmai rohadnak.

Orpheus fordul be a sarkon, kipihenten
 Közeleg, hiszen annyi temérdek pilla
 Alatt csak ő alszik nyugodtan, lélek fogytig.
 Nincs több terve dallal, nővel, világgal.

Hajnalonta mégis halálos közelére riadsz,
 Fáj a fejed, szomjazol és hasogat,
 S az évek csörtetése, fényes napok gőgös
 Léptei miatt szívárogo el szádon a csönd —

Akkor jársz jól, ha tékozolsz, ha irtózol
 A varázsszavaktól, mert megrontják üde
 Beszéded, ha az akol húgy- és szarszagát,
 Korhadt kerítését messzire rúgod magadtól.

Jöhet aztán farsangok fáklyás korma,
 Húsevő virágok brutális pinceszaga.
 Ó, férfi, idd ki lassan az okos üvegeket,
 S peregnék, futnak a gyöngyök, homlokok —

Nem igényli, nem túri

Nem akarok rózsákról írni,
 A rózsák ott nőnek a kertben,
 Miért írnék arról, amit láthatsz
 Magad is, amint van, de a bennünk

*Percek vagy évek alatt nőtt
Szerelemről sok mondandóm lehet —*

*Amít a Természet mond, az nem ő,
Mert a nyelvét nem ismeri már senki,
Amít ő mond, az nem ő, azt te mondod,
Mert a természet nem gondolkodik,
Ahogy az istenek sem gondolkodnak —*

*Lásd be végre, a te hangod szólt a két
Hatalmas éjszaka közti villanásban.
Ez volt az életed, a rózsákról már hiába.
Csak a tékozló, bátor, önfelejtő szerelemről
Írhatnék, de a szerelem, ha tényleg az,
Nem igényli, s nem is tűri a szót —*

MIKLYA ZSOLT

Lápkút

*Valaki eltűnt. Senkinek sem
tűnt fel, ez volt benne a furcsa.
Láttam a mélybe süllyedt,
embriópózba zsugorodó,
vízzel elegyedő női alakot.
Szóltam. Keresni indultunk, tétován,
barátom bizonytalan talajra lépett.
Elsüllyedt azonnal, a szemem előtt.
Karommal utánanyúltam, könyékig
az iszapba, még megtaláltam a kezét.
Belém kapaszkodott, sosem gondoltam,
hogy egyszer fogóember leszek,
a helyzethez képest könnyen kihúztam.
Pedig nem vagyok erős, sem elég éber
helyzetfelismerő. Arra ébredtem, hogy
valaki az ott lakók közül arról mesél,
a mélybe süllyedt lelkek időnként
sírnak a láp felett, mikor elfogja őket
a nyugtalanító érzés az otthon után,
ami eltűnt ugyan, ahol talán már
feltűnt, hiányzik valaki.*

Mezőség asztala

*Felöltöztetni egy asztalt mit jelent,
hogyan is lehet? Ha van elég abroszod,
köztük színes és fehér, áttört és hímzett,
szedett és beleszővött, az még nem elég,
ahogy az sem, hogy méreteikben
egymáshoz passzoljanak, és a rétegek
épp annyit mutassanak a következőből,
mint mondjuk egy felvillantott boka.
Hiszen az abroszrétegek, ha illeszkednek is,
és királynői méltósággal mutatják immár
ég felé tárt lapjukat, a kegyelem helyét,
még mindig üresek, színeik és mintáik,
réseik és rojtjaik, kereszteződő szálaik
csupán átengedik a színhelyet
a kenyeret a szálakra helyezőnek.*

Kíváncsi hajnal

*Felöltöztetni egy reggelt, mit jelent?
Hány mozdulatból rétegződik újra?
Az álomapparátus, kivonulva,
mit hagy a harctéren, és mit jelent?*

*Menekülsz megint, vagy, mint aki ment,
de nem tudja, hogy ő is inkább bújna,
és nyelvét rágná, vagy riadót fújna,
lerázod magadról a végtelent.*

*Álomképed repülve menekül,
magad maradsz az ébredő falakkal,
kint madárhangok, cicád jön, leül,*

*nem tollcsomót hoz, szeretetjelül,
csak kíváncsiságot. Mit hoz a nappal?
Érdemes várni. Majd csak kiderül.*

Szép Heléna halála

1973-ban született Kecskeméten, Szegeden él. Író, a Szeged című folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi írását 2015. 9. számunkban közzöltük.

— A legszebb nyaralás egy 14 napos hajóút a Norddeutscher Lloyd luxushajóival Norvégiába és Svédországba, Anglia körül vagy a Földközi-tengeren — kukkantott ki izgatottan az újságja mögül a gondosan borotvált, összenőtt szemöldökű öregember —, leköthető Neu Ernónél, a Norddeutscher Lloyd képviselőjénél. De akár Csehszlovákiában is lehet nyaralni: olcsó árak, 50–66 százalékos vasúti kedvezmény, nyolc napos kárpáti túra vagy három napos prágai út, ahogy kívánja.

A fiatalember az érdeklődés legcsekélyebb jele nélkül, mereven maga elé bámulva hallgatta. Figyelmét látszólag az kötötte le, ahogyan a fröccsében a buborékok egymással versengve törnek a felszín felé. A tenyere erősen izzadt, a homlokán is gyöngyözött a verejték.

— A Perpedes segítene magán — csukta össze a hírlapot az öreg. — A Gergely patikus készíti, a Kossuth Lajos sugárút és a nagykörút sarkán kapható, kitűnő izzadásgátló készítmény.

A fiatalember fölemelte a tekintetét, hümmögött valamit.

— Maga is a Blau Ignácnál vásárolja az öltönyeit? — szegezte neki a kérdést az öreg.

— Nem.

— A Kelemen utcán találja az üzletét, jó szívvel ajánlom. Olcsó és minőséges.

A fiatalember kihörpintette az italát, adámcsutkája föl s alá ugrált a nyakán. Megigazította hátrafésült haját, megvizsgálta a körmeit, aztán hirtelen, mint akit darázs csípett meg, fölugrott, fejébe csapta a kalapját, néhány pénzermét dobott az asztalra, végül kurtán biccentett az öregember felé.

— Pár hét és megvakulok — jelentette ki. — Minek mennék én hajóútra vagy Csehszlovákiába? Úgyse látok lassan semmit! Ajánlom magamat!

— Fiatalság, bolondság — húzta mosolyra a száját az öreg, és jelzett a pincérnek, hogy hozzon még egy spriccert.

— Ezt a palotát bő harminc évvel ezelőtt a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület építtette, gyönyörű, népies-szecessziós stílusban. Azt mondják, nincs összhangban a Hősök Kapujával, azért kellett leverni a díszeket és hamuszürkére fösteni az egész épületet.

A nő meztelenül állt a szoba közepén, rövid szipkából Cleopatra szivarkát szívott, a füst kékesen bodorgott körülötte. A festő sietősen, reszketeg kézzel rajzolt. A füléből meredező szőrpamacskok vibráltak az igyekezettől. A vázlatfüzet szinte önálló életre kelt a keze alatt.

— Ön gyönyörű, Ilonka! — préselte ki összeszorított ajkai közül.

— Ne bolondozzon, Jenőke — kacagott a modellje kacéran, ahogy a filmekben látta. — Az arcomat nem föstheti majd rá arra a képre, amit kiállít — tette hozzá. — Nem ismerhetnek rám idegenek!

A festő fejében megfordult, hogy talán azért így is lesznek, akik ráismernek. Ki tudja, Ilonka milyen szabados életet élt korábban. Ahogy falta a szemével buja idomait, úgy érezte, kár elpocsékolni ezt a pompás testet egyetlen férfira, még ha az olyan nemes példány is, mint a vőlegénye.

— Ön gyönyörű, Ilonka! — préselte ki újra elfehéredő ajkai közül.

— Ne bolondozzon, Jenőke — kacagott ismét kacéran a nő, ahogyan a filmekben látta. — Azon viszont, amellyikkel a vőlegényemet lepem meg, az én arcom legyen ám!

A félszemű Májer nagy lendülettel taszította föl hentesüzlete ajtaján a rácsot. A Szabadkai sugárúton még alig járt teremtett lélek. Májer elégedetten nézett szét. Előbb jobbra, majd balra. Ez egy szép nap lesz, állapította meg magában. Lám, már itt is az első lehetséges vevő. Hunyorgó, zavarodott fiatalember, nyilván egyetemi hallgató, gondolta a hentes. Visszalépett az üzletbe. Pár másodperccel később az ifjonc követte.

— Májer úr?

— Személyesen.

— Balog Károly küldött. Akit fuvaros Balognak is neveznek.

Májer úr arcáról lehervadt a mosoly.

— Én már tizenhat éve nem állok kapcsolatban olyan körökkel, amilyeneket Balog úr képvisel — jelentette ki kimérten.

— Fogalmam sincs, miről beszél — vont a vállát a fiatalember. Egy cetlit húzott elő a zsebéből, átnyújtotta a hentesnek. Májer elolvasta, amit a cédulára írtak. Mikor végzett, fölsóhajtott.

— Rendben. Holnap ilyenkor jöjjön el újra.

Dr. Vincze Ilona éppen fáradtan masszírozta a halántékát, amikor a vőlegénye betoppant klinikai szobájába.

— Szemklinikai orvos — szavalta a férfi. — Pedig a tehetségedtől akár már főorvos is lehetnél.

Az orvosnő elmosolyodott, behunyt szemmel várta, hogy átölelje az a két erős kar, amely olyan messzire tudja hajítani a gerelyt, mint senki más keskeny e hazában.

— Én elégedett vagyok, kedvesem — búgta.

— Ugyan, fiam, ne szerénykedj, ennél sokkal többre vagy hivatott.

Dr. Vincze Ilona fölidézte magában a néhány órával korábbi előadását. A professzor helyett tartotta meg az esetismertetést az orvostanhallgatóknak. Egy Májer nevű hentes mindkét szemét kiverte valami francia gyarmati katona, talán egy szenegáli néger, még '19-ben, a megszállás idején, nem sokkal a vörös köztársaság bukása után. A rendőrség a verekedés okaként a szerelemföltést jelölte meg, ám a professzor úgy emlékezett, Májer majomnak nevezte a szenegálit, ezért akaszkodtak össze. A hentes az Ébredők tagja volt.

— Három órán keresztül operáltam a bal szemét — mesélte a professzor, aki az eset idején még orvosként dolgozott —, mire meg

tudtam menteni. A jobbot nem lehetett. Úgy egy hónap múlva Májer úr egy fél disznóval állított be a lakásomra, s mikor közöltem vele, hogy nem fogadhatom el, mert zsidó vagyok, csak hápogott, mint a kacska. Úgy értesültem, később kilépett az Ébredők közül. Nyilván meghasonlott miattam.

Az orvosnő az eset emberi hátterét persze nem osztotta meg a medikusokkal, a műtétről azonban részletesen referált.

— Ma is én tartottam az órát a prof helyett — nevetett a vőlegényére.

— El tudom képzelni, hogy a leendő orvosok minő áhítattal figyelték! Még ha nem is föltétlenül a szavaidra, kedvesem!

Dr. Vincze Ilona elpirult. A férfi ilyenkor különösen bájosnak találta. Mohón meg is csókolta legott.

— Nézd, Károly, én biztosan tudom, hogy ennek a te *menyasszonyodnak* — Balog Károly a *menyasszony* szót utánozhatatlan gúnnyal ejtette ki a száján — eredetileg nem Vincze a neve.

— Még a nagyatyja magyarosított, nem titok ez — vonogatta a vállát ifjabb Balog Károly.

— Weissről, ha nem csalódom.

— Úgy van.

— Nézd, fiam — idősebb Balog Károly mélyen leszívta tüdejébe a Pharao füstjét —, te egy vonzó, erős, gazdag és sikeres férfiú vagy, imponáló sportmúlttal. Egy impozáns emberpéldány! Érted a szakmádat, ráadásul elismert műgyűjtőként tartanak számon. A társaság kedvel, sőt, bálványoz. Könnyedén találnál magadnak hozzád illő leányt.

— Nézze, apám, Ilonka hozzám illő leány. Aligha találnék olyat, aki nálánál jobban illene hozzám.

Idősebb Balog Károly rosszallása jeléül lassan, hosszasan csóválta a fejét. Próbálta megőrizni a hidegvérét. Közben a fia arcát tanulmányozta. Nem először állapította meg, hogy a halott felesége vonásaiból sokkal többet mutat ez a fizimiska, mint az övéiből.

— Egyelőre szépen kérlek, fiam. De nincs messze az idő, amikor a türelmem és a toleranciám végére érek... Az eljegyzéshez sem kérted a beleegyezésem!

— Minden áldott nap erről kell beszélgetnünk ezentúl, apám? Különben is, nagykorú vagyok, apám is tudja!

— Attól még az örökösöm vagy! A Balog Szállítmányozási Részvénytársaság leendő vezérigazgatója... Legalábbis egyelőre.

— Maga mondta: sikeres vagyok. Márpedig egy jó és keresett építészmérnök mégél a maga erejéből, nem kell neki sem kicsi, sem nagy, sem pedig mesés örökség... Öntsünk tiszta vizet a pohárba, apám: én egészen biztosan megélek a maga jussa nélkül. Ilonka nélkül viszont nem — azzal ifjabb Balog Károly dühösen kiviharzott a helyiségből. Atyja olyan erősen harapott rá a Pharao végére, hogy csaknem följajdult, amikor metszőfogai, áthatolva papíron-dohányon, gorombán az alsó ajkába mélyedtek.

— Micsoda széken! — sziszegte.

Idősebb Balog Károly, akinek az apja még egyszerű fuvaros volt, a Nagy Háború utolsó hónapjaitól kezdve az Ébredők egyik legbefolyásosabb vezetőjének számított a vidéki városban. Bár a nyilvánosság elé sosem lépett ki, a jól tájékozottak tudni vélték, hogy egészen betiltásáig ő pénzelte a mozgalom helyi, Új Nemzedék című lapját.

— Nem, mi nem tarthatunk a revizionistákkal — magyarázta egyik újságírójának a húszas évek elején —, mert a revízió a zsidóknak is jó lenne, nekik is érdekükben áll. Ezért ne írjon nekem revizionista vezércikket! Mi nem árulunk egy gyékényről a kormányzóval. Elfogadhatatlan a lagymatag, kétkulacsos faji politikája.

Májér úr többször vált tanújává az efféle beszélgetéseknek, amelyeket inkább lehetett durva legorombításnak és pökhendi kioktatásnak nevezni, semmint dialógusnak. Többnyire az Új Nemzedék főszerkesztője és Balog vitték a szót. És általában nemigen válogatták meg a szavaikat. Ahogy lépkedett fölfelé a lépcsőn, Májér úrnak egyre több régi, kínos emlék jutott az eszébe. Bár 1920-ban távolodni kezdett az Ébredőktől, még két évig eljárt a gyűléseikre, be-bekukkantott a szerkesztőségbe, ahol barátai dolgoztak, míg 1922 végén végleg ki nem lépett a társaságból. Azóta nem beszélt Balog Károssal. Ugyanakkor tizenhat esztendőn keresztül rettegett, hogy a fuvarosnak csúfolt milliomos mikor jelenti föl a rendőrségen — bosszúból, gonoszságból, vagy csak úgy, unalmában. Tisztában volt vele, hogy Balog olyan bizonyítékoknak van birtokában, amelyek még nem évültek el, s amelyek alapján sokévi börtönre ítélné bármelyik törvényszék. Némiképp remegő kézzel nyomta meg a csöngőt.

Takaros, tizenhat éves-forma cselédlány nyitott ajtót. Ügyetlenül pukedlizett, szó nélkül bevezette a vendéget a tágas nappaliba. Balog Károly hatalmas bőrfotelben ült, egészen belesüppedt, már-már elveszett benne. Éppen rágyújtott egy Pharaóra.

— Régen láttam, Májér — fújta ki a füstöt. — Ezek szerint megkapta az üzenetemet.

— Azért vagyok itt, Balog úr, igen. Fölkeresett egy tejfölösszájú kölyök, az orrom alá dugta a maga papírfecnijét. Ezért vagyok itt, nem tagadom. Magamtól, Isten a tanúm, nem jöttem volna.

— Maga szánnivalóan gyöngé emberré silányult, Májér — Balog Károly lebiggyesztette az alsó ajkát. Fölállt, az ablak alatt terpeszkedő robusztus íróasztalhoz lépett, kihúzta a legfelső fiókját, kiemelt belőle egy mappát, átnyújtotta a vendégének.

— Minden benne van. Elrejtheti. Akár el is égetheti — vetette oda foghegyről.

— Minden?

— Én úriember vagyok, Májér, az én szavamra lehet adni, nem úgy, mint a magáéra. Ha azt mondom, minden, akkor minden. Csebébe, ahogy írtam, nem kérek egyebet, mint hogy adja oda azt a csebecsét, amit olyan régóta őrizget, adja csak oda bátran annak a gyerekeknek.

Májér úr a hóna alá csapta a dossziét, és köszönés nélkül távozott.

— Minden gondjától megszabadul általam, látja — kiáltott utána gúnyosan a házigazda.

Az íróasztalhoz ment, súlyosan rátámaszkodott, meredt kifelé az ablakon, sűrű füst gomolygott elő az orrából. Odalenn, az utcán megjelent a hentes. Mintha fejbe kólintotta volna a tűző Nap, támológva indult el a Dóm tornyainak irányába. Balog Károly addig követte a tekintetével, míg el nem nyelte alakját a város.

— Kár ezért az emberért — dünnyögte. — Micsoda balegyenese-
ket osztogatott valaha! Megbízható ököl volt, örömmel használtuk...
Kár érte...

A csütörtök reggeleket kiváltképpen nem szerette a fiatalember. Nem tudta megmagyarázni, miért, egyszerűen csak nem kedvelte. Talán a szólás zavarta, miszerint aki belesül valamibe, csütörtököt mond. Ez árnyékot vetett a csütörtökökre, legalábbis az ő szemében. Azon a reggelen mégis boldog volt. A koranyári napsütés kellemesen melegítette a tarkóját, jólesett a séta, a szeme sem fájt olyan cudarul, mint általában. S ami a legfontosabb: Májér úr sem akadékoskodott egy percig sem, mikor meglátogatta. Mogorván köszöntötte, kis híján fölnyársalta egyetlen szemének gyilkos sugarával (ezt a fiatalember inkább érezte, semmint látta); nem szólt egy árva szót sem, csak egy rongyba göngyölt tárgyat vett elő a pult alól, lerakta elé, megengedte, hogy egy pillantást vessen arra, amit a ronggyal takargat, aztán egy szatyor aljára helyezte a csomagot, fölébe pedig egy szép sódart pakolt. Simán, olajozottan zajlott az egész.

A fiatalember hunyorogva, a laphoz egészen közel hajolva betűzte az újság fejlécét és a főcímekeket: az Aranyvonat, rajta a Szent Jobbal, június 26-án érkezik a városba, hamarosan nyílik a jubileumi, tizedik ipari vásár, a tótok el akarnak válni Csehországtól, amire egyébként a Német Birodalom tart igényt (egy okkal több, hogy ne menjen arafelé), Gina Cigna érkezik a szabadtéri játékokra. Mire idáig jutott, pedig csak a nagybetűket silabizálta ki, folyamatos, fájdalmas lüktetés kínozza a szemét. Megitta az utolsó korty sört a korsóból, és intett a pincérnek.

— Használhatom a telefont?

— Természetesen, uram, erre fáradjon.

Elmúlt nyolc óra, a felhőtlen koranyári estén a sörkert dugig megtelt vendégekkel. A cigánybanda kisebb pihenő után újra rákezdett egy magyar nótára, valaki kásás hangon énekelt. A fiatalember megköszönte a pincér segítségét, s mikor az magára hagyta az aprócska fülkében, lázasan lapozni kezdte a távbeszélőkészülék mellett heverő telefonkönyvet. Nehezen talált rá arra, amit keresett, a szeme úgy égett és szaggatott, mintha fölhevített vasszőget forgatnának benne. Nagy nehezen mégis meglelte, amire szüksége volt. Tárászott.

— Halló — kellemes női hang szólalt meg a vonal végén.

— Jó napot kívánok — hadarta a fiatalember. — A postáról beszélnek. Táviratot kaptam, ám, sajnálatos módon a címzés nem értelmezhető. Hová kézbesíthetjük a sürgönyt?

— A címem Tisza Lajos körút 58. Ki a földadó?

A fiatalember ijedten ejtette vissza a kagylót a villára. Behunyta a szemét, hátát a fülke falának vetette. Az elégedettség bizsergése járta át.

Zakója bal zsebét lefelé húzta a Májér úrtól szerzett revolver.

— Képzeld, a posta azt mondta, táviratot kaptam — fordult a barátnője felé az orvosnő. — Kérdezték, hogy hol lakom, mert a címmel valami gond van.

— Károly Budapestre utazott, nem? — kérdezte a barátnő. — Biztosan ő sürgönyözött valami kedveset. Olyan búbajos, figyelmes ember! Mintha nem is annak a nagyképű alaknak a fia lenne...

— Ne is mondd! — kuporodott vissza a kanapéra Vincze Ilona.

— Folyton veszekszenek miattam. A leendő apósom gyűlöl engem.

Mesélni kezdte, miket hallott a vőlegényétől. Hosszasan ecsetelte, mi mindennek el nem mondta őt idősebb Balog Károly. Szóáradatának csöngetés vetett véget. Ilona a kakukkos órára pillantott: fél kilencet mutatott.

— Ki lehet az ilyenkor?

Az ajtóban egy hunyorgó, feldúlt fiatalember állt. Kezében revolver.

— Föl a kezekkel és induljon befelé a lakásba! — parancsolta az orvosnőnek.

Vincze Ilona megőrizte a hidegvérét, magasba tartott karral, méltóságteljesen a nappaliba vonult. Barátnője halkán sikkantott, amikor meglátta a mögötte belépő fegyveres férfit, s nyomban a magasba emelte ő is mind a két kezét.

— Üljön le mellé — utasította a fiatalember az orvosnőt határozott hangon, a revolver csövével a barátnő felé bökve. Miután Vincze Ilona leült, ő is behuppant egy fotelbe.

— Leengedhetik a kezüket — fészkelődött, mint akit bolhák kínoznak. Az ujját azonban egy pillanatra sem vette le a ravaszról.

— Adnának egy cigarettát?

— Cleopatrát szívunk. Női szivarka.

— Nem baj. Jó lesz. Ne maga adja, doktornő, hanem a másik hölgy! Minden úgy történt, ahogyan a látogató kívánta.

— Emlékszik rám, doktornő?

Vincze Ilona határozottan bólintott. Világéletében kitűnő memóriája volt.

— Egy évvel ezelőtt kezelte a szembajomat. Azt állította, gyógyíthatatlan, és elbocsátott a klinikáról — a fiatalember esetenül szívta a cigarettát, a füst láthatóan zavarta, nyilván kaparta a torkát.

— A szembaja gyógyíthatatlan, most is ezt állítom. Ahogy nézem, mára a végső stádiumba került. Heteken belül megvakul.

Szörnyű érzés lehet, én együtt érzek Önnel. Mégsem tehetünk el-
lene semmit.

— Ma már valóban tehetetlen vagyok én is, az orvostudomány
is. Csakhogy egy éve még menthető lett volna a látásom!

— Ezt honnan veszi? — csattant föl önérzetesen az orvosnő. Szin-
te megfélemedezett a veszélyről, ami fenyegeti, egyedül a szakmai re-
putációjára gondolt. Csaknem fölugrott a helyéről.

— Megvizsgált egy másik orvos, egy specialista — a fiatalember
hangja megremegett.

Vincze Ilona azonnal lehiggadt. Szánalommal fürkészte a revol-
vert szorongató ifjút. Kegyetlenül elbánt vele a sors, ez vitathatat-
lan. Az is érthető, hogy kétségbe van esve és sajnálja önmagát. Szin-
te gyerek még, nem lehet több húsz esztendősnél.

— Igazi specialista, svájci — a fiatalember hangja ezúttal ismét ma-
gabiztosabban csengett.

— Egy svájci — nyugtázta Vincze Ilona. Minden specialista sváj-
ci. — Nem nagyon drága egy ilyen konzílium?

A fiatalember ugatva fölnevetett.

— Ne higgye, hogy ezzel megfogott! Maga nyilván emlékszik,
hogy nekem nincs vagyonom. Valóban nincs. A jövedelemem igen
csekély. A vizsgálatot Balog úr fizette. Balog úr emberséges ember,
segít a rászorulókön. Nem úgy, mint maga. Pedig magának ez lenne
a hivatása!

— Balog Károly, akit fuvaros Balognak is szoktak nevezni? — ve-
tette közbe az orvosnő barátnője.

A fiatalember nem válaszolt. Vincze Ilona feszülten figyelte az arc-
vonásait. Eszébe jutott, hogy egy évvel korábban azt írta a kórlap-
jára, „egzaltált, labilis személyiség”. Ez nem jó jel. Vajon mit tehet-
nek, hogyan szabadulhatnak ebből a helyzetből? Miként
viselkedjenek?

— Meg fogok vakulni — siránkozott újra a fiatalember. — Pedig
maga még megmenthetett volna!

Az orvosnő meg sem próbált ellenkezni, tisztában volt azzal, meny-
nyire hiábavaló lenne. A revolveres kedélye hullámozik, egy fél perc-
re elmerül az önsajnálatban, hogy aztán vádaskodásba és gyűlölet-
be csapjon át, mielőtt letargiába esik pár másodperc erejéig, amiből
újfént haragra gerjed. A barátnőjére pillantott.

— Bocsáss meg — suttogta szinte hang nélkül.

— Soha! — üvöltött föl a fiatalember.

Öt lövés dördült gyors egymásutánban. Az első kettő Dr. Vincze
Ionát, a második kettő a barátnőjét érte. A harmadik a fiatalember
bal szemén keresztül hatolt be és a tarkóján át távozott. Magával vit-
te az agyának jelentékeny hányadát is.

Dr. Vincze Ilona és a merénylő a helyszínen, az orvosnő barátnője
a mentőautóban vesztette életét. Ifjabb Balog Károly csak másnap dél-
előtt tudta meg, mi történt a menyasszonyával. Azonnal autóba ült

és százzal száguldott haza. A szerelme lakásába nem engedték be a nyomozók, akik ellepték az épületet, így a saját lakásához hajtott. Az előszobában ízlésesen becsomagolt ajándék várta. Amikor kibontotta, Ilona mezítelen teste tárult a szeme elé. Balog Károly, négyszeres magyar gerelyhajító bajnok, országos csúcstartó, ettől a látványtól úgy zokogott, akár egy pendelyes kisgyerek.

A rendőrség pár nap alatt lezárta a vizsgálatot a Dr. Vincze Ilona klinikai alorvosnő és a másik két áldozat halálával járó „megdöbbentő gyilkos merénylet” ügyében. Bodnár József fogalmazó, a nyomozás vezetője megállapította, hogy „L. L., a szembajos, egzaltált és labilis fiatalember szerelmével üldözte az orvosnőt, s mivel az nem viszonozta érzelmeit, végső kétségbeesésében lelőtte rajongása tárgyát, majd magával is végzett.” L. L. vonzalmát Boros Árpád, a Balog Szállítmányozási Részvénytársaság könyvelője tanúsította, egy fedhetetlen családapá, aki néhány alkalommal együtt sörözött L. L.-l, s olyankor a megbolydult elméjű ifjú kizárólag az orvosa iránti viszonozatlan szerelméről tudott beszélni.

Dr. Vincze Ilona barátnője a körülmények szerencsétlen összejátszásának vált áldozatává: rosszkor volt rossz helyen, mint oly sokan az életben.

Ifjabb Balog Károly attól a végzetes naptól fogva csakis építész munkájának élt, apjával minden kapcsolatot megszakított, közeledéseit ridegen elutasította, ha társaságban szóba került a személye, bekezdette a társalgást és késedelem nélkül távozott. Bár ismeretségei révén elkerülhette volna a katonai szolgálatot, 1942-ben mégis bevonult a 2. magyar hadsereg kötelékébe. 1943. január 14-én nyoma veszett a keleti fronton. Előbb eltűntnek, később hivatalosan is halottnak nyilvánították.

Idősebb Balog Károly 1945 végén elhagyta Magyarországot. Állítólag jelentős vagyont és egy figyelemreméltó képzőművészeti gyűjteményt sikerült magával vinnie, utóbbi azonban elveszett a tengeri átkelés viszontagságai között. Magas kort élt meg, az 1960-as évek végén hunyt el az Amerikai Egyesült Államokban, megbecsült polgárként.

1947 elején valamelyik fővárosi galériában, Képesi Jenő festőművész posztumusz tárlatán egy ismeretlen személy szokatlanul magas összeget fizetett a művész *Szép Heléna* című női aktjáért. Az adásvétel néhány hónapig műértő körökben szenzációnak számított, aztán elérkezett a fordulat éve és elhomályosított mindent.

Az akt azóta sem került elő.

GÖRFÖL TIBOR

Klaus von Stoschsal

Klaus von Stosch (1971) katolikus teológus, 2008 óta szisztematikus teológiát oktat a Paderborni Egyetemen, a paderborni Kultúratudományi és komparatív teológiai kutatóközpont igazgatója, számos könyv szerzője. Magyarul 2018-ban jelent meg Az iszlám mint kihívás. Keresztény megközelítések című könyve. Legutóbbi könyvét Mouhanad Khorchide-dal közösen A másik próféta. Jézus a Koránban címmel adta ki.

Az iszlámmal kapcsolatban Magyarországon a legtöbb embernek a muszlim erőszak történet jut eszébe. Az erőszakkal kapcsolatban természetesen a kereszténység sem ártatlan, de van-e különbség abban, ahogyan a két vallás feldolgozza a saját erőszak történetét?

Ebből a szempontból a legfontosabb különbség abban jelölhető meg, hogy a muszlim vallás alapítója politikus is volt, s az arab törzseket erős katonai hatalommal rendelkező szövetség keretében egyesítette, amely nem sokkal halála után világhatalommá is vált. Egyes fundamentalista muszlimok hajlanak arra, hogy dicső fénybe vonják hódításaik történetét, s azokat a hódító háborúkat, amelyekre csak Mohamed halála után került sor, magának Mohamednek a tekintélyével támasszák alá, vagyis vallási alapra helyezték. A muszlim hagyomány meghatározó alapjait vizsgáló némelyik történeti-kritikai megközelítés azonban rávilágít, hogy a történeti Mohamed csak önvédelmi célokra vetett be katonai erőt, s már egészen korán voltak kezdeményezések a vallás és az állam szétválasztására. Ezért az iszlám és a kereszténység között a legfontosabb különbségnek talán az tekinthető, hogy a kereszténység (legalábbis Európában) történeti-kritikai igénytel átfogóan feldolgozta a saját erőszak történetét. A muszlim világban erre még nem került sor, napjainkban viszont Nyugaton élő muszlimok egyetemi munkájuk összefüggésében már fontosnak tartják.

Az említett korai kezdeményezések ellenére rendszeresen elhangzik, hogy az iszlám-ban nem választható szét a politika és a vallás. Az „európai iszlámról” is elmondható ugyanez? És miként értelmezhető e szempontból a saría, a muszlim jog?

Mint említettem, az iszlámban kezdettől fogva születtek törekvések a politika és a vallás szétválasztására. Mohamed természetesen nem csupán vallási, de politikai vezető is volt, mindenekelőtt azonban azért, mert a korban egyáltalán nem létezett jól működő jogrend. Mohamed ezt a hiányt töltötte be, s ily módon gyors ütemben politikai jogrend alakult ki a muszlim világban, olyan jogrend, amely sem nagyobb, sem csekélyebb mértékben nem volt szekuláris jellegű, mint a római jog. Tévedés lenne, ha a mai szekuláris jogállapot alapul véve fogalmaznánk meg igényeket a késő ókori világgal szemben — inkább észre kell vennünk és termékenyen fel kell használnunk azokat a pozitív kezdeményezéseket, amelyek napjainkban mutatkoznak.

Európában a muszlim értelmiségiek közül sokan ma már teljesen magától értetődőnek tartják, hogy mindenkinek el kell fogadnia az érvényben lévő jogrendet, amely a vallási jogot szabályozza. Más szóval a legcsekélyebb kifogást sem emelik azzal szemben, hogy a jogrend keretében illessék a vallási jogot. Ezen a téren különösen azért készségesek és elfogadóak, mert az európai szabadságközpontú és demokratikus

alkotmányos rend már megvalósította a saria legfontosabb alappilléreit. A saria alapvető elemei ugyanis nem mások, mint a szegények és a ki-rekesztettek felkarolása, jól működő jogállam kialakítása, megfelelő és korrupciómentes bürokrácia kiépítése, a vallásszabadság biztosítása s más hasonlók. Ezért némelyik muszlim tudós szerint egyes nyugati országok (például Új-Zéland vagy Luxemburg) sokkal jobban megvalósítják a sariát, mint az összes olyan ország, amely muszlim befolyás alatt áll.

A helyzetet azonban mégiscsak bonyolítja, hogy az iszlámnak számos különböző formája van. Melyek a legfontosabbak és a legterméketlenebbek a kereszténységgel folytatott párbeszéd szempontjából?

Ami a konkrétumokat illeti, az iszlámmal folytatott keresztény párbeszéd fő nehézségét a Jézus Krisztusba és a Szentháromságba vetett keresztény hitben szokás megjelölni. A jövőben is a krisztológia és a szentháromságtan lesz a két fő vitás terület?

A párbeszédet nemcsak keresztények, de muszlimok is sürgetik, Németországban például Mouhanad Khorchide. Mennyire elismeretek ezek a muszlimok a saját vallási közösségükön belül?

A legnagyobb problémát ma a vahnábita iszlám jelenti, amelyet Szaúd-Arábiából terjesztenek, és a szalafizmus formájában egyre nagyobb hatást fejt ki az egész világon. A szalafisták közül sokan békés emberek, de a muszlim hagyomány minden történelmi vívmányát elvetik, s úgy vélik, hogy kizárólag a Korán szó szerinti értelme jelenti az igazságot. Ennek hatására gyakran nyers és sajnos keresztényellenes kijelentésekre ragadztatják magukat, s ebben a szellemben magyarázzák a Koránt, főként azért, mert figyelmen kívül hagyják a szövegek történelmi kontextusát. E téren haladéktalanul politikai ellenintézkedéseket kellene tennünk, és korlátoznunk kellene a muszlim világra gyakorolt szaúdi befolyást. Sajnálatos módon a szaúdi olajimporttal azonban pontosan ennek ellenkezőjét tesszük.

Ha történeti-kritikai igénnyel vizsgáljuk a Koránt, megállapíthatjuk, hogy kifejezetten jóindulatúan viszonyul a kereszténységhez, s a krisztológiát és a szentháromságtant illetően olyan jellegű bírálatokat fogalmaz meg, amelyeket a mai keresztények is elfogadhatnak. Éppen ezért módunkban áll, hogy e két kérdéskörrel kapcsolatban újfajta párbeszédet alakítsunk ki a muszlimokkal, olyat, amely bőségesen teret ad az egymás iránt tanúsított tiszteletnek. Sok muszlim kollégám irigyel minket a szentháromságtan miatt, mert Hegel óta a szentháromságtan filozófiai szempontból olyan meggyőzőőre tett szert, amely nagy hatással van rájuk, és örömmel vennék, ha a muszlim istentannak is lenne ilyen dimenziója. Sajnos azonban előfordul, hogy keresztények is félreértik a szentháromságtant, politeista színezetű képet alkotnak maguknak a Szentháromságról, ami joggal vált ki tiltakozást a muszlimokból.

Az ilyen emberek a szabadság nevében reményre adnak alapot mindenkinék, aki humánus megjelenési formát akar adni az iszlámnak Németországban — és sokakban él ez az igény, főként a fiatal muszlimok körében. De olyan konzervatív muszlimok is építő és kiváló együttműködést valósítanak meg velünk, akik megítélése szerint Khorchide elgondolásai és felvetései már túl messze mennek. A fundamentalista szemléletű és az erőszaktól sem visszariadó muszlimok Németországban szerencsére csupán elenyésző kisebbséget alkotnak. Ha előadásokat tartok németországi mecsetekben vagy éppen muszlim országokban, rendszerint azt tapasztalom, hogy az emberek készek párbeszédet folytatni, és elismeréssel adóznak annak, amit mondok. Az a benyomásom, hogy a muszlimok fontos szövetségeseink lehetnek az agresszív európai vallásellenesség terjedésével szemben.

Őn könyvet is írt Mouhanad Khorchide-dal közösen, amely a jelek szerint egyenesen úttörő munka, hiszen még soha nem írt keresztény és muszlim teológus közösen könyvet Jézusról. Milyen folyamat során született meg a mű?

Már sok-sok éve a bizalom jegyében dolgozom együtt Khorchide-dal. Ezért kézenfekvő volt, hogy egyszer a krisztológiai kérdéseknek is közösen figyelmet szentelhetünk, s megvizsgálhatjuk, hogy a Korán pontosan miként foglal állást Jézus Krisztussal kapcsolatban. Ám annak elkerülése érdekében, hogy az idevágó kutatásokban csupán egyetlen liberális muszlim szerző legyen a társam, ügyeltünk arra, hogy egzegetikai elemzéseinket az egész muszlim világból felkért tudósokkal folytatott párbeszéd keretében dolgozzuk ki. E célból számos alkalommal jártam Iránban, Libanonban és Tunéziában, de az Egyesült Államokba és Nagy-Britanniába is többször elmentem, hogy eszmét cseréljek kiemelkedő muszlim teológusokkal. A kollégám, Khorchide egyebek mellett az egyiptomi Al Azhar Egyetemen fordult meg rendszeresen. A szakértőkkel folytatott egyeztetéseink révén egyre pontosabban meg tudtuk fogalmazni a felismeréseinket, és fel tudtuk vértetni őket a lehetséges ellenvetésekkel szemben. Ezért kijelenthető, hogy könyvünk nem csupán egyéni kutatásaink eredményeit tükrözi, hanem az egész világról számos tudós felismeréseit is magában foglalja. Hat éven át folytatott intenzív együttműködésen alapul, amelyben keleti, protestáns és katolikus keresztények éppúgy részt vettek, mint szunnita és síita muszlimok, illetve a szekuláris kultúratudományok képviselői és szekuláris filológusok.

A könyv központi fejezete „szoros” Korán-olvasatot nyújt, három Korán-szúra összefüggésében vizsgálja Jézus alakját. Hogyan tudná összefoglalni a végkövetkeztetéseiket?

Először is felismertük, hogy a Korán jóindulattal és nagybecsüléssel tekint a kereszténységre. A 19. szúra például, amely időben az első szúra, mely a kereszténységgel foglalkozik, önálló karácsonyi elbeszélést tartalmaz, s rendkívül pozitívan nyilatkozik Jézusról és Máriáról. Az egész szúra Máriáról kapta a nevét, sőt Mária révén kerül egyáltalán az irgalmasság mint istennév a Koránba, és helyenként ki is szorítja az Allah nevet. A szúrában Mária alakján keresztül Isten az emberhez feltétlen jósággal viszonyuló irgalmas Istenként jelenik meg. Ennek az isteni tulajdonságnak az egész Koránban meghatározó jelentősége van, más helyeken azonban inkább az igazságosság felől értelmeződik. A 19. szúrában csupán egyetlen olyan vers szerepel, amely mint-ha bírálatot fogalmazna meg a kereszténységgel szemben: a 35. vers kifogásolja, ha Jézust Isten fiának nevezik. E helyütt azonban nem keresztényekről, hanem pogány arabokról van szó, akik a Korán kialakulásának idején már régóta Isten egyik gyermekeként tisztelték Jézust a Kábánál. Megfigyelhető, hogy az arab szövegben a *walad* kifejezés szerepel, amikor Isten gyermekéről van szó — és az arab keresztények soha nem használják ebben az összefüggésben ezt a fogalmat. Az arab keresztények mindig az *ibn* szóval jelölik Isten Fiát, s ily módon elejét veszik annak, hogy bárki politeista szellemben biológiai értelemben vett gyermekre gondolhasson. A Korán keletkezésének középső szakaszára eső mohamedi íghirdetés is Isten szavának és Messiásnak nevezi Jézust, akit különböző tiszteletcímekkel nevez meg.

Csak a Korán keletkezésének kései szakaszában találkozunk olyan kijelentésekkel, amelyek bírálják a kereszténységet. E szakaszokat elemezve azonban ki tudtuk mutatni, hogy a Korán a keresztény hit olyan hagyományáival fordul szembe, amelyeket ma már mi, keresztények

is elutasítanánk. Az 5. szúra 75. versében a Korán például olyan keresztényekkel szemben emeli fel a hangját, akik nem ismerik el, hogy Jézusnak ugyanúgy ennie és innia kellett, mint nekünk. A hetedik százdabban egyes keresztények valóban tagadták ennek szükségességét. Azt állították, hogy mivel Jézus mentes volt az áteredő bűn következményeitől, nem szorult rá az étkezésre. Mára a különböző felekezetekhez tartozó keresztények egyaránt belátták, hogy téves ez az elképzelés, vagyis ebből a szempontból egyetértenek a Koránnal. Összességében az a benyomásom, hogy a Korán ugyan más tényezőkre helyezi a hangsúlyt, mint a Biblia, s ezért egyértelműen másféle valóságnak is vet alapot, de történeti-kritikai szempontból tekintve egyetlen helyen sem mond ellen a Bibliának, hanem csupán eltérő tényezőket emel ki, de úgy, hogy annak okait pontosan rekonstruálni tudjuk. Éppen ezért ki merem jelenteni, hogy korunk nagy intellektuális vitáiban nem ellenfeleink, hanem szövetségeseink a muszlimok. A Korán végső soron a bibliai hagyományhoz kapcsolódó könyv, amely védelmébe veszi a bibliai hagyományt a pogány tendenciákkal szemben.

Ön a komparatív teológia művelője. A komparatív teológusok úgy vélik, hogy nem a vallások közötti kapcsolat nagy elvi kérdéseivel kell foglalkoznunk, hanem a különböző vallási hagyományokat, tantételeket és gyakorlati formákat kell aprólékosan egybevetniünk egymással, hogy tanulni tudjunk másoktól. Az iszlámtól vajon mit lehet tanulni? És jelentkezik-e hasonló tanulási készség muszlim részről?

A magam részéről nagyon szépnek és megragadónak tartom, ahogy muszlimok a Koránt recitálják. A Korán hirdetésének hangzásában egészen sajátos méltóságot fedezek fel, és megértem, hogy ezt a méltóságot a muszlimok Isten erejével hozzák összefüggésbe. Isten jóindulata tehát esztétikai formában jelenik meg számukra, s erre úgy felelnek, hogy esztétikai formába öntik saját egzisztenciájukat. Gondoljon csak a muszlim böjti időszakra, amely egészen pontosan rögzített szabályok szerint telik, és nagyfokú esztétikai minőséggel van felruházva. Csak akkor érthetjük meg, ha tudatosítjuk, hogy egy csoport identitását kialakító és szavatoló szertartással állunk szemben. Úgy vélem, a keresztények azt is megtanulhatnák a muszlimoktól, hogy többet kell közösen imádkoznunk. És azt is, hogy közben a testünkről sem szabad megfeledkezni. Istenhez fűződő kapcsolatunk nemcsak a fejünkben valósul meg, és biztosítanunk kell annak lehetőségét, hogy egész létezésünkben kifejeződjön. Ezt a muszlimok megragadó formában állítják eléink, és nyugodtan támaszkodhatunk a példájukra annak érdekében, hogy elhatoljunk keresztény gyökereinkig. Mindaz ugyanis, amit az imént felsoroltam, egykor a kereszténységben is meghatározó szerepet játszott.

Ami azt a kérdést illeti, hogy vajon a muszlimok is képesek-e tanulni a keresztényektől, először is azt tudom elmondani, hogy jelenleg tíz muszlim igyekszik doktori fokozatot szerezni a vezetésemmel, és ennél sokkal több muszlim diák tanul nálam. Csupa tudásszomj mindegyik, és mindannyian katolikus teológiát tanulnak. Ez feltétele annak, hogy azután kutatásokat végezzenek a komparatív teológia tárgykörében, s ily módon párbeszédet kezdeményezzenek a kereszténység és az iszlám között. Mindannyian őszinte szándékkal tanulni akarnak a kereszténységtől, és nagyon meg is szerették a kereszténységet. Különösen megindító volt számomra annak a muszlim diáklánynak az esete, aki elment a paderborni székesegyházba, részt vett a szentmisén, majd elmesélte, hogy még soha nem érezte magát ennyire közel Jézushoz.

Azt hiszem, azért tanulnak szívesen, s azért jönnek el hozzánk Paderbornba, mert azt tapasztalják, hogy ezt a fajta viszonyulást mi is hitelesen és őszintén képviseljük. Ha gyűlölettel és félelemmel vagyunk a muszlimok iránt, fennáll a veszélye, hogy valóban sor kerül a kultúrák összecsapására, amelyet oly gyakran emlegetnek. És akkor a fundamentalisták mindkét oldalról továbbra is tápot kapnak a szélsőségek hangoztatásához, és továbbra is nagy hatást fejthetnek ki másokra. Ha viszont Isten útján járunk, azon az úton, amely Jézus Krisztusban mutatkozott meg, és emberségesen, alázattal és szeretettel közeledünk muszlim embertársainkhoz, részt veszünk egy olyan világ felépítésében, amelyet a kölcsönös megértés és az egymás valódi elismerése hat át.

Ha már a tanulási készségről van szó: különböző konferenciák alkalmával Ön többször is járt Magyarországon — milyen tapasztalatokra tett szert a hívők és az egyetemi emberek körében?

Magyarországon több szempontból is nagyfokú bizonytalanságot tapasztaltam az iszlámmal kapcsolatban. A bizonytalanság sokszor abból fakad, hogy Magyarországon nagyon nehéz megismerkedni muszlimokkal. Az emberek elsődlegesen a médiából tájékozódnak az iszlámról, a különböző médiumok pedig kifejezetten kritikusak az iszlámmal szemben (nemcsak Magyarországon), és csak alig engednek teret az összetettebb és árnyaltabb felvetéseknek. A tájékozódás másik forrását az interneten fellelhető muszlim források alkotják. Sajnos azonban ezeket a szövegeket a legtöbbször nem megfelelőképpen olvassák. A Korán olyan szöveg, amely a késő ókorban keletkezett, és sok olyan kijelentést tartalmaz, amely ma már megütköztet minket — ahogyan egyébként minden szöveg, amely ebben az időszakban született. Ezért fontos, hogy történeti-kritikai eljárást alkalmazva pontosan rekonstruáljuk, valójában mit is akar mondani a Korán és hogyan ágyazható a korba a mondanivalója. Én hat éven keresztül tanulmányoztam ezzel az eljárással néhány verset, és úgy vélem, ennek alapján most már bátoríthatok kijelenteni néhány dolgot. Fontos, hogy figyelmesen meghallgassuk azokat, akik egész életüket a Korán tanulmányozásának szentelték, ne szakítsunk ki az összefüggésükből néhány mondatot, és ne vonjunk le elhamarkodott következtetéseket ezekből a kontextusuktól megfosztott szakaszokból. Szerencsére Magyarországon azonban olyan kollégákkal is találkoztam, akik nyitottak és készséget mutatnak a tanulásra. Különösen szerzeteseknél és teológusoknál tapasztaltam, hogy árnyalt és megfontolt ítéletet tudnak alkotni. A jövőre nézve fontos, hogy meghallják ezeknek az embereknek a szavát.

Másfelől nagyon elgondolkodtatott, hogy a tudomány képviselői is megfogalmaztak olyan nézeteket, melyek szerint a muszlimok világhatalomra törnek és a keresztények tömeges kivégzését tervezik. Ennek az elgondolásnak az a valóságmagva, hogy az erőszaktól sem visszariadó muszlim fundamentalisták között valóban vannak ijesztő alakok. Mindannyian hallottunk az Iszlám Állam rémtetteiről, amelyek ma sem értek véget. Ugyanakkor Paderbornban beható tudományos kutatások révén részletesen kimutattuk, hogy az ilyen jellegű ideológiák nem hivatkozhatnak a Koránra, és teljes mértékben ellentétesek a muszlim hagyománnyal. Ha nem tudjuk megkülönböztetni egymástól az elvakult fundamentalistákat és a hiteles muszlimokat,

mi magunk is könnyen fundamentalisták lehetünk. A fundamentalistáknak ugyanis pontosan az a céljuk, hogy Európa ellenlábásának állítsák be az iszlámot, és lerombolják azokat a hidakat, amelyek a történelem folyamán mindig is léteztek a két vallás között, és ma is sok muszlim számára fontosak. A muszlim fundamentalisták arra törekednek, hogy a dolgokat ily módon beállítva radikalizálják, és megnyerjék saját erőszakos álmaiknak a mérsékelt muszlimokat. Rossz lenne, ha Európában mi magunk is előmozdítanánk a fundamentalisták célkitűzéseit, és úgy tennénk, mintha kibékíthetetlen harc lenne Európa és az iszlám között. Ennek a beállításnak nincs alapja, ha figyelembe vesszük az iszlám normatív alapjait és a keresztényekkel békében együtt élő muszlimokat, akik a többséget alkotják. Veszélyes is ez a fajta gondolkodás, mert könnyen háborút generálhat a kultúrák között, amit valójában könnyen meg tudnánk akadályozni, ha meg tudnánk maradni a racionalitás szintjén. De magát a kereszténységet is elárulnánk, amelyet csakis a szeretet eszközeivel lehet hirdetni.

Ehhez képest milyen tapasztalatai vannak Paderbornban? Hogyan fogadják be a kereszténységet a muszlimok, és hogyan az iszlámot a keresztények?

A legalapvetőbb tapasztalatom, hogy nálunk mély barátság fűzi össze a muszlimokat és a keresztényeket. Legyen szabad elmesélnem ezzel kapcsolatban egy rövid történetet. Ha nálunk valaki protestáns vagy katolikus teológiát tanul, a muszlim teológia körében is járnia kell valamilyen órára, amelyet muszlim tanár tart. A kereszténységnek ugyanis számos sajátos vonására csak akkor ébredünk rá, ha kapcsolatba kerülünk egy másik vallással. Az egyik tanítványom, egy keresztény diáklány nem akart eleget tenni ennek az egyetemi kötelezettségnek. Keresztény családja Törökországból származott, és az első világháború végén a kényszerkitelepítések áldozata volt. A lány szemében a muszlimok népe gyilkosai voltak, és nem volt hajlandó szóba állni velük, mert úgy vélte, hogy az iszlám csak a keresztények vért akarja. Csupán arra köteleztem, hogy egyetlen egy alkalommal vegyen részt az egyik muszlim tanárnő előadásán, és azt mondtam neki: „Ha sikerül az előadás után is gyűlölnöd ezt az embert, és ha az iszlámot továbbra is embertelennek tartod, akkor többször nem kell bejárnod, felmentést kapsz, és nem kell elvégezned ezt a kurzust.” A tanárnő bölcs, melegszívű, élénk tekintetű idős asszony. Lehetetlen, hogy ne szeresse meg, aki találkozik vele. Az óra után a keresztény diáklány is elismerte, hogy nem érez többé gyűlöletet, hanem megnyerőnek tartja a muszlim asszonyt. Mára mély barátságot kötött egy Törökországból származó muszlim diáklánnyal. Tavaly karácsonykor a családja meghívta magához a muszlim lányt, és közösen ünnepeltek. Hosszú évek elteltével a szülei először beszéltek ismét törökül, és letették az iszlám iránt táplált gyűlöletüket. Sok ilyen történetnek vagyok szemtanúja. Csak akkor történhetnek meg ilyen dolgok, ha különböző vallású emberek valóban találkoznak egymással, és teológiai párbeszédet kezdenek folytatni egymással. Mi pontosan ehhez próbálunk lehetőséget biztosítani. Muszlim és keresztény doktori hallgatóim sokszor éveken át ugyanabban az irodában dolgoznak, s nap mint nap beszélgetnek egymással. Tisztelet ébred bennük egymás iránt, és ba-

rátságot kötnek egymással. Ettől persze a vallások közötti különbség még nem lesz kisebb. Azt viszont felismerjük, hogy a különbözőség gazdagságot rejt magában, és tudunk tanulni egymástól.

A komparatív teológia kifejezés valószínűleg nem túl sokat mond a magyar olvasónak. Annyi talán közismert, hogy nagyrészt Amerikában van jelen ez a teológiai megközelítésmód — de vannak-e jelei annak, hogy Európában is gyökeret tud verni?

Ez a teológiai szemléletmód nemcsak összehasonlítja a vallásokat, hanem úgy akarja emlékeztetni a saját vallás esetleg elfelejtett vagy elhanyagolt tényezőit, hogy egy másik vallás szemével láttatja őket. A kereszténység mennyiben mutatkozik másként, ha mások szemével is látni tudja magát?

Igen, mindenképpen. Eleve a paderborni kutatóhely munkája is hatalmas lépésekkel halad előre. Egyre több muszlim, keresztény és zsidó működik együtt az intézmény keretein belül. De más intézményekben is hasonló folyamatokat látok, például Edinburgh-ban. És számos más helyen is vannak törekvések arra, hogy kialakítsunk egy európai komparatív teológiát, például Strasbourgban, Amsterdamban és Luzernben. Ha azt látom, milyen sok helyen kutatnak és tanítanak ma már válltvetve különböző vallások követői, és ha annak jeleit is tapasztalom, hogy újfajta és új stílusú teológiai kutatást próbálnak meghonosítani, akkor igazán úgy érzem, hogy van okom a reményre. Nagyszerű lenne, ha Magyarországon is lennének olyan fiatal tudósok, akikben lelkesült érdeklődés ébredne a komparatív teológiai kutatás iránt.

Én magam sok mindent csak akkor láttam meg igazán a saját vallásomban, és sok mindent jobban is szeretni kezdtem, amikor más vallások nézőpontjából közelítettem meg. Ha például az iszlám imént említett esztétikai formája felől tekintek a kereszténységre, észrevehetem, hogy ma már egyáltalán nem világos, valójában mitől is keresztény a keresztény élet. A kereszténység ma sokszor gyengének és homályosnak tűnik, miközben az iszlám világos struktúrájának és kifejezőnek mutatkozik. A muszlimok tudják, hogy naponta ötször imádkozniuk kell, évente egy hónapon át böjtölniük kell, és anyagi javaik pontosan meghatározott részét adakozásra kell fordítaniuk. Máskülönben nem lehetnek muszlimok. Nekem viszont mit kell tennem azért, hogy jó keresztény legyek? E téren nagy a bizonytalanság. Ha viszont pontosabban megnézzük a dolgot, beláthatjuk, hogy a kereszténységnek pontosan ez a gyengeség az erőssége. A kereszténységben Isten úgy mutatkozik meg az embernek, hogy a gyengeségét tárja fel, mondotta egykor Schelling. Isten a kereszt erőtlenségében mutatja meg a hatalmát. A kereszténység szerint Isten nemcsak valamit akar tőlem, hanem mindent akar. Ez rendkívül radikális igény, és nem is mindig könnyű életre váltani, de az én szememben egyszerűen lenyűgöző. Egyszerűvé csak akkor válik, ha sikerül élő kapcsolatot kialakítanom Jézus Krisztussal. És a jelek szerint sajnos ma sok embernél pontosan ez hiányzik. Ma főként ezen a téren kell erőfeszítéseket tennünk, és ebben segítségünkre lehet a muszlimokkal folytatott párbeszéd. Ha már a muszlimok is arról számolnak be, hogy nagyon szeretik Jézust, és a keresztény liturgiában találkoznak is vele, akkor végre valahára nekünk is késznek kell lennünk arra, hogy mindent egy lapra tegyünk fel, kizárólag Jézust állítsuk a középpontba, s pontosan így legyünk mások, mint az iszlám és a világ. Megítélésem szerint mi, keresztények túlságosan kevés hajlandóságot mutatunk ma ezen a téren, és sokkal vonzóbban kellene beszélünk Jézus Krisztusról, akinek szeretetétől semmi nem válszthat el minket, ahogyan Pál apostol olyan szépen mondja.

RUTH PFAU

Őrüilt szeretettel

Ruth Pfau (1929–2017) Lipcseben született. Amikor kisöccse a háború után meghalt, elhatározta, hogy orvos lesz. Életének célját keresve egyetemi éveit alatt megtért és megkeresztelkedett. Tanulmányai végzetével belépett a Mária Szíve Leányai Társaság missziós rendjébe. Indiába küldték, de közben a pakisztáni Karacsiban egyik rendtársa elvitte a város nyomornegyedének lepratelepére. Ez meghatározta további életét. Itt telepedett le, majd rendjének segítségével lassan kórházat épített, hogy a leprásokat befogadhassa az ország eldugott vidékeiről is. Önkéntes munkatársakat keresett, hogy segítségét az egész országra kiterjeszthesse. Ötven évén át, haláláig dolgozott a leprásokért. – A fordítás alapjául szolgáló mű: Ruth Pfau: *Verrückter kann man gar nicht leben*. Herder, Freiburg im Breisgau, 1995.

Visszatérés Németországba

Mindig lebilincselő volt, amikor a hatvanas évek óta újra meg újra megérkeztem néhány hétre Németországba.

Igen, Németország! Akkor azonban még egészen más volt, mint amit vártam. Az első látogatás előtt valóban annyira féltem, hogy egy évvel korábban még lemondtam az utazásomat. Félttem, hogy keserűség tölt el: a gazdagság, az élelmiszerfölösleg, a luxus és anyagiasság az egyik oldalon, és a gyerekeim vézna karocskáikkal és nagy, éhes szemekkel a másikon. Azt gondoltam, hogy nem, semmi jó nem sült ki ebből, túl sok nyomorúságot láttam, mintsem hogy igazságos tudjak lenni...

És akkor minden egészen másképp alakult! Amikor elindult a busz Frankfurtban, majd lágyan és csöndesen rátért a széles autóútra; amikor megláttam a hatalmas iskolákat Taunusban, és arra gondoltam, hogyan születnek meg a gyermekeim a Karacsi környéki nyomortelepeken, hogyan nőnek fel és halnak meg anélkül, hogy akárcsak egy zöld rétet láttak volna; amikor az önkiszolgáló üzletekben kószáltam, ahol egy jóllakott tömeg a bőséges választékból kiválogathatta az életéhez szükséges dolgokat — akkor lépten-nyomon felmerült a szívemben és fejemben: ha a gyerekeimnek ilyen fejlődési lehetőségei lennének; ha ők is láthatnák ezt; ha Pakisztánban a lopás kísértése megszűnne egyszerűen csak a jóllakottságtól...

Először értettem meg, hogy a gazdagság jó. Eddig csak a bűneit láttam. Igen, a gazdagság jó, amely lehetővé teszi az igazi emberi életet számunkra, mert megszabadít a fenyegetettségtől.

Sohasem fogom elfelejteni első éjszakámat otthon, Eifelben, amikor vihar tombolt a ház körül, és az eső verte az ablakokat. Olyan nyugtalan álom fogott el, mintha Karacsiban aludnék az esős évszakban. Nehéz szívvel gondoltam azokra, akik dideregve és átázva kucorognak az esőt átengedő viskóikban. A gyerekek sírnak és vacognak. És akkor erőszakosan kiléptem az álomból, és hirtelen ráeszméltem, hogy az ilyen esőben itt *senki* sem szenved! Hogy igen, mindenkinek, *mindenkinek* van tető a feje felett, és olyan ágya, mint nekem. És leírhatatlanul megkönnyebbülve visszabújtam a párnámba, és azt gondoltam: „Uramisten, egy nép, amely nem él fenyegetések között”. A következő pillanatban újra elaludtam mélyen, álomtalanul.

Igen, a gazdagság jó dolog. Persze az utóbbi években gyakran és mélyen elgondolkozva feltettem a kérdést, vajon élünk-e azzal a lehetőséggel, hogy itt megteremtettük egy igazi és teljes emberi élet előfeltételeit.

Eddig terjed minden ember kötelessége

Németországi tartózkodásom alatt gyakran kérdezték tőlem: „Mit tehetünk itt? Hogyan lehet a harmadik világ problémáit megoldani?” Erre azt válaszolom: senki sem tudja ezeket a problémákat egyedül megoldani. És nem mindenki tud ebben aktívan részt venni. Azonban mindenkinek kötelessége és felelőssége, hogy világos véleményt alkosson.

Nem folytattunk globális politikát, amely elsőbbséget biztosít a föld minden országa népességének a nemzeti érdekek felett, és így nem alkottunk olyan világrendet, amely lehetővé teszi a globális együttműködést, például, hogy a Szahara napenergiáját a világ többi része is élvezhesse, hogy a nukleáris energiát úgy fejlesszük tovább, hogy lehetővé váljék az atomi „újrahasznosítás”. Nem hoztunk létre olyan jóléti világot, amelyben a periférián élők számára szociális intézkedéseket lehet hozni.

Számomra keresztényként csak az a második út lehetséges, amelyet végigjárt Az, aki nem adta fel tevékenységét a galileai tavasz után, hanem kész volt arra, hogy megfizesse az árat a többiekért, az egyedül lehetséges módon.

Ennek két következménye van számomra: egyrészt fölkészülést jelent a jövőre, konstruktív magatartást a jövő nehézségeivel szemben — másrészt azt jelenti, hogy mások számára megmutatjuk ezt a „második utat”, az áldozat és lemondás útját, és ezzel előkészítjük, lehetővé tesszük és felgyorsítjuk a „megoldást”. Mielőtt a nagy igazságtétel napja elkövetkezik, és eljön Ő, mindnyájunknak meg kell valósítanunk a magunk kis igazságosságait, amelyekre lehetőségünk adódik. Számomra ezek jelentik az egyetlen gyógyító erőt.

Ezeket a lépéseket otthon kell begyakorolni: az együttélést és a jószágot, a figyelmességet, a megelégedettséget és a szerénységet. Ezeket kalandok és kockázat vállalásával, odafigyeléssel és erős elszánnással kell begyakorolni a kis igazságosságok megvalósításával és szemben a globális igazságtalansággal. Ez olyan magatartás, amelyet megkövetel a harmadik világ, és amire olyan sok fiatal éppen manapság vágyódik.

Gyakran elgondolkoztam ezen, éppen amikor Németországban voltam. Az embernek a másikkal, a Te-vel való találkozásra van szüksége, hogy kiteljesedjen az Én-je, megtalálja életének értelmét, célját, és beteljesítse azt. Talán egy történelmi korszak is csak akkor találja meg értelmét és célját, ha odafigyel a másokkal való találkozásra. Vajon észak és dél megtalálja-e értelmét és célját, ha Te-ként találkoznak? Ha minden strukturális problémán túllátva a másikat *embernek* látják? Vajon az emberi élet értelmének kérdése, ahogy azt fiataljaink felteszik, nem talál-e máshogy választ, csak az egész világban élő testvéreikért való globális elkötelezettségben?

A mi nemzedékünk nemcsak saját életéért, nemcsak az állami döntésekért, hanem az egész világért és jövőért felelős. Ennek a feladatnak

nehézségeiről és esélyeiről könnyen elfeledkezünk. Így azonban nem jutunk el a megoldáshoz.

Döntés az igazság mellett

A világ problémáira természetesen nincsenek tökéletes megoldások. Főleg nem a mi ipari társadalmunkban, a hazai és világméretű anyagi és egyéb nyomorban. Azonban mély meggyőződés, hogy vannak „kilátások”. Ez a „kis lépések útja”, mert az élet egyik alaptörvénye, hogy a legfontosabb döntések olyan területen történnek, amelyben azok helyességét csak hosszú tapasztalat dönti el, nem a tervezés. Az a fontos, hogy az emberi szív az „igazságért” mindig bátor döntést hozzon.

Világunk fő problémái: energiaválság és nyersanyag hiány, népességrobbanás és növekvő különbség észak és dél, a földgolyó déli felén pedig város és vidék között. Ezekre annyira nincs olcsó megoldás, mint a mi társadalmunkban az élet értelmének elvesztésére. Mikor valósult meg bármi jó dolog is anélkül, hogy megfizették érte az árat?

Ma is azoknak a feladata, akik „látják”, hogy újra begyakorolják a kockázat, az áldozat és az erőfeszítés bátorságát, és elinduljanak azon a hosszú, fájdalmas úton, amelyen közelebb kerülünk egy igazságosabb világhoz: másként élni, hogy a többiek túlélhessenek. És éppen ez az, amire gyermekeinknek a legnagyobb szüksége van, és amit a legkevésbé gyakorolnak. Hogy örüljenek a kockázatnak, a bátorságnak, amely sérüléssel jár — egy nagyobb jó érdekében, hogy bátran merjenek ma egy fácskát ültetni, még akkor is, ha holnap elpusztul a világ.

Hogyan látom én a világot? Hiszem, hogy az Úristen úgy teremtette meg a világot, hogy a problémákat meg tudjuk oldani anélkül, hogy etikailag megkérdőjelezhető eszközökhöz nyúlnánk. Ezekhez számítom az erőszakos sterilizációt mint a születésszabályozás eszközét vagy a totalitárius államformát. Azt is hiszem azonban, hogy eljártottuk azt az időt, amikor a problémákat „békés úton” és áldozat nélkül meg lehetett volna oldani — s ennek oka nem technikai, hanem erkölcsi mulasztás.

Ennek ellenére segítenünk kell, ennek ellenére el kell végeznünk a munkánkat itt és a harmadik világban.

A csillagokhoz folyamodni

Mi nyugtalanít engem Németországban? Mindenekelőtt a bénító félelem terjedése. Félnék a jövőtől, képtelenek örülni a jelennek. Nem tudnak kockáztatni, nem szívesen vállalják. Mindenért egy csaknem kollektív felelősség terhét érzik. Amikor ilyen mélyen meggörnyedünk, már nem látjuk a csillagokat. És akkor már nem látjuk megvalósíthatónak, hogy valóban konkrétan mit lehetne tenni.

Wiesbadenben egy fogadáson egy tanár a nehézségekről érdeklődött, amelyek körülvesznek Pakisztánban. A megavárosnak, Karacsinak gyors növekedését említettem. Ott minden tíz évben megduplázódik a lakosság száma. Erre egy fiatalember megkérdezte: „Milyen elgondolásuk van, hogy megakadályozzák az elmenekülést vidékről?” Ezt válaszoltam: „Az ég szerelmére! Én nem vagyok felelős azért, hogy nőnek a nagyvárosok a harmadik világban. Azért vagyok felelős, hogy Karacsiban a lepra leküzdésére hozott intézkedések minden tíz évben megduplázódjanak.”

Egy németnek rossz a lelkiismerete, mert Brazíliában az őserdő kihal. Ebből azonban csak azt a tanulságot kellene levonnia, hogy a saját kertjének ökológiai épségére ügyeljen.

Vagy a tehetetlenség bénító érzése: a háború bármelyik nap kitörhet... De vajon a háborúk csak úgy „kitörnek”? Földrengések, viharok kitörnek. A háborút azonban emberek csinálják, tehát meg kell akadályozni ezt. A keresztényeknek azt kívánom, hogy vegyék komolyan a kinyilatkoztatásba vetett hitet. Nem kaptunk ígéretet arra, hogy a világ végére létrejön a tökéletes evilági harmónia. Azt hallottuk, hogy a világ katasztrófával fejeződik be. A katasztrófa azonban nem az utolsó szó. Az utolsó szó a szeretet lesz. A világ keresztényeinek az a feladatuk, hogy mindenek ellenére és mindenben tanúságot tegyenek erről a reményről. És nem naiv optimizmus, ha így élünk, ahogy az emberiségnek is így kellene élnie minden fenyegetettség ellenére. Hogyan lehet „almafácskát ültetni”? Úgy, hogy a mi kis világunkban megteremtjük a kis békét, amire lehetőségünk van, és ami a világ béke előfeltétele.

Saint-Exupéry kis hercege mondja ezt: „Az emberek egyetlen kertben ötezer rózsát nevelnek — mégsem találják meg, amit keresnek. Pedig egyetlen rózsában vagy egy kerty vízben megtalálhatnák” (ford. Rónay György). Mi ötezer rózsával foglalkozunk, és elfelejtjük az egyetlen. Szeretjük az emberiséget — és elfelejtjük a felebarátunkat.

Ki lépi át a kerítést?

Németországban nemcsak a problémákat, hanem az embereket is kategorizálják, és így gyakran szétválasztják, kirekesztik, ellenőrzik őket: menekült szállások, fogyatékosok otthonai, hajléktalan szállások; ifjúsági szubkultúrák, öregotthonok. Azok, akikkel Németországban találkoztam, rendszerint szociálisan nagyon érzékenyek voltak. Ennek ellenére alig szereztem tudomást a periférián élőkéről. Akikkel találkoztam, nem voltak jelen „köztük”; (néhány kivétellel) nem voltak természetes részei azok életének. Aki meglátogatott minket Pakisztánban, nem ment haza anélkül, hogy ne fordult volna meg leprások családjánál. Az életünkhöz senki sem kerülhet közel anélkül, hogy ilyen emberekkel találkozna.

A „másiktól” való félelem. Ez archaikus reakció, amely visszatartja azt, ami saját biztonságunkat fenyegeti? Egy bűncselekményt

elkövető, akinek történetét nem ismerjük, valóban nyugtalaníthatja környezetét. Egy homoszexuális azonban nem jelent valódi veszélyt. Vagy a törökök sem fenyegetnek igazán. — Hogy a „másikat” a maga másféleségében elsősorban mint saját biztonságos sorsunkat veszélyeztetőnek érezzük, és őt nem fogadjuk úgy, mint aki gazdagíthat minket — ez a félelemmel függ össze, azzal, hogy képtelenek vagyunk kockázatot vállalni, hiányzik belőlünk a kockázat öröme.

Egy előadás után odajött hozzám egy asszony, amikor már indulni készültünk a következő találkozóra. Az asszony, aki egyáltalán nem ismert engem és sohasem látott, elmesélte élete problémáját. Viszonya volt egy nős fekete emberrel, és most elvált tőle a férj feleségének kérésére. A férfi ekkor elmondta, hogy nem tud nélküle élni. És ez a kétségbeesett asszony ezt mondta nekem: „Senkivel sem tudok itt erről beszélni, mert ez a férfi külföldi és nős.” Itt annyira érezni lehetett a falakat... És nem volt időm, hogy segítsék neki lebontani...

Ez a találkozás máig foglalkoztat.

Ki mászik át ezen a falon?

Van egy barátom Németországban, aki nagyon közel áll hozzám. Alkoholos állapotban agyonlőtte a barátnőjét, és ezért leírhatatlanul szenvedett. Idő előtt próbaidőre elengedték — és azóta „szabadon bocsátott elítélt”. Akit egyszer megbüntettek, nem számít embernek; a gyász munkában sokat feldolgozott a történekből — de nem, ő örök-ké büntetendő: olyan személy, akit ezentúl a büntette határoz meg. Ahhoz hasonlóan, ahogy egy „leprást” mindig a betegségével határoznak meg. H. és én leveleket váltunk, diákkorunk óta ismerjük, nagyon jól ismerjük egymást. Amikor Németországban voltam, találkoztunk. És amikor nem voltam Németországban...

Mielőtt belepusztult volna a magányba, utolsó kétségbeesett próbálkozásában újsághirdetést adott föl, amelyben utalt gyötrelmes életére és segítséget kért — könyörgött — kiáltott. A sorok mögött lehetett kiolvasni üzenetét. A csoda megtörtént. Valaki odafordult felé, áttört a falon és kiszabadította a pokolból — amelybe mi gondolkodás nélkül egy „elítéltet” befalazunk. Más szót kellene találnunk. „Elveszett és megkerült”-nek nevezi Lukács 15,32 az ilyen embert. És így hívta őt G., aki újra otthont adott neki.

Érvek a közönyösség ellen

Iskolai történetek. Egy diák elmondta, hogy a harmadik világban az embereket kényszerrel kellene rávenni, hogy kevesebb gyereket hozzanak a világra. Ezáltal kevesebb gyerek legyen a világon, mert az erőforrások nem elegendők mindenki számára. Ezt úgy tudta követelni, hogy az érintettek még csak eszébe sem jutottak. Erőszak? A mi szabad társadalmunkban? Kényszer nekünk? Ó, nem! A többiek számára azonban jó, ha erőszakot alkalmazunk?

Vagy egy felsős tanuló, aki azt kérdezte tőlem: „Miért nyújtanak orvosi segítséget, amikor így a túlnépesedés nyomorúsága csak nö-

vekszik?” Kerestem a magyarázatot, az ellenérveket. Itt azonban az érvek nem segítenek. „Próbáld meg egyszer”, kezdtem bele, „beleélni magad egy pillanatra az én helyzetembe. A rendelőmben ülsz. Jön egy síró édesanya, haldokló gyermekével. És te tudod, hogy ha infúziót adsz ennek a gyereknek, életben marad. Ehelyett azt mondd a síró édesanyának: »Sajnálom, de nem tudom a gyermekét megmenteni. Bár vannak gyógyszereim, de a túlnépesedés nagyon veszélyes. Ha most megmentünk gyerekeket, akkor öt nemzedék múlva már nem tudunk mindnyájan életben maradni.«” Csend — az ellenérvek elmaradtak.

Erózió, amely mindnyájunkat érint

A láthatatlanság nem csökkenti a problémákat. Sőt talán erősíti. A nyomor Pakisztánban és Afganisztánban érzékelhetően megjelenik. A harmadik világban a gyerekeket kiteszik, főleg ha lányok. De ki jogosít fel minket arra, hogy jobbnak hisszük magunkat ennél a „barbár magatartásnál”? Amit mi itt a „felesleges embriókkal” (milyen leleplező szó!) csinálunk, nem hagy engem Karacsiban aludni.

Egyik reggel a konventmise alatt két szakállas muszlim férfi odajött, és feldúltan kihívott a miséről. Hangos ordítózással, amit csak félig értettem, odarángattak egy szemétkerakóhoz egy mellékutcában. Egy nyöszörgő csecsemő feküdt ott, anyja gyámoltalan gesztussal még egy kis palackot is mellé tett...

Egy csecsemő, akit letettek a szemétkerakóhoz még tud sírni, és valaki ezt meghallja. Az embriók még sírni sem tudnak. Nincs hangjuk és lobbijuk. Pedig ha átjuttatják őket a kozmetikai iparnak vagy kutató laboratóriumoknak, akkor vétkeznek a legkiszolgáltatottabb teremtmény ellen. Ez nem csupán a lelkiismeretlen tudós elitek vagy a pénzsóvár üzletemberek problémája. Ez olyan erózió, amely mindnyájunkat érint. Nem magyaráztuk meg már egyszer az „értéktelen életet”...?

Lukács József fordítása

HÁROM PÁPA KÍNA-POLITIKÁJA: II. JÁNOS PÁL, XVI. BENEDEK ÉS FERENC

Kína és a Nyugat kapcsolatait történelmi emlékek terhelik. Az ország, amely képes volt megszervezni a civilizációk történetének első birodalmát — s amely magát a világ középpontjának tekintette (Közép Birodalom) —, az elmúlt két évszázad során traumatikus tapasztalatokat szerzett a nyugati civilizáció agresszíven terjeszkedő gyarmatosító politikájáról. Hivatalosan csak 1949-ben, a Mao Ce-tung által vezetett forradalommal zárult le az a fájdalmas emléktű időszak, amely a 19. század közepén az ópiumháborúval kezdődött és a kínaiak számára a „nemzeti megalázás száz éveként” vult be a törtírásba. Kína fontosságát ma azonban aligha lehet túlbecsülni. A Kínai Népköztársaság a világ második legnagyobb gazdasága, amely az előrejelzések szerint rövidesen átveszi a globális gazdasági vezető szerepét. Az ország jelenlegi elnökfőtikára, Hszi Csin-ping (Xi Jinping) olyan új vezerszavakat dobott be a köztudatba, mint a „kínai újjászületés”, vagy a „kínai álom”, 2013-ban pedig meghirdette egy „új selyemút” kialakításának programját (*Belt and Road Initiative*). Az ambiciózus program célja, hogy előmozdítsa Kína központi szerepét Eurázsia gazdasági integrációja és kulturális együttműködése terén, valamint megőrizze a térség geopolitikai egységét. A kezdeményezés, mely egyértelműen Kína irányításával zajlik, egyúttal jelentős kihívás az Egyesült Államok globális hegemóniája ellen. Jelenlegi gazdasági és geopolitikai stratégiája révén Kína tehát nemcsak Ázsia, de az egész a világ figyelmének középpontjába került.

A katolikus egyház Kína iránti érdeklődését persze — mint azt a kapcsolatok hosszú előtörténete is mutatja — nem napi politikai érdekek mozgatják. E gazdag történelmi anyagból most csupán három jelenkori pápa Kína-politikáját ragadjuk ki egy rövid áttekintés erejéig.¹

Az előtörténet

Kína evangelizációjában hosszú ideig jelentős akadályt képezett a mindkét oldalról érzékelt kulturális különbözőség és idegenség érzése. Ugyanakkor az ókortól kezdve léteztek olyan időszakok, amelyekben sor került a kapcsolatfelvételre, sőt a kereszténység és a kínai kultúra története mélyen összefonódott. Az első ilyen jelentős találkozási kínaiak és keleti szír nesztorianus szerzetesek között került sor, akik a selyemúton keresztül elérték a Tang-dinasztia birodalmát. Ez idő tájt, a 7. és 9. században, a kínai civilizáció

nagyszerű virágzását élte, amikor egyfajta kozmopolita gondolkodás elfogadott gyakorlatnak számított.² Tehát csaknem ezer évvel a jezsuiták által indított missziós mozgalmat megelőzően Kínában már legalább két évszázadon keresztül (635–845) dokumentáltan létezett egy szír-keleti eredetű kereszténység — az úgynevezett „fény tanítása” („jingjiao”) —, amely hivatalosan elismert vallásnak számított, és a kínai birodalmi hatóság védelmét élvezte. Ezen előtörténet fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a 17. században, amikor a modern kor hajnalán Matteo Ricci (1552–1610) és jezsuita misszionáriusai először kereszteltek katolikussá kínaiakat, ők úgy határozták meg magukat, mint „a fény tanításának gyermekei”, vagyis ezen ősrégi hagyomány örökösei. A jezsuiták megértették ennek fontosságát, és a kereszténységet úgy igyekeztek bemutatni, mint olyan vallást, amely Kínában már évszázadok óta jelen van.

A kulturális és vallási sokszínűség és csere ezen gyümölcsöző tapasztalatai után 1724-ben egy császári rendelet betiltotta a kereszténységet a kínai birodalomban.³ Ennek az elítélésnek a visszavonására csak a 19. század közepén, az ópiumháborút (1839–1842) követően kerül sor. Innentől kezdve, a kínaiakra kényszerített kizsákmányoló békeszerződés nyomán a keresztény misszionáriusok immár beléphettek Kínába, ám a már említett, a kínaiak számára oly megalázó feltételek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a kereszténység negatív színben tűnjék fel, mint az imperialista uralom szövetségese.

Egyházi kapcsolatok az újkorban

A Vatikán és Kína közti kapcsolatok hosszú előtörténetre néznek vissza, és az események mai alakulása csak ennek kontextusában érthető. IX. Piusz (1792–1878) pápa levélben fordult a kínai császárhoz, és őt követően valamennyi pápa kitértett figyelemmel kísérte az egyház működésének lehetőségeit a távol-keleti országban. Mind XIII. Leó (1810–1903), mind pedig XV. Benedek (1854–1922) kísérletet tett arra, hogy felvegye a diplomáciai kapcsolatokat Kínával, azonban az európai nagyhatalmak ezt megakadályozták. XV. Benedek 1919-ben *Maximum illud* kezdetű, a „katolikus hit egész világon történő hirdetéséről” (*de fidei catholicae toto orbe propagatione*) szóló apostoli levelét — melyben igyekezett távolságot venni az európai kolonializmustól — nagyrészt éppen a Kínával kapcsolatos problémák inspirálták.⁴ XI. Piusz misszionáriusi érdeme, hogy első alkalommal küldött apostoli delegátust Kínába Celso Costantini

bíboros személyében. A küldött jelentős reformokat vezetett be a missziókban, amivel nagyban elősegítette a helyi egyházak működését. Az ő közreműködésének köszönhető a Sanghaji zsinat összehívása is 1924-ben, amely értékelte a helyi elemeket, s így 1926-ban kerülhetett sor az első hat kínai püspök felszentelésére.⁵ A rákövetkező években intenzívvé válnak az erőfeszítések, hogy a Csang Kaj-sek által vezetett Kínai Köztársaság és a Szentszék között stabil diplomáciai kapcsolatok jöhessenek létre (mint ismeretes, a katonapolitikus Csang Kaj-sek felesége kedvéért tért át a keresztény vallásra). Az 1946-ben aláírt megállapodással a kapcsolatok normalizálódtak. Az enyhülés légkörét kihasználva a Magyar Jezsuita Rendtartomány 1926 és 1950 között virágzó missziót tartott fenn Taming tartományban.⁶

1949-ben a Kínai Népköztársaság megalapítása az egyház számára fokozott nehézségeket és kihívásokat hozott. 1951-ben az apostoli nunciust, Antonio Riberi bíborost a hatóságok „a nép ellenségének” nyilvánították és kiutasították az országból. A diplomáciai kapcsolatok egy csapásra megszakadtak. Bár a hidegháború feszült politikai légkörében a kínai katolikusok mindent elkövettek, hogy hűségesek maradjanak Rómához, a politikai akaratot követve 1957-ben megalakult a „Kínai Katolikusok Patriotikus Egyesülete” (*Chinese Catholic Patriotic Association*), amely a katolikus egyházzal párhuzamosan létező politikai szervezetként funkcionált, és egyfajta pápától független nemzeti egyházat alkotott. E politika célja — a magyarországi papi békemozgaloméhoz hasonlóan — nyilvánvalóan a katolikusok megosztása volt, aszerint, hogy csatlakoznak-e a mozgalomhoz, vagy visszautasítják azt. 1958-ban megtartották az első „demokratikus” politikai választásokat is, valamint sor került az első úgynevezett „patrióta püspökök” felszentelésére (akik nem kapták meg XII. Piusz pápa jóváhagyását). Ezek a püspökök tehát nem megengedett módon, de érvényesen (*liceitas vs. validitas*) voltak felszentelve. A vatikáni hivatalokban valószínűleg nem voltak teljesen tudatában az újonnan felszentelt püspökök azon erőfeszítéseinek, hogy hivatalosan is tárgyalhassanak a Szentszékkel (azaz, hogy informálisan kérjék a megerősítésüket).⁷ XXIII. János pontifikátusának (1958–1963) kezdetén még erős volt az egyházszakadás (skizma) veszélye, a helyzet azonban az 1960-as évek első éveiben fokozatosan rendeződni látszott: nem tekintették őket szakadároknak (skizmatikus), és kiközösítésre sem került sor. A kulturális forradalom (1966–1976) vesztettség idősza idején a katolikus egyháznak — a patrióta katolikusoknak éppúgy, mint a nem patriótáknak — rendkívüli szenvedéseket és megpróbáltatásokat kellett kiállniuk.

II. János Pál

Karol Wojtyła pápává választása 1978-ban lényegében egybeesik Teng Hsziao-ping hatalomra jutásával, aki 1976-tól 1989-ig a Kínai Népköztársaság tényleges vezetőjének számított. Fellépésével fokozatosan a „reform és nyitás” időszaka vette kezdetét Kínában, s ennek hatására a nyolcvanas évektől kezdve a katolikus egyház lassan újra megkezdhette nyilvános működését.⁸ Az új pápát mindenekelőtt az a szándék vezette, hogy közvetlen kapcsolatokat építsen ki a kínai katolikusokkal, és erősítse viszonyukat Rómával. Ennek érdekében a pápa jelentős erőfeszítéseket tett, hogy javítsa kapcsolatait a Kínai Népköztársaság vezetőivel. 1981 februárjában például — ugyanazokban a napokban, amikor II. János Pál pápa Ázsiába utazott — Agostino Casaroli bíboros, vatikáni államtitkár, Hongkongban annak lehetőségét fejtegette, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítsenek Tajvan és a Szentszék között, és hogy elérjék az engedély nélkül felszentelt püspökök „legitimációját”. Casaroli levelei megőrizték nyomait annak a párbeszédnek, amely Hongkongban a Vatikáni Államtitkárság és Teng Yiming kantoni püspök között folyt.⁹ A püspök — annak érdekében, hogy gyengítse a patrióta szervezet (és rajta keresztül a Kínai Kommunista Párt) egyház fölött gyakorolt ellenőrzését — azt javasolta a Szentszéknek, hogy az egyházi szempontból legitim kínai püspököknek adjon arra felhatalmazást, hogy megválaszthassák utódaikat.

Sajnos azonban éppen ez a „sajátos felhatalmazás” okozott később megoldhatatlan problémákat a kínai egyházban. Mivel 1981 decembereben a Szentszék valóban megadta a kínai legitim püspököknek a felhatalmazást, hogy más püspököket szenteljenek apostoli mandátum nélkül, megszületett az úgynevezett „földalatti” (klandesztin) egyház szervezete. Azok a püspökök ugyanis, akik nem fogadták el a csatlakozást a patrióta szervezethez, megalapították a klandesztinitásban működő püspöki konferenciát, amelyet Róma soha nem ismert el. Létrejötték „földalatti” szemináriumok is, melyekből olyan papok kerültek ki, akik megtagadták a patrióta szervezethez való csatlakozást. Ugyanakkor II. János Pál megkezdte azoknak a „patrióta püspököknek” az elismerését és törvényessé tételét (legitimálását), akik őt erre titokban megkérték. Ennek következtében a hivatalos püspökök legnagyobb része visszatért a pápával való teljes közösségbe. Ez az elismerés elhárította annak veszélyét, hogy a „patrióta” főpapok szakadár egyházat alkossanak, és alapjaiban módosította a vitás politikai kérdéseket Peking és Róma között. Az a kérdés azonban, hogy milyen viszonyban áll a „klandesztin” és a „hivatalos” egyház, egészen 2007-ig nyitott maradt, amikor XVI. Benedek pápa

levélben fordult a kínai katolikusokhoz. Csak itt került sor a szakadás retorikájának meghaladására, amennyiben a pápa tisztelettel fordult és megértést mutatott mindkét szervezet tagjai iránt.¹⁰

A Szentszék és a kínai kormány közötti kapcsolatok érezhetően feszültebbekké váltak a Tienanmen téren 1989 tavaszán történt véres események, valamint a rákövetkező évben a kelet-közép-európai kommunista blokk összeomlása hatására. Meglehető módon azonban 2000-ben a megegyezés szinte karnyújtásnyi távolságba került, s a diplomáciai sikert csak egy sor szerencsétlen körülmény egybeesése volt képes megakadályozni.¹¹ Az ezután következő általános elhidegülés mély-séges csalódással töltötte el II. János Pál pápát, aki egészen haláláig élénk érdeklődést mutatott Kína iránt, és kereste a párbeszéd lehetőségeit. Egyik utolsó próbálkozásaként 2004-ben felkérte a Szent Egyed Közösséget az együttműködés útjainak kidolgozására. Mindez oly mértékben megújította a kapcsolatok légkörét, hogy Peking nyilvánosan kifejezte részvétnyilvánítását II. János Pál halálakor. Az üzenet szövege elismeri a pápa érdemeit abban, hogy távolságot vett a gyarmatosítás örökségétől és spirituális kapcsolatokat létesített a kínai katolikusok között, és nem avatkozott be a Kínai Népköztársaság nemzeti szuverenitásába.¹²

XVI. Benedek

A II. János Pál pápától örökölt pozitív légkörben olyan időszak kezdődhetett, amelyben a Szentszék és a kínai kormány konstruktív és közvetlen párbeszédet folytattak egymással. 2006 és 2009 között a két fél képviselői számos alkalommal találkoztak Rómában és Pekingben. Ebben az időszakban néhány új kínai püspököt is felszenteltek; olyan jelölteket, akikhez mindkét fél beleegyezését adta (például Sanghaj segédpüspöke, Hszing/Xing Wenzhi 2005. június 28-án részesült a püspökszentelésben).

XVI. Benedek pápa átadta a kínai dossziét az Államtitkárságnak, valamint a Népek Evangelizálásának Kongregációja (*De Propaganda Fide*) vezetőinek, ugyanakkor bíborossá kreálta az akkori Hongkongi püspököt, Joseph Zen Ze-kiant, továbbá a Vatikánban bizottságot hívott létre a kínai ügyekkel kapcsolatban, amely összesen körülbelül harminc szakértőt és funkcionáriust foglalt magába. A történelem azonban időközben megmutatta, hogy a döntés nem volt minden szempontból szerencsés.

2007-re esik ugyanis Benedek pápa pontifikátusának Kína vonatkozásában leginkább problematikus és ellentmondásos cselekedete, a már említett *Levél a kínai katolikusokhoz* közzététele. E levélben ugyanis — különösen pedig annak kínai fordításában — egy értelmezési szempontból vitatható

pont található, amellyel kapcsolatban Zen bíboros számos alkalommal energikusan kifejtette véleményét.¹³ Szerinte a „földalatti” püspökök nem ünnepelhetik közösen az Eucharisziát a pápával formálisan nem egységben lévő püspökökkel, mert a hierarchikus egység hiányában a *communio* hazugság. Diplomáciai téren Pietro Parolin — aki akkoriban a Szentségi Államtitkárság (*Segreteria di Stato della Santa Sede*) „Országokkal való kapcsolatok Osztályának” (*Sezione per i rapporti con gli Stati*) altitkáráként tevékenykedett — intenzíven dolgozott egy megegyezés tető alá hozásán a püspökök kinevezésével kapcsolatban. A munka odáig jutott, hogy vázlatosan kidolgoztak egy javaslatot, amely megoldani látszott a püspökjelöltek kiválasztása körüli ellentéteket az eljárás-módra, a közösen elfogadott jelölt kiválasztására, valamint a szentelés módjára vonatkozóan. Küszöbön állt tehát annak a *vexata quaestio*nak a megoldása, amely 1949 óta egyházszakadással fenyegette a kínai egyházat. A megegyezés 2009 júliusában megtörtént, ám alig egy hónappal később Pietro Parolint püspökké szentelték és elküldték apostoli nunciusnak Venezuelába. A dokumentum tehát elkészült, de a Vatikán részéről elhalasztották az aláírást.¹⁴

Pietro Parolint a dikasztériumnál Ettore Balest-rero váltotta, aki új irányvonalat követett a Vatikán Kína-politikáját illetően. 2010 augusztusában a Szentszék és a Kínai Kormány között a tárgyalásokat felfüggesztették. Ennek közvetlen előzménye az volt, hogy márciusban — a már említett Zen bíboros nyomására — a Kínai Ügyek Vatikáni Bizottsága (*Commissione vaticana per la Cina*) állást foglal a kínai katolikusok küszöbön álló VIII. közgyűlése (vagyis a „patrióta” katolikus egyház nemzeti kongresszusa) ellen, és előírta a püspököknek, hogy nem vehetnek részt az eseményen.¹⁵ A megegyezés elmaradt ratifikálása, a dialógus megszakítása, valamint a VIII. közgyűléssel kapcsolatban a kínai katolikusok küldötteinek bojkottra való felszólítása újra nyílt ellenségeskedést váltott ki: 2010. november 11-én Kínában ismét a Vatikán által nem jóváhagyott püspököket szenteltek. A kézhez kapott vatikáni tiltás ellenére a püspökök, akik a kínai katolikusok képviselőinek tekintették magukat, csaknem kivétel nélkül részt vettek a 2010. december 6. és 8. között Pekingben tartott VIII. közgyűlésen. Itt a küldöttek a kínai hatóságok nyomására kimondták a katolikus egyház Rómától való „függetlenségét”, s ezzel mintegy megsemmisültek az elmúlt évek tárgyalásainak sok fáradsággal elért diplomáciai eredményei. 2010 és 2011 között a Szentszék első alkalommal beszélt nyíltan „kiközösítésről” némi olyan püspökkel kapcsolatban, akiket apostoli mandátum híján szenteltek fel.¹⁶ Innentől

kezdve a helyzet nagyon feszültté vált — egészen Ferenc pápa megválasztásáig.

XVI. Benedek pontifikátusa tehát a Kínával való együttműködés terén összességében véve a folytonosság megtörésével jellemezhető. Ennek fontos mozzanata volt Pietro Parolin eltávolítása, ami lehetővé tette a korábbi pápák együttműködésre hajló irányvonálával ellentétben vonulat érvényre jutását. Az új vatikáni Kína-politika a vallásszabadság elvont politikai-jogi elvének érvényre juttatását hangsúlyozta, s ezt egyesek időnként politikai aduként is igyekeztek kijátszani a kínai hatóságok ellen, jöllehet a pápa levelében a meg egyezés keresésére történt felhívás. A kínai kérdést bizonyos pápa közeli vatikáni körök úgy próbálták kezelni, hogy a „kisebbségi kereszténység” modelljét tartották szem előtt, amely koherens, összetartó és önazonos közösségek létrehozását tekintni céljának. Ezek a közösségek könnyen helyezkednek szembe mások véleményével és erős önazonossággal rendelkeznek, ám kísérti őket a szektákra jellemző elszigetelődés. E modell joggal népszerű a permisszív és pluralista nyugati demokráciák katolikusai körében, ám a katolikus világ egészére nem alkalmazható.¹⁷ Különösen akkor nem, ha a katolikus egyház és a nyugati civilizáció szoros azonosításával fonódik össze. Az elszigetelődés modelljének előmozdítói megpróbálták saját pozíciójukat XVI. Benedek pápának tulajdonítani, pedig — mint láttuk — a pápa nézetei ennél jóval árnyaltabbak: XVI. Benedek meg egyezést kereső magatartása csak interpretációs erőszak árán azonosítható az integrista megközelítéssel.

Ferenc pápa

Ferenc pápa megválasztása óta folyamatosan hangzott, hogy a perifériák felé kíván fordulni. Számára persze Kína kezdettől fogva nem elsősorban periféria, hanem lehetőség és feladat, amelyet az egyház nem hagyhat figyelmen kívül, amennyiben hűségese kíván maradni Krisztustól kapott küldetéséhez, hogy hirdesse azt, aki azért jött, hogy „élet[ü]nk legyen és bőségben legyen” (Jn 10,10). E misszió szolgálatában Ferenc pápa 2016. február 2-án nagy sajtóviesszhangot kiváltó interjúát adott egy Pekingben élő olasz sinológusnak, Francesco Siscinek. Az Asian Times című lapban leközölt beszélgetésben — melynek, tekintettel az esemény történelmi újdonság voltára, nagy teret szentelt a kínai sajtó is — a pápa arra bátorította a világot, hogy ne féljen Kínától. Nyomatékosan kifejezte a kínai kultúra iránti tiszteletét és nagyrebcsülését, valamint utalt arra, hogy szerinte a globális világban megteremtésében Kínának aktív és pozitív szerepet kell játszania. A pápa szavaival: „[mind] a nyugati világ, [mind pedig] a keleti világ és [benn] Kína, képes arra, hogy megőrizze a béke

egyensúlyát, és megvan az ereje ahhoz, hogy ezt meg is tegye. Mindig meg kell találnunk ennek útját — mindig párbeszéd által —; nincs más út.”¹⁸ Világos tehát, hogy Ferenc pápa számára a cél nem egy ellenséges és idegen ország kolonizálása az Evangélium által; szó sincs arról, hogy „felszeleljük a tortát, mint Jaltában”, sokkal inkább hogy „együtt vándor[ol]junk”, akkor is, ha nem jutunk mindenben egyezésre.

Az egyezésre mégis sor került. 2018. szeptember 22-én, sok évtizedes diplomáciai erőfeszítések eredményeképpen aláírták a Vatikán és Kína közti megállapodást.¹⁹ Az eseményt a világsajtóban leginkább „történelmi fordulatként” szokás aposztrofálni, és általában Ferenc pápa nagy jelentőségű diplomáciai sikereként könyvelik el. Bár az egyezmény szövegét — ez is jelentőségteljes — nem hozták nyilvánosságra, a pápa repülőgépen adott nyilatkozatából értesülhettünk arról, hogy a püspökök kiválasztásának kérdése egyházi szempontból megnyugtatóan rendeződött. Az alábbiakban — Elisa Giunipero nyomán — röviden felsorolunk néhány szempontot, amelyek megmagyarázzák, miért bizonyult alkalmasnak Ferenc pápa a Kínával való jó kapcsolatok kiépítésére.

1. „Új dinamikák” gerjesztése — Ferenc pápa pontifikátusának kezdete egybeesett Hszi Csin-ping elnökségének kezdetével, tehát világpolitikailag azzal az időszakkal, amikor a Kínai Népköztársaság egyre világosabban kifejezte igényét a nemzetközi szintéren való jó kapcsolatok kiépítésére. Bár a nyugati világ politikusai ezt vonakodtak megtenni, a pápa érzékelte ezt az igényt, és pozitív módon reagált rá. Már az 2013-ban a *La Civiltà Cattolica* című jezsuita folyóiratban közzétett hosszú interjújában így fogalmazott: „Inkább folyamatokat kell elindítanunk, semmint tereket elfoglalnunk. Isten megnyilvánul az időben, és jelen van a történelem folyamataiban. Ez előnyben részesíti a cselekedeteket, melyek új lendületet hoznak.”²⁰ A kínaiak — a politika irányítói éppúgy, mind az egyszerű emberek — érzékelik a pápa által elindított „új dinamikát”, és rezonálnak rá — talán sokkal inkább, mint gondolnánk. Valószínűsíthető tehát, hogy ez Ferenc pápa Kínában való népszerűségének elsődleges oka.

2. Egyszerű életmód — A pápa azzal is kivívta a kínai közvélemény szimpátiáját, hogy erőteljesen kritizálja a korrupciót. A korrupcióellenes kampány Xi Jinping elnöki működésének is legfőbb jellegzetessége. Kritikusai szerint persze ez arra is jó alkalom, hogy politikai ellenfeleivel leszámoljon. Kétségtelen azonban, hogy a pártfunkcionáriusok költséges életének eltérésével és egyéni gazdagodásuk határozott szankcionálásával nemcsak saját népszerűségét erősítette, hanem emelte a politikai elit erkölcsi színvonalát is, amivel elejét vet-

te az állampárt legitimációja meggyengülésének. Ebben a légkörben a pápa józan és visszafogott stílusát ma Kína-szerzte nagyra értékelik.

3. *Jezsuita* — A pápa jezsuita volta is csodálatot vált ki a kínai értelmiség körében. Sokan mindenekelőtt Matteo Ricci révén ismerik a jezsuitákat, s nagyra értékelik e szerzetesrend fiatal orszááguk történelmében betöltött szerepét, humanista műveltségét, tárgyi tudását és a kínai kultúra iránt tanúsított tiszteletét. A jezsuiták Kínával való kapcsolatai a 17. századig nyúlnak vissza, és mindmáig virágoznak.²¹ Az a lelkeség is, amelyet magukkal hoznak és képviselnek, lehetővé teszi számukra, hogy mindenben próbálják keresni és megtalálni Istent, s ez képesítette őket, hogy „befogadjanak számos kulturális mozzanatot és képessé válj[anak] felismerni Isten megjelenését a különböző kulturális kontextusokon belül”.²²

4. *Kulturális és intellektuális háttér* — A pápa latin-amerikai származása is alighanem megnyugtató a kínaiak számára. A származásnak kétségtelenül van szerepe: közvetlen elődei — XVI. Benedek, különösen pedig II. János Pál pápa — minden bizonnyal nyugtalanítóan hatottak, hiszen élettörténetük és kulturális beállítódásuk kezdetől fogva egyfajta kommunizmus-ellenességet sejtetett. Tudvalevő, hogy az erős nemzeti identitás és az egy néphez tartozás tudata (vagyis a kulturális önazonosság érzése) nagyon erősen gyökerezik a kínaiakban. A „nép” fogalma különösen is fontos; jelentőségét a Kínai Kommunista Párt egész történelme során hangsúlyozta, és a kínai történetírás mindmáig a fejlődés motorjának tartja. A társadalmi egyenlőség — legalábbis a hivatalos retorika szintjén — máig hangsúlyos Kínában. Ez is fontos érintkezési pont Ferenc pápával. Hiszen az ő kulturális és intellektuális identitása sem választható el a felszabadítási teológia bizonyos áramlataitól, elsősorban az argentin „nép teológiája” (*teología del pueblo*) mozgalmától — amint arról a „szegények melletti alapvető döntés” (*opción preferencial por los pobres*) és más kulcskifejezéseknek az általa közzétett egyházi dokumentumokban való gyakori említése is tanúskodik.²³ A már fentebb is idézett, Kínáról szóló interjújában a pápa talányosan (ám mégis érthetően) így fogalmaz: „Egy nép története mindig folyamat. A nép néha haladhat gyorsabban, néha lassabban, néha megáll, néha hibát követ el és néhány lépést hátrál, vagy helytelen irányt vesz, és vissza kell térnie, hogy újra a helyes irányba haladhasson. De ha egy nép előre halad, akkor mindez nem nyugtalanít engem, mert azt jelenti, hogy történelmet csinál. Azt hiszem, hogy a kínaiak előre haladnak, és ebben áll a nagyságuk. Fényben és árnyékban vándorolnak, mint minden nép.”²⁴ A pápa tehát nemcsak a kínai katolikusokhoz szól, és nemcsak feléjük fordul — hiszen ők csak

az össznépszerűség jóval kevesebb, mint egy százalékát teszik ki —, hanem érdeklődést mutat az egész kínai nép jelene és jövőre iránt is. Bergoglio pápa tehát láthatóan nem prozelitizmusra törekszik, hanem az egész kínai népet hívja a saját közelmúltbeli történelmével való kiengesztelődésre, s ezáltal — implicit módon — arra is, hogy megnyíljon a dialógus és a kölcsönös kulturális csere irányába.²⁵ Persze a pápa azzal is tisztában van, hogy nagyon nehezet kér, amikor az egyháztól azt várja, hogy képes legyen „gyógyítani a sebesülteket”, és párbeszédbe lépni, együtt vándorolni az egyszerű néppel.

5. *Urbanizáció* — A 2013-as nagy nemzeti népszámlálás adatai szerint 2012 óta Kína többségében városias országgá vált. Ez kétségtelenül igen jelentős történelmi lépésnek számít egy olyan orszáág esetében, amely hagyományosan falusias, paraszti gazdaságokból állt. Ma azonban a világ húsz legnépesebb városából négy kínai (Sanghaj, Guangzhou, Peking, Shenzhen). Sanghaj a maga közel 35 millió lakosával ma a legnépesebb kínai megalopolisz). Ferenc pápa is urbánus háttérből jön, és jól érti e világjelenség következményeit. Az olasz katolikus politikus és a Szent Egyed Közösség alapítója, Andrea Riccardi találoán állapítja meg: „Bergoglio egy olyan város érseke volt, amely (...) majdnem tizenhárommillió lakost számlál (...). A város dimenziója állandóan jelen van a gondolkodásában (...). A nagyvárosok perifériákból állnak (...). Ferenc egy olyan pápa, aki a nagyvárosi perifériákról érkezett.”²⁶

Összességében tehát megállapítható, hogy a stílusbeli különbségeken túl mindhárom pápa — II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc pápa is — nyilvánvalóan elsősorban arra törekedett, hogy megoldja a kínai katolikusok megosztottságának problémáját, hogy ezáltal hitük gyakorlásának is minél jobb körülményeket biztosítson. Mindhárman megegyezésre törekedtek a pekingi kormánnyal, és az általuk javasolt programot próbálták megvalósítani. A fentiek alapján kiténik azonban, hogy Ferenc pápa volt képes elsőként ezt a közös célt egy nagyobb kontextusba állítani azzal, hogy feladta a központ-periféria hagyományos logikáját, és a folyamatosan változó, globalizálódó világ kihívásait meghallva eredeti módon közelített a kínai kérdéshez. Túllépett azon az érzésektől motivált szemléleten, hogy Kína idegen az egyház számára, és helyette egy új, bennfoglaló (inkluzív) megközelítést javasolt.²⁷ Eddigi politikáját a kínai nép iránti együttérzés és tisztelet motiválta. Szívós elszántsággal, alkalmas munkatársakra támaszkodva haladt előre Kína-politikájában; eddig mindenekelőtt Pietro Parolin államtitkár volt segítségére, akit ő maga hívott vissza Venezuelából, nem sokkal azután, hogy pápává választották. A va-

titkáni diplomácia előtt álló út még kétségkívül hosszú. Ám bizvást elmondható, hogy „1945 óta Róma és Peking még sohasem állt ilyen közel egymáshoz”.²⁸

PATSCH FERENC

¹Ez az összefoglaló sokat köszönhet Elisa Giunipero írásának, mely *Il laboratorio cinese* címmel jelent meg az Andrea Riccardi által szerkesztett, *Il cristianesimo al tempo di papa Francesco* című kötetben (Laterza, Roma – Bari, 2018, 78–90).

²Vö. Matteo Nicolini-Zani: *La via radiosa per l’Oriente. I testi e la storia del primo incontro del cristianesimo con il mondo culturale e religioso cinese (secoli VII–IX)*. Edizioni Qiquajon, Magliano (Biella), 2006.

³Ronnie Po-chia Hsia: *Un gesuita nella città proibita. Matteo Ricci, 1552–1610*. Il Mulino, Bologna, 2012.

⁴Vö. *Roma e Pechino. La scelta extra-europea di Benedetto XV*. Studium, Roma, 1999, idézi Elisa Giunipero: *Il laboratorio cinese*, i. m. 84.

⁵Vö. Federico Lombardi: *La storia dei rapporti tra Santa Sede e Cina*. La Civiltà Cattolica, 2018 IV 22–30 (4039, 6/20 ottobre 2018).

⁶László Ladányi: *The Catholic Church in China*. Freedom House, New York, 1978; Vámos Péter: *Két kultúra ölelésében. Magyar jezsuiták a Távol-Keleten*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest, 1997.

⁷Elisa Giunipero: *Chiesa cattolica e Cina comunista dalla rivoluzione del 1949 al Concilio Vaticano II*. Orcelliana, Brescia, 2007.

⁸Angelo Lazzarotto: *La Chiesa cattolica in Cina: la ‘politica di libertà religiosa’ dopo Mao*. Jaca Book, Milano, 1982, idézi Elisa Giunipero: *Il laboratorio cinese*, i. m. 85.

⁹Vö. Elisa Giunipero: *Il laboratorio cinese*, i. m. 85–86.

¹⁰Benedetto XVI: *Lettera ai Vescovi, ai Presbiteri, alle persone consacrate e ai fedeli laici della Chiesa cattolica nella Repubblica Popolare Cinese*, 27 maggio 2007.

¹¹Vö. Agostino Giovagnoli: *Giovanni Paolo II e la Cina*. Revue d’histoire ecclésiastique, 90, 2009, 671–684.

¹²Vö. Federico Rampini: *Comincia il disgelo tra Cina e Vaticano*. La Repubblica, internet ed., 13 aprile 2005, https://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2005/04/13/comincia-il-disgelo-tra-cina-vaticano.html?refresh_ce.

¹³A bíboros legutóbbi megnyilvánulását lásd a The New York Times 2018. október 24-i számában: *The Pope Doesn’t Understand China* címmel, <https://www.nytimes.com/2018/10/24/opinion/pope-china-vatican-church-catholics-bishops.html>.

¹⁴Vö. Elisa Giunipero: *Il laboratorio cinese*, i. m. 88.

¹⁵Vö. *Comunicato della Sala stampa della Santa Sede: riunione della commissione sulla Chiesa cattolica in Cina* (n. 2), 25 marzo 2010.

¹⁶Vö. Elisa Giunipero: *I nuovi sviluppi nelle relazioni tra Cina e Vaticano*. In: *La Cina quarant’anni dopo Mao*. Carocci, Roma, 2017, 109–122.

¹⁷Vö. Andrea Riccardi: *La chiesa tra centri e periferie*. In: *uo. (szerk.): Il cristianesimo al tempo di papa Francesco*, i. m.

5–23. A „kisebbségi egyház” ideológiáját leghatásosabban az úgynevezett „benedeki választás” tézise fejezi ki, vö. Rod Dreher: *The Benedict Option: A Strategy for Christians in a Post-Christian Nation*. Sentinel, New York, 2017.

¹⁸Francesco Sisci: *Pope Francis Urges World not to Fear China’s Rise*. Asian Times internet kiadás, 2 febbraio 2016, https://www.corriere.it/opinioni/18_settembre_21/accordo-vaticano-cina-f014b2b4-bdb4-11e8-92b2-6ab34b2db80e.shtml?refresh_ce-cp.

¹⁹Vö. *Tre comunicati della Sala Stampa Vaticana sull’Accordo tra Santa Sede e Cina*. La Civiltà Cattolica, 2018 IV 80–82 (4039, 6/20 ottobre 2018). A levelet kísérő *Üzenet a kínai katolikusokhoz és az egyetemes egyházhöz (Messaggio ai cattolici cinesi e alla Chiesa universale)* hivatalos közlését lásd: La Civiltà Cattolica, 2018 IV 71–79 (4039, 6/20 ottobre 2018).

²⁰*Jó napot! Ferenc pápa vagyok*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest, 2013, 36; az eredeti: Antonio Spadaro: *Interoista a papa Francesco*. La Civiltà Cattolica, 2013 III 449–477, itt: 468 (3918, 19 settembre 2013).

²¹Vö. Ricci mellett például Michele Ruggieri SJ (1543–1607), Nicolò Longobardi SJ (1565–1654), Martino Martini SJ (1614–1661), Ferdinand Verbiest SJ (1623–1688), és még sokan mások; a pedig akadémiai téren a svájci Stephan Rothlin SJ, a belga Nicolas Standaert SJ és a francia Benoit Vermander SJ tölt be rendkívüli fontosságú szerepet a kínai és az európai kultúra közti hídverés feladatában.

²²Jin Lu: *Il primo papa gesuita e la Cina: cosa possiamo attenderci?* Vita e Pensiero, 1, 2017, 39–48.

²³Vö. Ferenc pápa gyakori témája a globális kapitalizmus visszasságainak kritikája: első önálló apostoli buzdításában, az *Evangélium Gaudium*ban (2013) nem kevesebb, mint 6 alkalommal kifejezetten és pozitív kontextusban szerepel a felszabadítás teológiája programadó maximája, a „szegények/legszegényebbek/legutolsók mellett elsődleges döntés” (nr. 195, 198, 199, 200). Ugyanitt a „szegénység strukturális okai”-ról szólva (nr. 202) kiemeli a „szolidaritás” fontosságát (nr. 187), felidéz a szegények és elnyomottak égis ható „kiáltását” (nr. 187, 193), használja a „társadalmi rossz (nr. 202) kategóriáját, sőt az „elidegenedés” (nr. 196) kifejezést is — megannyi olyan fogalom, amely korábban főként vagy kizárólag a felszabadítás teológusai szókészletében szerepelt.

²⁴Francesco Sisci: i. m.

²⁵Vö. Juan Carlos Scannone: *Quando il popolo diventa teologo*. EMI, Bologna 2016, 45–54. Vö. Gianni La Bela: *L’America Latina e il laboratorio argentino*. In: Andrea Riccardi (szerk.): *Il cristianesimo al tempo di papa Francesco*, i. m. 34–60.

²⁶Andrea Riccardi: *La sorpresa di papa Francesco. Crisi e futuro della Chiesa*. Mondanori, Milano, 2013, 130.

²⁷Vö. Elisa Giunipero: *Il laboratorio cinese*, i. m. 82; Francesco Sisci: i. m.

²⁸Elisa Giunipero: *Il laboratorio cinese*, i. m. 90.

PETER STUHLMACHER: AZ ÚJSZÖVETSÉG BIBLIAI TEOLÓGIÁJA

Alapvetés. Jézustól Pálig

A biblikus teológia igen kedvelt részterülete a szentírástudománynak. A bibliai könyvekben rejlő teológiai tanítás feltárását és rendszerezését tűzi ki célul. A közkedveltséget jól mutatja, hogy a neves biblikusok körében szinte magától értetődő az a törekvés, hogy az *Ószövetség teológiája* vagy *Újszövetség teológiája* címmel kézikönyvet jelentessenek meg, illetve a biblikus teológiai témakörben írt tanulmányait gyűjteményes kötetben adják közre. Magyar nyelven is több értékes publikáció jelent már meg. Az Újszövetség teológiáját illetően Leonhard Goppelt (Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1992; két kötet), Joachim Gnilka (Szent István Társulat, Budapest, 2007) és Székely János (Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003) könyvei emelhetők ki.

A közkedveltség ellenére a biblikus teológiának, s azon belül az Újszövetség teológiájának megítélése nem egységes. Afelől nincs vita, hogy a rendszerezés konstitutív elem, ám abban már megoszlanak a vélemények, hogy milyen elvek szerint történjék. Az újszövetségi könyveknél Jézus Krisztus személye és a Jézus Krisztusba vetett hit nyilván alapszempontnak tekinthető, de az sem tagadható, hogy a Krisztus-hittel egyéb szempontok (Isten, szövetség, egyház, szentségek, eszkatológia, erkölcsi kívánalmak stb.) is összefüggnek, amelyek eltérő arányban és eltérő megközelítésben jelennek meg az egyes könyvekben és könyvcsoportokban. A biblikus szakemberek egy része úgy vélekedik, hogy az egyes iratok témái oly szétágazóak, s a bennük levő teológiai szemlélet oly különböző, hogy nem lehetséges közös nevezőre hozni őket. E szerint a felfogás szerint nem beszélhetünk egységes újszövetségi teológiáról, legfeljebb újszövetségi teológiákról.

Peter Stuhlmacher, aki 2000-ig a Tübingeni Egyetem evangélikus teológiai karán az újszövetségi szentírástudomány professzora volt, nem osztja a fenti véleményt. Bár ő is tudatában van annak, hogy az egyes iratokban eltérő megközelítések és eltérő hangsúlyok figyelhetők meg, sőt esetenként bizonyos részterületeken (például az ószövetségi törvény értékelése) feszültség állapítható meg közöttük, mégsem mond le arról, hogy az Újszövetség egészére érvényes egységesítő elemeket keressen. A biblikus teológiai művének első kötete 1992-ben jelent meg először

(*Biblische Theologie des Neuen Testaments, Band 1 — Grundlegung: Von Jesus zu Paulus*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen). A recenzió tárgyát képező magyar fordítás már a harmadik kiadás (2005) alapján készült. A kötet elején módszertani szempontok olvashatók. Stuhlmacher rámutat arra, hogy az újszövetségi könyvekben rejlő teológiai koncepciók bemutatására több út lehetséges. Az egyik abban áll, hogy az egyház tanításának fő témáiból indulunk ki, s azok újszövetségi alapjaira kérdezzük rá. Ez a megközelítés a biblikus teológiát valamiképp alárendeli a dogmatikának. Ezért a biblikusok többsége — Stuhlmachert is beleértve — manapság nem ezt az utat választja, hanem arra törekszik, hogy az újszövetségi tanúságtételekkel, időrendi sorrendben, külön-külön foglalkozzék.

Mindenesetre vitatott, mit tekintünk kiindulópontnak. Vannak, akik kizárólag csak a rendelkezésünkre álló újszövetségi iratokat tekintik, s így Jézus teológiájával külön nem foglalkoznak (ilyen például Joachim Gnilka fentebb említett műve), sőt egyesek (főképp Rudolf Bultmann) úgy vélik, a biblikus teológia keretében nem is érdemes Jézus igehirdetésével foglalkozni, mert az nem része, csupán előfeltétele az Újszövetség teológiájának. Stuhlmacher határozottan szembeszáll az ilyesfajta felfogással. Szerinte az evangéliumi hagyomány történeti alapját sokkal komolyabban kellene venni annál, mint ahogyan azt a klasszikus formatörténeti iskola képviselői tették. „Az evangéliumi hagyomány magját az a már Jézus húsvét előtti tanítványi körében kialakított és összegyűjtött *élő tan- és elbeszélés-hagyomány* alkotja, amelyet húsvét után Jézus tanítványai adtak tovább a gyülekezetnek, s amiért ott azután személyesen is kezeskedtek” (kiemelés a szerzőtől). (55.) Éppen ezért az Újszövetség teológiája megírásakor nem lehet eltekinteni Jézus igehirdetésétől. „Jézus igehirdetése nem pusztán előfeltétele, hanem történeti alapja az Újszövetség teológiájának.” (31.) Ez voltaképp azt is jelenti, hogy a későbbi teológiák (az ősegyház, Pál, szinoptikusok és János teológiája) erre a történeti alapra épülnek. A német szerző éppen azt a folytonosságot kívánja bemutatni, amely Jézus tanítása és a későbbi teológiai koncepciók között fennáll.

Az első kötetben a módszertani alapelvek tisztázása után három témakört tárgyal: Jézus igehirdetése — Az ősgyülekezet igehirdetése — Pál igehirdetése. Mivel mindegyik témakör sajátos megközelítést igényel, nem csodálkozhatunk azon, hogy a főcímeken belüli alcímek meglehetősen változatosak. Mivel részletes tartalmi is-

mertetésére itt nincs lehetőség, ezért csupán egyetlen szempontra térek ki valamelyest bővebben, éspedig Jézus személyi titkára. Ez a szempont ugyanis mindegyik témakörben kiemelt fontosságú.

Jézus igehirdetésének vizsgálata során Stuhlmacher külön foglalkozik a sajátos „igénnyel”, amely Jézus küldetésstudatát és tevékenységét meghatározta. A német szerző már a fejtegetés elején világosan megfogalmazza álláspontját: „Jézus éppen úgy élt, munkálkodott és szenvedett, mint az a Krisztus, akit őbenne lát és megvall a keresztény hit”. (118.) Stuhlmacher nem osztja azt a nézetet, miszerint az úgynevezett krisztológiai fenségcímek (Krisztus, Emberfia, Isten Fia) mindegyike húsvét utáni eredetű lenne, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy Jézus a Messiás és az Emberfia címekkel kapcsolatos minden korabeli sémát „szétfeszít”. (122.) „Jézus egészen önálló módon azonosult a Keresztelő János által bejelentett »Eljövendővel«, és a messiási Emberfiának tekintette önmagát. Ezzel az azonosulással nemcsak a dávidi Messiást illető korai zsidó váradalmakat formálta át, hanem az Emberfiáról alkotott korai zsidó képet is döntően megváltoztatta.” (124.) Stuhlmacher természetesen Jézus Istennel való egyedülálló kapcsolatára is hangsúlyt helyez. „Jézus személyét, tetteit és szavait Isten megtestesítéseként foghatjuk fel.” (82.) Az „Isten Fia” megnevezés ezt a valóságot juttatja kifejezésre.

Az ősegyház igehirdetését illetően Stuhlmacher professzor kiemelt figyelmet szentel a Krisztushitvallás kialakulására. Azokra a formulákra összpontosít, amelyek az Apostolok Cselekedeteiben és az apostoli levelekben találhatóak, s amelyek formai és tartalmi szempontok alapján mint az első keresztények hitbéli meggyőződésének kifejezési formái különíthetők el (például 1Kor 15,3–5; 16,22; Róm 1,3–4; 4,25; ApCsel 2,36; 5,30). Az őskeresztény hitvallások nyelvezetén érződik az Ószövetség, valamint a korabeli zsidóság liturgikus és himnikus szövegeinek a hatása, tartalmilag viszont Jézusra vonatkoznak, akit az Úr, a Krisztus és az Isten Fia megnevezésekkel illetnek. „Jézus »Krisztus« és »Isten Fia« címeiből láthatjuk, hogyan vezették el a húsvéti események a legkorábbi kereszténységet Jézus földi tevékenységére visszaemlékezve a krisztológiai felismerésekhez. A felismerések szavakba öntését a Szent Írások tették lehetővé.” (191–192.) A rövid formulákkal az első keresztények nemcsak Jézus kilétét tudták hitvalló módon közölni, hanem Jézus művének, főleg keresztthalának üdvözítő jellegét („értünk”, „bűneinkért”) is kifejezésre juttatták.

Pál apostol Krisztus-tana Jézus tanításán és az ősegyház krisztológiai szemléletén alapul, de krisztológiáját nyilván a damaszkuszi esemény, vagyis a feltámadt Krisztussal való személyes találkozás is erőteljesen befolyásolta. Ez a találkozás éppen azt tudatosította a keresztényeket üldöző Pál számára, hogy nem a törvénynek általa védelmezett útja vezet az üdvösségre, hanem az a hit, amelyet az üldözött Krisztus-követők vallottak. „Ettől az számára alapvetően új kinyilatkoztatásnak a felismerésétől fogva hirdette Pál Krisztust úgy, mint aki »a törvény vége mindenkinek, aki hisz« (Róm 10,4).” (281.) Mivel a fentebb említett hitvallások nagy része Pál leveleiben található, nem kétséges, hogy azok tartalmával az apostol teljes mértékben egyetértett. Ám nem elégedett meg idézésükkel, hanem belőlük kiindulva összefüggő krisztológiai rendszert dolgozott ki, amelyben a kiindulópont és a végpont között három folyamat megy végbe. A kiindulópont Krisztus preegzisztenciája és a teremtésben betöltött közvetítő szerepe, a végpont pedig Isten teljességre jutott uralma. A kettő közötti folyamatsorozat Isten Fia világba küldésével kezdődik, központjában a megváltás műve áll, harmadik mozzanatként pedig a felemeltetést és a parúziáig tartó hatékony uralkodást foglalja magában.

Peter Stuhlmacher újszövetségi teológiája nagyon alapos, szakszerű és kiegyensúlyozott szemléletről tanúszkodó alkotás. Értékét mutatja, hogy XVI. Benedek pápa is többször hivatkozik rá a Názáreti Jézusról írt könyve első kötetében. Ugyanakkor azt is ki kell mondani, hogy a bonyolult nyelvezet miatt a könyv beható tanulmányozása nem könnyű feladat, és megfelelő teológiai alapismereteket igényel. A bonyolultság a német eredetire és a magyar fordításra egyaránt érvényes. Olyan vitába, amely azt firtatja, vajon lehetett volna-e gördülékenyebb magyar szöveget létrehozni, nem kívánok bocsátkozni. A magam részéről hálás vagyok a nagyszerű biblikus teológiai mű első kötetének magyar nyelven történő megjelenítéséért. Remélhetőleg nemsokára a második kötet magyar fordítását is kezünkbe vehetjük. Ez a kötet nemcsak az evangéliumok és egyéb újszövetségi könyvek vizsgálata miatt fontos, hanem amiatt is, mert Stuhlmacher professzor ebben ismerteti azokat a közös elemeket, amelyek az Újszövetség minden hagyományrétegében (Jézus, ősegyház, Pál, szinoptikusok, János) megjelennek, s amelyek alapján — az egyes könyvek és könyvcsoportok után — felvázolható az Újszövetségnek mint egésznek a teológiája. (Ford. Koczó Pál; *Kálvin Kiadó*, Budapest, 2017)

KOCSIS IMRE

TOM WRIGHT: AZ ÉN EVANGÉLIUMOM SZERINT Mit mondott Pál apostol valójában?

Több mint húsz évet kellett várnunk arra, hogy a neves angliai Újszövetség-kutató: Nicholas Thomas Wright egyik fontos és széles érdeklődésre számot tartó könyve végre magyarul is megjelenhessen.

A Kálvin Kiadónak bizonyára nem lehetett könnyű feladat kiválasztani a szerző számos műve közül azt, amely a magyar nyelvű olvasók számára egyszerre nyújt betekintést a sokoldalú újszövetséges teológus gondolkodásmódjába, rálátást ad kutatási területeire és eredményeire, ugyanakkor igazi spirituális olvasmányélmény is. Miután elolvastam Wright könyvét: *Az én evangéliumom szerint. Mit mondott Pál apostol valójában?*, úgy gondolom, jó döntés volt, hogy ezzel a művével ismerkedjenek meg először az Újszövetség világa és teológiai üzenete iránt érdeklődők, mégpedig Görgey Etelka igényes fordításában.

Tagadhatatlan, hogy Pál evangéliuma, vagyis üzenetének valódi tartalma ma is sokakat megmozgató kérdés. Vajon az apostol volt-e a keresztény vallás megalapítója? Hogyan kapcsolódik teológiája a názáreti Jézus személyéhez és az evangéliumokban megrajzolt „történeti Jézus”-képhez? Miként mutatja be Pál tanításában, hitvallásában a hit Krisztusát az első keresztény közösségek világában? Tényleg a „megigazulás-tan” Pál tanításának szíve-közepe? Vajon a pogányok apostolává lett „keményvonalas” farizeus feladta a zsidóságot és teológiáját azért, hogy elérje a népeket: a soknemzetiségű, színes kultúrájú és vallású Római Birodalom alattvalóit?

Tom Wright lényegében ezekre a kérdésekre keresi a választ, mégpedig úgy, hogy Ed Parish Sanders, neves újszövetséges kutató vonalán elindulva határozottan képviseli azt az álláspontot, miszerint Pált és tanítását csakis az első századi judaizmus kontextusában érthetjük meg. Érdekesítően mutatja be azt a transzformációt, amely révén a hitbuzgó Saulból Krisztus ügyéért buzgólkodó Pál apostol lett: olyan keresztény, aki a zsidóság kritikáját belülről fogalmazza meg, akárcsak a bibliai Izrael prófétái, ugyanakkor az a küldetéstudat mozgatta, hogy a pogányok számára is feltárja az egy igaz Isten szeretetét, aki az egész világ szabadítója.

A könyv szerzője teológus és lelkész. E kettős hivatás teszi lehetővé számára, hogy kutató professzorként, tudományos munkásságában is érzékeny maradjon a jézusi út, a keresztény életforma kihívásaira, és azt hiteles tanúságtevőként tárja elénk. Az anglikán egyházban hosszú évekig,

2010-ben bekövetkezett nyugalomba vonulásáig Durham püspökeként szolgált. Azóta pedig kutatóprofesszorként a skóciai St. Andrews-i Egyetemen tanít. A Pál-kutatásban elfoglalt pozíciójára jellemző, hogy húsz év távlatból is frissen, progresszívnek érezzük teológiai érveléseit, látásmódját. Ezzel együtt nagyon életszerűnek tarthatjuk azt a koncepcióját is, amely Pálban a „Király hírnökét” látja — és ezzel együtt egy szenvedélyes tanítványt és tanítót, kreatívan, a hit belső szabadságával gondolkodó embert.

Könyvének számomra egyik legizgalmasabb része, amikor a megigazulás témáját veszi elő, és az első századi zsidóság teológiai kontextusában helyezi el. Jogos a meglátása, miszerint az idők során — főként a protestantizmusban — a megigazulásról szóló páli tanításra számtalan koncepció rakódott rá, és ezek között sok olyat találunk, amely igencsak elrugaszkodott az eredeti páli megközelítéstől. Wright azt vallja, hogy a megigazulás teológiai tanítását a zsidóság szövevény-koncepciójából kell eredeztetnünk. Isten szövetsége Izraellel valójában az egész világ (a pogányok) megszabadulásának távlatát is magában foglalja. Jézus Izrael igaz Messiasaként elvégezte a küldetést, amelyet a bibliai Izrael nem tudott megvalósítani: vagyis hogy a pogányok világossága legyen. Krisztus halála és feltámadása az egész teremtett világnak szabadulást hozott a bűn és halál fogságából. Az egy, igaz Isten cselekvő szeretete nyilvánult meg őbenne és általa. Mindazok pedig, akik hisznek Jézusban, vagyis hűségesek hozzá, az egyetlen Úrhoz, azok a szövetség részeseseivé válnak, s az igaz emberséget élik meg. Wright hangsúlyozza, hogy Pál üzenetének fókuszában nem a megigazulás-tan áll, hanem Jézus Krisztus személye és az ő királyságáról szóló örömhír. A megigazulásról szóló tanítás ennek az evangéliumnak a hatóerejét mutatja, amint az az egyének és közösségek életében megnyilvánul.

Wright egy másik, nagyon érdekes fejtegetésében arról ír, hogy miként mozdult el az egyistenhívő zsidó apostol hite a Szentháromság teológiai koncepciója felé: „Pál megmaradt a zsidó monoteizmus térképén. Csakhogy e monoteizmuson belül felfedezte Jézust: a megfeszített, feltámadott, megkoronázott Jézust, a világ Urát. És mivel továbbra is hűséges zsidó akart maradni, aki Ábrahám, Izsák és Jákob Istenét tiszteli, ezt a Jézust tisztelte. Pál az ember Jézust az egyetlen Isten megnyilvánulásának tartotta. Fontos volt neki az is, hogy ez az ember Jézus megmaradt embernek akkor is, amikor az egész világ Ura lett. De a zsidó monoteizmus egy olyan Istenről beszélt, aki népével lakik, lelkesíti és megtartja őket, életet és reményt ad. Így

tehát mind a teológiai indokok, mind a mély, személyes élmény arra vezette Pált, hogy a zsidó monoteizmus mélyén egy újabb felfedezést tegyen: rátaláljon Isten Lelkére, akit egyúttal Jézus Lelkének ismert fel.” (80–81.)

Végezetül hadd álljon itt még egy idézet a könyv utolsó oldalairól: „Pál levelei nagyon sokszor visszahangozzák Jézus szavait, bár (...) Pál nem papagájként ismételte a hagyományt, hanem hűségesen újragondolta azt a gazdag anyagot, amit tanult, és saját, az előzőtől eltérő kontextusában új módokon használta fel. (...) [Jézus és Pál] miközben saját idejükben, saját feladataikat ellátva cselekedtek — ahol egyikük volt a fókusz, a másik a mutató —, az egy, élő és igaz Isten cselekedett általuk, egyszer s mindenkorra megszabadította Izráelt és a világot, megalapította szereteten alapuló országát, amely által a világ a bűn és a halál hosszú teléből kiszabadulva megízlelhette az eljövendő világ gyümölcsét.” (203.) (Ford. Görgey Etelka; *Kálvin Kiadó*, Budapest, 2018)

VARGA GYÖNGYI

FARAGÓ LAURA: A MAGYAR NÉPBALLADA ÉS A BIBLIA

Népballadánk ősi tanításokat hordoznak, akár át-tételesen, mint Kőmíves Kelemenné esetében az áldozathozatalról, vagy közvetlenül, mint Ágnes asszony történetében a bűn okozta lelki-furdalásról. Arany Jánosnak köszönhetően irodalmunk magaslataira kerültek a népköltészetben gyökerező balladánk, de említhetünk kiemelkedő zenei példát is, Bartók Béla: *Cantata profana* című alkotását a Csodaszarvasról.

Kant híres axiómája: „A csillagos ég felettem, az erkölcsi törvény bennem”, a népművészet kontextusában az Ég és Föld relációjában létező, ősi tapasztalatokból leszűrűt és továbbadott útmutatás, az évezredek időmélyéből. Tiszta forrás, miként a szent Biblia a néhol rejtett, máshol rögtön ható, evidens példázataival.

Faragó Laura énekművész és népzene kutató pedagógiai tevékenysége során a hittanóra anyagához kapott felkérést a bibliai példa tanulságát alátámasztó népballada bemutatására, ennek folytatásaként kezdte vizsgálódásait. A továbbgondolás, elmélyedés és rátalálás eredménye *A magyar népballada és a Biblia* című könyv.

Hűsz népballadát válogatott a szerző, elemzésekkel és bibliai példákkal. Elsődlegesen Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa* című kétkötetes gyűjteményét veszi alapul, de jeles néprajzkutatók, történészek, mint Ipolyi Arnold, László Gyula, Kallós Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna munkáira is hivatkozik. Irodalmi, művészi jelesek vonatkozó szövegei szövik át és gazdagítják az értelmező feltárást, köztük Balassi Bálint, József Attila, Sinka Ist-

ván, Bartók Béla. A népzene kutatói, történelmi és irodalmi behatárolás mellett következnek a Bibliában fellelt gondolatok és megfeleltetések, az Ótestamentumból, majd Újtestamentumból vett idézetek.

Betekintésül néhány példa: Kőmíves Kelemenné balladájánál az Ótestamentumban Ábrahám és Jákob áldozatairól esik szó, az Újtestamentumban Krisztus áldozatáról: „És ő engesztelő áldozat a mi vétkeinkért; de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világért is” (1Jn 2,2).

A *Molnár Anna* balladában a megbocsátás érényére látunk példát, miként a Bibliában: „Őrizzék meg magokat: ha pedig a te atyádfia vétkezik ellened, dorgáld meg őt; és ha megtér, bocsáss meg neki. És ha egy napon hétszer vétkezik ellened, és egy napon hétszer te hozzád tér, mondván: Megbántam; megbocsáss neki” (Lk 17,3–4).

Háromszéki gyűjtésű *A nagy hegyi tolvaj* két szimbolikus tárgya a kapu és az asztal, megfeleltetéssel az apa, a ház védelmezője és az anya, aki az otthon princípiuma. Itt a víz is jelképes, így az Ótestamentumból a Vízözön történetéből kapunk idézeteket, az Újszövetségben pedig a megkeresztelés fontos eleme: „És Jézus megkeresztelkedvén, azonnal kijöve a vízből” (MT 3,17). A hegyi rabló gonosz életéhez megfontolandó tanítás: „Mert minden rossznak a gyökere a pénz szerelme; mely után sóvárogván némelyek eltévelyedtek a hittől...” (1Tim 6,10).

Ghymesben gyűjtötte Kodály Zoltán a homályos szimbolikájú, régi középkori balladát: *Bagoly asz-szonyka*. Bartók Béla is feldolgozta *Párnás táncdala* címmel, női karra. A bagollyal egy galamb beszélget, lélekbeszélgetés ez, elhagyott bölcsőről, férjről, menyasszonyi koszorúról. A bagoly az idős, a galamb a fiatal nő lélekjelképe a Felvidéken. Lélekről és szellemről szól, így értelmezi a Bibliából a szerző: „A lélek a személy maga”. Az Újtestamentumban: „Mert akiket Isten lelke vezérel, azok Istennek fiai (...) Ez a Lélek bizonyosságot tesz a mi lelkünkkel együtt, hogy Isten gyermekei vagyunk” (Róm 8,14–16).

Folytathatnánk még számos, bennünket megérintő példával a betekintésre szánt keresztmetszetet, de talán álljunk meg itt, a léleknél.

Faragó Laura könyve a Szentíráshoz kötődő, a népművészet értékeire fogékony olvasót olyan élménnyel ajándékozta meg, mely a szerző sajátja lehet: szellem és lélek találkozása. Arra készítet, hogy átgondoljuk, átérezzük a világot, melynek eseményei a balladában és a szent szövegekben sokszor ugyanarra hívják fel a figyelmet, nem véletlenül.

A törzsanyagot motiváció — *Egy énekművész műhelyéből* — és tematikus — *Töprengések a népballadáról és a Bibliáról* — előszó vezeti be, a balladákat pedig a szerző értő és érzékeny előadásában meghallgathatjuk a könyv CD-mellékletén. A kot-

taképpel ellátott balladák után Lászlóffy Aladár és Juhász Ferenc méltatásait olvashatjuk Faragó Laura művészetéről a szép kötet zárásaként, melyet többek között Buday György fametszetei illusztrálnak. (*Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017*)

CSANDA MÁRIA

A FILOLÓGIAI MEGISMERÉSRŐL Peter Szondi válogatott írásai

Peter Szondi, a huszadik század egyik vezető irodalomtudósa 1929-ben született Budapesten, Szondi Lipót fiaként. A vészkorszak idején a család a Kaszner-vonattal Bergen-Belsenbe került, ahonnan Svájcba menekítették őket. Szondi Zürichben doktorált Emil Staigernél, *A modern dráma elmélete* című disszertációját (1956) tizennégy nyelvre fordították le (magyarra 1979-ben). Később a berlini Freie Universität általános és összehasonlító irodalomtudomány professzoraként diszciplinájának intézetet is alapított, mely ma az ő nevét viseli, s mely évtizedek óta a komparatistikai kutatások egyik meghatározó központja. Zürichben katedra várta, ezt azonban már nem foglalta el: 1971 őszén, negyvenkét éves korában öngyilkos lett.

Egyetemi előadásain alapuló, *Bevezetés az irodalmi hermeneutikába* című könyve 1996-ban megjelent magyar fordításban, de mint a mostani kötet szerkesztője, Kocziszkó Éva megjegyzi, a hazai recepció mégsem igazán jelentős. Ez azért is figyelemre méltó, mert ahogy tanulmányainak kétkötetes Suhrkamp-féle kiadásának utószavában Christoph König megállapítja, hermeneutikájában megfigyelhető a gadameri *Igazság és módszerrel* való polemizálás, s utóbbi mű jelentős hatást fejtett ki a magyar irodalomtudományban. A veszprémi Pannon Egyetemen működő Peter Szondi Műhely — melynek keretében e kötet is létrejött — célja, hogy megelégnék a magyar Szondi-befogadást, ami a nemzetközi kutatások fényében is időseirűnek tűnik. A Szondi iránti érdeklődés újabb megelégnülését olyan kiadványok is jelzik, mint a Susanne Zepp szerkesztette *Textual Understanding and Historical Experience* (2015), benne többek között Szondi budapesti kulturális hátterének bemutatásával, vagy az Irene Albers szerkesztésében megjelent, *Nach Szondi* című, rendkívül gazdag dokumentum- és emlékezéskötet (2016), mely a Szondi alapította egyetemi intézet történetét dolgozza fel, s jelentős részben magával az alapítóval foglalkozik.

A most bemutatandó kötet élén, mintegy motorként, A Romeo és Júlia egy soráról című rövid esszé áll (Szilágyi-Kósa Anikó fordításában), ezt hat tanulmány követi. A könyv címét adó, *A filológiai megismerésről* című írást Szondi eredetileg 1962-ban tette közzé, majd a *Hölderlin-tanulmányok* élén is

megjelentette, jelezve a kötet versértelmezései és a „traktátusnak” nevezett szövegben megfogalmazott elvek közötti szoros összefüggést. (Mezei György korábbi fordítását Kocziszkó Éva frissítette fel.) Az irodalmi mű autonómiáját hirdető tanulmány nyitó kérdése meglepheti a mai olvasókat: miért nem játszik szerepet az irodalomtudományban a megértés problémája? A választ a szerző a korabeli germanisztikában találja meg, mely szerinte önmaga lényegét a tudásban látja, megfelelően a diszciplína német nevének, az irodalomtudománynak. (A németben, ellentétben az angol nyelvvel, az irodalom akadémiái tanulmányozására köztudomásúlag ugyanazt a *Wissenschaft* szót használják, mint a természet- és egyéb tudományokra.) Az a filológiai tudás, mely mellett Szondi síkra száll, nem hagyja el eredetét, a megismerést, és ily módon perpetuált megismeréssé lesz, mely nem merevülhet tudássá. Szondi a párhuzamos helyek filológiájával kapcsolatban azt írja, nemcsak az eredetileg kérdésesnek bizonyuló szöveghelyet, hanem szövegpárhuzamait is ellenőrizni kell, csak így vonhatók be az irodalomtudományos érvelésbe. De fontosabb ennél, hogy óva int a párhuzamok fetisizálásától. Így például az, ha egy költői életműben egy szó csak egyszer szerepel metaforikus értelemben, a filológia számára azért nem érv a nem-metaforikus értelmezése mellett, mert ezt a diszciplínát — szemben a természettudományokkal — az egyes jelenségek érdeklik, nem pedig az általános törvények. A filológia szempontjából a szövegek tehát nem példák, hanem individuumok. Szondi a genetikai kritika (*critique génétique*) módszereit is megelőlegezni látszik, amikor arról ír, a filológia egyik fontos feladata, „hogyan rekonstruálja valamely szöveg keletkezését korábbi változatainak segítségével, s e feladat megoldása egyben az értelmezést is szolgálja”. (37.)

A *Schleiermacher hermeneutikája ma* című tanulmányában (ford. Rác Gabriella) Szondi az értelmezés kérdéseit a hermeneutika történetének egyik legfontosabb alakjához kapcsolódóan vizsgálja. A teológus-filozófus jelentőségét abban látja, hogy a nem speciális (tehát nem teológiai vagy filológiai) hermeneutika alapjait a megértésben jellelte meg. Friedrich Schleiermacher (1768–1834) felfogásában a beszéd és az írás egyaránt fontosak a hermeneutika számára. „Minden, ami egy adott beszédben még közelebbi értelmezést igényel, csak a szerző és korabeli publikuma közös nyelvi állapotából értelmezhető.” „Egy adott szöveghelyen lévő szó jelentése csak az őt körülvevő szavakkal való összefüggéseiben határozható meg.” (189.) E két szabály párhuzamba állítható a *langue* és *parole* saussure-i megkülönböztetésével. Az első szabály a paradigma szempontjával függ össze (hol helyezkedik el a szó a „szótárban”, a nyelv elvont rendszerében? — ez Schleiermachernél

kiegészül a történetiség szempontjával), a második szabály a strukturalizmus számára fontos másik aspektust, a szintagma szempontját veszi figyelembe (a konkrét szövegösszefüggésben milyen elemekhez kapcsolódik a szó?).

A fent említett *Hölderlin-tanulmányok*ban kapott helyet *A klasszicizmus meghaladása* című írás, melyet most V. Szabó László fordításában olvashatunk. Ennek középpontjában Hölderlin egy 1801-ben írt levele áll. Szondi rámutat, hogy Hölderlin, aki a görögséghez való újfajta viszonyt fogalmaz meg — a görög művészet nem természeti jelenség, hanem az alkotói ösztönből és a szent pátoszban van az eredete —, anélkül kívánja felülmúlni a klasszicizmust, hogy elfordulna a klasszikától. Míg Hölderlin a lírát tekintette a meghatározó modern műfajnak, addig Schlegel a regényre tekintett így, a szubjektív és az objektív szintetizálását látva benne. Erről Szondi a *Friedrich Schlegel műfajelmélete* című tanulmányban értekezik (ford. Rác Gabriella). A szerzőnek a huszadik századi irodalommal foglalkozó írásait két tanulmány képviseli a kötetben. *Az állandóság poétikája* (ford. V. Szabó László) a Szondi számára több szempontból meghatározó Paul Celan egy Shakespeare-fordítását vizsgálja (a 105. szonett utolsó két sorát); a roppant elmélyült értelmezés egyik fő állítása, hogy Celan nyelve nem valamit, hanem önmagát mondja. *A Benjamin városképeiben* (ford. Zsigmond Anikó) Szondi arra vállalkozik, hogy együtt olvassa Walter Benjamins a húszas években írt városképeit a *Berlini gyermekkor a századforduló táján* című művével. (Gondolat, Budapest, 2017)

KRUPP JÓZSEF

ORAVECZ IMRE: ÓKONTRI — A RÖG GYERMEKEI III.

Húsz éve jelent meg Oravecz Imre *Halászóember* című verseskötete; azóta tudvalevő, hogy az író mélyen foglalkoztatja a régi rurális, archaikus magyar világ elbeszélése. Tizenegy éve pedig annak, hogy megjelent az *Ondrok gödre* című regénye, amelynek gyűjtőtöltete — úgy tűnik — az előbbi líraketet versanyagában rejlő muníció. Oravecz Imre életművében példa nélküli léptékváltással és elmélyült kutatómunkával alapozta meg ezt a nagyszabású családregény műfajú elbeszélést, amely most a harmadik kötettel lezárult. Talán nem végleg, hisz adja magát még egy generáció története az után, hogy az Arvay család 1956-ban maga mögött hagyja megőrzött életét és megmaradt vagyonát, és átszökik az osztrák határon.

Az *Ókontrival* az olvasó régi vágású elbeszélést tart a kezében. A kötet Oravecz klasszikus vonalvezetésű regénytrilógiájának sorába, a fegyelmezett és kiegyensúlyozott szenvtelenséggel leíró regényfolyamba illeszkedik. Ebben a terjedelemben

és ebben az időbeli léptékben, amely generációkat, társadalmi viszonyok többszintű megváltozását kell, hogy koherensen elbeszélje, a legjobb választásnak tűnik ez a forma, amelyet Oravecz sikeresen teljesített ki. Nem csupán a regény- és elbeszéléstípus tekintetében különleges Oravecz választása. A paraszti világ és életforma, szűkebben tekintve a szajlai Arvay család generációjának autentikus oraveci elbeszélése sajátos autonóm szereplője a magyar irodalomtörténet paraszti tematikájának, ezen kívül pedig értékét az is növeli, hogy a századforduló környékén történt kivándorlás és később a visszatelepülés feldolgozatlan témáját munkálja meg a családi emlékezet és rengeteg kutatómunka nyersanyagaival.

A regényhez megannyi konkrét oldalról lehet közelíteni, én most mégis egy olyan szemszögből vizsgálom, amely a regényfolyamban a direkt megjelenítést nélkülözi, mégis lényegi rétege *A rög gyermekei* című trilógiának. Oravecz nem kever az elbeszélésbe a paraszti élet eszmeiségét illető elvont okfejtéseket. A paraszti létforma metafizikai olvasatainak explicit kifejtése ebben az elbeszéléstípusban olyan ingoványos terület volna, amely hiteltelenné az elbeszélést. Az életforma szellemi oldala, annak természete szerint, immanens módon jelenik meg a regényfolyamban; az elbeszélés poétikus hangvételi rétegeiben. Olyan formában, hogy noha Oravecz azt direkt módon nem tematizálja, voltaképpen ennek sikeres megvalósulása ként érthető meg az elbeszélés finom belső dramaturgiája, amely azért mégiscsak az autentikus paraszti életforma második világháború utáni kálváriájáról és megsemmisüléséről szól. Mert a parasztot különös kapcsolat köti a földhöz, társadalmi kapcsolatai és a motivációi ebből vezethetők le. Ebből a nézőpontból érthető meg az is, hogy először miért tűnnek egysikúnak a karakterrajzok: Oravecz a főszereplőket tárgyilagos elbeszélésen keresztül ábrázolja, beszél a gondolataikról, érzéseikről, de főleg az eseményeket, az élet ökonómiaját illető motivációikról. Az elbeszélés — noha meglehetősen, hisz adott két generációs anyag — nem kezdi pszichológiai elemzésekben kiadni szereplőit. Oravecz a saját szereplői iránt szolidáris: jóakarú író. És ami a lényeg: ebben a világban az identitás kondíciói nem a lélektani folyamatokból érthetőek meg, hanem a gazdálkodásból. Azonban amit az imént hiányként felsoroltam, nem üresíti ki az elbeszélést, hanem lehetővé teszi az olvasó számára, hogy áthelyezze a hangsúlyokat ennek a világnak a megértéséhez: minden eszmei tartalom, ami kihát a paraszt életére, teljes mértékben anyagi, és immanens módon van jelen a vegetáció folyamatos körforgásában és a szorosan hozzá fűződő munkaetikában. Az elbeszélésfolyam első generációjának anyagi gyarapodása után a második generáció kivándorlása az életmód elhagyásával, pon-

tosabban elvesztésével jár. Az eltávolodás pedig a gazdálkodáshoz való visszatérés vágyát és ezzel szerves egységben az elhagyott haza idealizálását vonja magával. Az *Ókontri* a harmadik generációról szól, Steve Arvay már az Egyesült Államokban született, angol az anyanyelve és a neve is az, életében azonban valami sorsszerű folyamat indul el: a fiatal férfi, aki autószerelőként dolgozik és egy mexikói származású nővel él házasságban, elveszti munkáját, felesége elhagyja, idős apja mellé áll gazdálkodónak. Nemsokára pedig Szajlán találja magát, és rövidesen tekintélyes gazdaként nagyapja hagyatékát gyarapítja. Talán túlzásnak tűnik ez a meglepő ugrás, de valójában megalapozza a paraszti élet eredendő tapasztalata: az ember létének és munkájának értelme az Élet, amely a legkonkrétebb formában válik valósággá akkor, amikor a földből kihajt: ennek gondozása körül épül ki a gazda és családjának élete. Steve Arvay történetének elején a kényszerűen választott földművelést az ezen érzett csodálkozás és öröm szentesíti. Steve-ben sajátos elegye alakul ki az amerikai individualista és az archaikus rurális szemléletmódnak, amely a mai olvasónak nagyon jó közvetítő funkcióval szolgál: egyaránt rámutat a korabeli Magyarország elmaradott intézményeire, valamint a rákosista diktatúra eredendő lehetetlenségére. A nyelvi gát és az amerikai nevelkedés ellenére Steve tökéletesen beilleszkedik ebbe a világba, hisz a gazdálkodás — a munka és a gyarapodás — totális értelemmel bír. Az elbeszélés végére tekintve belátható, hogy a disszidálás nem pusztán egzisztenciális változást jelent, hanem a megalázásokkal teli megfosztás állomásai után a kényszerű végét egy olyan életmódnak, ami igazán méltó volt arra, hogy az ember neki szentelje önmagát és egész élete munkáját. (*Magvető*, Budapest, 2018)

KOVÁCS ALEX

FERDINANDY GYÖRGY: VADNYUGATI ORIGÓ

Meglehetősen sajátos szötte ssé állt össze Ferdinandy György új kötete — vadnyugati sorozata (a *Szomorú szigeteket*, a *Távolattant* és a *Vadnyugati szigeteket* követő) negyedik darabja —, a *Vadnyugati origó* anyaga. A Scolar Kiadó gondozásában megjelent könyvben közel két tucat — 1965 és 2015 között legalább kilenc korábbi prózakötetben közölt (a könyv végén feltüntetett lista e tekintetben erősen hiányos, hiszen vannak olyan írások, melyek több helyen is megtalálhatók) — novella és elbeszélés olvasható, ám ezek mégsem adják ki igazán az életmű keresztmetszetét. Mert dicséretes ugyan a nyugati emigráció magyar műhelyeinél (Münchenben, Párizsban, Chicagóban, Londonban) napvilágot látott Ferdinandy-szövegek itthoni megismertetési szándéka, ám sem váloga-

tásuk önmagában, sem újabb kisprózákkal vegyítésük nem eredményezte koherens, világos vonalvezetésű egész születését. Különösen, hogy a merítésből a 80-as évek közepétől a 2000-es évek közepéig megjelent könyvek teljességgel kimaradtak. Így az lehet a benyomásunk, s ezt a több, hasonló jellegű írás indokolatlan szerepeltetése (például a nagyszámú álomnovella) megerősíti, mintha a kötet összeállítói maguk sem tudták volna, mit is szeretnének pontosan. A legfontosabbat: az életmű sokszínűségét, a másutt (mint az évtizeddel ezelőtti *Csak egy nap a világban* vagy akár tematikusan, 56 kapcsán, a *Fekete karácsonyban*) örömmel tapasztalt teljességet nem sikerült felmutatnia a *Vadnyugati origónak*.

Ennek köszönhető — a szélesebb körű válogatás miatt ez várható volt —, hogy a korpusz minőségileg erősen hullámzik. A, ha nem is „emblematikus”, de valóban jól sikerült, az alkotói teljesítmény „hegyeit” jelentő írások mellé olykor „völgyek” is kerültek (mint a *Béla hazajött* novella), s ez a tengermozgás az egész kötetre rányomja bélyegét. A mélypont a ráadásul vezérszöveggé emelt (!), ragrimes *Hajdani társak* című vers (1962-ből), különösen, hogy *Ultószavában* maga a szerző ír így korai zsengeiről: „Tucatnyi ilyen verset írtam. Az asztalfióknak: nem mertem őket megmutatni senkinek. Később már csak azért sem, mert fájdalmasan gyengéknek bizonyultak. (...) Életművemben — ha egyszer összeállítják — remélem, nem fog ezekről hosszan értekezni senki sem.” (281–283.)

A hibák mellett szólnunk kell a kötet erényeiről is. Elsősorban azokról a szövegekről, melyek szerencsésebb választásnak köszönhetően kerültek be, és az említett „hegyeket” képezik. Mivel Ferdinandy György mindvégig az életét, személyes élményeit, emlékeit írja, úgy, hogy kevés nála biográfikusabb alkotót találunk a kortárs irodalomban, minden életszakaszhoz rendelhető egy-egy ilyen jellegzetes kispróza. A budapesti gyermekévekhez *A mosoly albuma* című, szinte kisregény terjedelmű elbeszélés. Hat tételében nemcsak a két világháború közti idilli békeidőktől a kommunista hatalomátvételig tartó éra fontosabb családi és egyéni életeseeményei bomlanak ki, de háttérként a régi, otthonos világ szétesése, az új tragédiákkal teljes születése is. Benne számos, akkor talán érdekesnek tűnt, visszatekintve mégis más értelmet nyert epizóddal, mint az álöltözetbe bújt magyar katonák megmenekülése a főváros ostromakor vagy az anya ételt szerző erőfeszítései. A hosszabb írás nem nélkülözi a szerző egyik védjegyévé vált sajátos humort sem (mely bizonyosan sokszor áttemelte a nehézségeken, és az alig kibírátható is elviselhetőbbé tette): a háborús árvák Jézus Szíve Rablóbanda néven alakítanak csapatot, az alvégi cigánygyerekeket cigarettával veszik rá, hogy letolják nadrájkukat a szovjet különvonat előtt.

Az emigráns létehez kapcsolódik a kötet egyik legjobb novellája, a sorstárs Határ Győzőnek ajánlott *Hosszútávon*, mely a kényszerű száműzetés megélését az atlétikapályán rótt körökkel, a futás mechanizmusával hozza bravúrosan párhuzamba. Három meghatározó színtere közül Franciaországhoz olyan szövegek kötődnek, mint a korai *Kőművesek* (a kötetben a *Kocsikísérők* vagy a *Hóhányók* munkásnovellák francia párja), melynek betétét, a fekete Didi honvágó-dalát jól ellenpontozza az itteni élményeket, „tetteket, szándékokat, körvonalakait” bővebben megmutató *Szabálytalan szerelembe* szöveg, s ott továbbvándorlásra utaló kolinda (*Cantata profana*) szüzséje. Az innen a Szigetre (Puerto Ricóra), az emigráció második helyszínére vezető utat a *Kivándorlók* írja le. Ehhez, a címben jelzett *vadnyugathoz* fűződő történetet a ciklon közeledésének helyi viszonyokra gyakorolt hatását érzékletesen festő *Vihar előtt*, illetve a saját itteni életét, magányos mindennapjait feltáró *Zoo*. Utóbbi nyitányában írja: „Aki kilenc éve él valahol, egyre nehezebben érezheti ideiglenesnek állapotát. (...) Ha élete nem rendeződik szokások szoros szövetebe, az egyetlen megtartó erő az ideiglenesség tudata. Összeroppanna, ha elfogadná végleges valóságnak, ami van. Túlélne talán (mert mit nem visel el, aki egyszer kiszakadt), de biztos benne: nem folytatná a mellúzásra emlékeztető létfenntartó mozdulatokat.” (231.)

Ugyanez a hitvallás, életelv húzódik át a kontinentális Amerikát — mint harmadik helyszínt — is bekapcsolva, a hazatalálás keretező novellájára, a *Daily (déli) newsra*, mely a visszatérést, a hazai otthonosságkeresést és ennek szimbolikus helyéhez, a Déli pályaudvarhoz való viszonyt jeleníti meg. Teljessé téve talán az ehelyütt csak röviden vázolható értékeket — melyek közül mégis a novellák, elbeszélések *születése* a legfontosabb, mert nemcsak íróvá avattak, kijelölték a személyes koordinátarendszer főbb pontjait, de áttemeltek az egyedülleten, segítettek a megmaradást is. Miként a kötet zárszakában olvasható: „Hát csak így. Most már csak valami címet kellene adni a mesének. Vadnyugati origó? Legyen. Egy ember élete, akit fél évszázadon át úgy-ahogy megtartottak ezek a történetek.” (284.) (Vál. és szerk. Györe Bori; *Scolar Kiadó*, Budapest, 2018)

SZEMES PÉTER

KARL OVE KNAUSGÁRD: SZERELEM — HARCOM 2.

A norvég szerző hatalmas regényfolyamának második kötete egy elválás, új szerelem, a családalapítás története. Autofiktív mű, amely esztétikai programjában a valósághoz, az „igazi élethez” való lehető legközelebbi megjelenítést hirdeti és követi, aprólékos részletezéssel írja le a tárgyakat, tája-

kat, eseményeket, s ugyanilyen alaposággal rögzíti a gondolatok áramlását is. A regénynek ez a következetesség az erőssége, és ugyanakkor ez az, ami az olvasó türelmét többször is próbára teszi. Knausgård azonban nem a fikció ellenében és nem is a dokumentarista rögzítés mellett köteleződik el: a lényeg ebben a lehető legközelebbiben rejlik. Miután minden ember, minden tekintet a saját külön módján és önmagában is többféleképpen látja, érzékeli, éli a kül- (és bel-)világot, átadása, megjelenítése úgyszólván csak megközelít(het)ő. Míközben egy óvodai születésnapj zsúr lenyűgözően éles és pontos megfigyeléseit mintegy negyven oldalon át meséli, végigjárja a felületes viszonyok sutaságát, a small talk-helyzetek kényszeredettséget, az egymás mellett téblábolás futólagos zavarát, amely el is illan, amint a helyzetből kilép, hogy aztán további négy oldalon át tartson a hazaút, amely nem is hosszú, nem is kalandos, mégis minden rögzítésre méltónak találhatik. Nem véletlenül. Hiszen minden fontos lehet és fontos is, a mozdulataink filmkockákból tevődnek össze. Thaulowot azért tartja a technikailag legjobb festőnek, fejt ki barátjának, szellemi-gondolati bizalmasának, mert képein „a pillanatban való jelenlét” érződik, amelyet a szemlélő is átélhet.

A történet „csupán” annyi, hogy feleségét elhagyva Norvégiából a számára teljesen idegen Stockholmba költözik, ahol régi ismerősében bizalmas, értő és megértő barátra talál, megismeri nagy szerelmét, majd később gyerekeik születnek — ám eközben kíméletlen alaposággal járja körül a lelkeben, gondolataiban történő változásokat, tépelődéseit, önképének alakulását, olvasmányélményeit és az azok nyomán eredő eszmeifuttatásokat. A férfiszerével való azonosulás nehézségeit, az elnöiesedés kínzó gondolatát, a szerelemben megélt érzelmi hullámokat, az indulatok csapongásait, a művészet és élet szembenállását, és ha van ilyen, a kettő közötti mezsgye átjárhatóságát annak tépelődéseivel, kínjával együtt kutatja — egyfajta 21. századi Tonio Krögerként. „A kérdés az, hogy mit választ az ember, a mozgást, amely közel esik az élethez, vagy a mozgáson kívüli helyet, ahol a művészet található, ám bizonyos értelemben halott is.” (516.) Életidegen és kíméletlen is a művészet, de legalábbis szembemegy az élet pusztán megélésével, folyton akadály, még ha belőle táplálkozik is. Kérdemlendő kiváltság, kegyelem a megélete: „A versek egy másik valóságba láttak bele, vagy más módon látták a valóságot, ami igazabb volt, mint ez, és az, hogy a látás képessége nem olyasvalami, amit el lehet sajátítani, hanem olyasmi, amihez vagy van hozzáférése az embernek, vagy nincs, mindez a közönséges halandók közé száműzött engem, igen, egy voltam az átlagosak közül. A felismerés meg lehetőségen fájdalmas volt.” (143.)

Miközben minden mozdulat, arc, esemény gondolatok áradását indítja el — s így nincs szigorúan vett kronologikus mesélés —, gondosan megkonstruált szerkezetben bolyongunk: a regényindító jelenethez hatalmas ívvel, az 530. oldalon ér vissza, ám valahol máshol kapcsolódik hozzá, mint ahonnan elindult. A regény vége felé — mintegy lezárást sejtetve — újra ellátogat gyerekkora színhelyére, s bár szinte eltökélten nem rendítik meg a látottak, némi csalódással állapítja meg: „Kicsi és csúf, de ez volt minden.” (575.)

És nem ez a lezárás. Hanem egy, az előző kötetre utaló pontosítás, az eddigi értelmezések új látószögének felvillantása, amely szinte váratlanul szakad félbe, s az olvasó kicsit hoppon marad, csalódott, mert véget ér ez a végeláthatatlan áradás, mert igaz ugyan, hogy néhol elszántság kell a továbbolvasáshoz, a szöveg feszültsége az olvasó feszült várakozását egy pillanatra sem enged el, de azt az olvasó sem szeretné.

Nem lehet említés nélkül hagyni a szöveg magyar fordítását, hiszen jelentős szerepe van abban, hogy Knausgárd megteremtí az pluszt, amit így fogalmazott meg: „az irodalom nemcsak szavakból áll, az irodalom az, amit a szavak ébresztenek az olvasóban. Ez a többlet az, ami érvényessé teszi az irodalmat.” (130.) (Ford. Petrikovics Édit; *Magvető*, Budapest, 2017)

BENKŐ GITTA

SZOFIJA ANDRUHOVICS: FELIX AUSTRIA

Lélegzetelállítóan izgalmas, színes világú regény az 1982-ben született Szofija Andruhovics ukrainai író, műfordító és publicista 2016-ban rangos kitüntetéssel (a Visegrádi Keleti Partnerség Irodalmi Díját) elnyert műve. Egyrészt azért, mert csipke finom részletekkel ábrázolja a bonyolult úrnő–cselédnői viszony magasságait és mélységeit. A szőke, elkényeztetett fiatalasszony, Adela, egy jószívű orvos nem túl okos egykéje nem csupán testvért kap Sztefanyijában, a házukba egy tűzvész után befogadott, határozott, okos és kreolbőrű, fekete hajú árvaiban. Hanem egyfajta, nálánál sokkal érdekesebb egyéniségű, sőt, intellektuálisabb védelmezőt is. Maradéktalanul igaz, amit a regény hátoldalán olvashatunk: ebből a szempontból Andruhovics könyve valóban Kosztolányi *Édes Annájának* ellenpárja, még akkor is, ha az uralkodó egyéniségű Sztefanyija nem szándékos gyilkosként, csak véletlen féltékenységi dührohamában gyűjtja fel a babaszert, sápatag Adelak házat... De ez csupán egy az úrnő–cseléd kapcsolatot ábrázoló rokon-regények sorában. Ne feledkezzünk meg Kosáryné Réz Lola 1941-es (másodízben csak 2011-ben megjelent) *Különös ismertetőjele nincs* című opuszáról, amely-

nek keserves sorsú Jusztija egymagában több talentumot és lelkiert kapott a Teremtőtől, mint asszonya és annak három kisasszonylánya. És jusson végül eszünkbe a téma világsikerű magyar változata, Szabó Magda: *Az ajtó* című, filmváltozatban is híressé vált remeke.

Az Andruhovics-könyv azonban más okból is nagyon fontos olvasmány lehet nekünk, magyaroknak. Tökéletes freskót kínál az Osztrák-Magyar Monarchia szövevényes világáról, a középpontban az írónő szülővárosával, amely most Ukrajnához tartozik és Ivano-Frankivsk névre hallgat, de neveztek már Stanislaunak, Stanyiszlavivnak, Stanyiszlavivnak, Stanislawóvnak is ezt a Stanislaw Potocki lengyel hadvezér által 1663-ban alapított, soknemzetiségű, zsidó kultúrájáról is nevezetes települést. Amely egyébként Zbigniew Czybulski, a tündöklő tehetségű, fiatalon meghalt lengyel színművész szülővárosa. A szöveget a magyar olvasók számára nagyon otthonossá teszik az olyan kis közjátékok, mint a gyakran bágyadt és bávataag Adela budapesti nászútja és gyógyfürdő-élményei ifjú férje, a tüzes sírkőfaragó, Petro oldalán. Vagy az, hogy a galíciai városka úri népei május végén Szegedről érkezett epret és cseresznyét csemegezték...

Ezt a kedvcsinálót zárjuk Sztefanyija, az igazi főszereplő pengéeles, húsbavágó mondataival, amelyekkel önmagát és kisasszonyát, Adelát jellemzi: „Nevetséges volt: én és Adela — ég és föld. Adela sápadt, bőre majdhogynem áttetsző, szőke haja felhőszerű, pihekönnyű, ő maga kényes, mint a mázas kuglóf, álmodozó, érzékeny, könnyen sírva fakad. Adelát óvni kell, bepólyázni, mint egy kisbabát, ezüstkanállal etetni. Kivenni a kezéből az éles késeket, a petróleumlámpát, a nehéz tárgyakat, eltakarni a szemét, befogni a fülét, ha történik valami, ami megrémítheti vagy elszomoríthatja. Én, Sztefanyija Csornyenko szívós, sötét bőrű és fűrge vagyok, erős, mint egy férfi, nem vagyok szép egyáltalán. Csak a hajam az: fényes, erős és sima, árnyékban sötét, mint a fakéreg, napfényben bronzosan csillog...” És mégis, történetesen épp ebből a férfiasan erős női kézből esik ki a történet végén a petróleumlámpa, amely a lángra lobbant házban kis híján porrá égeti a két, végzetesen egymásra utalt, rettegve-reménykedve összelelkező nőt, a szőkét és a feketét.

A regény eredetileg ukránul íródott, a mesterien szép, helyenként költői fordítás — Mihályi Zsuzsa munkája — pedig a lengyel kiadás alapján készült, de a kétszeri átültetés semmit nem fakított a szöveg szikrázó színein. A könyv esetleges megfilmesítése szép vállalkozás lenne a huszadik századi monarchia világának felidézésére, továbbá „jutalomjáték” lehetősége két, alkatában nagyon különböző, fiatal színész számára. Méltó ver-

senytársává válhatna *Az ajtó* filmváltozatának. (Ford. Mihályi Zsuzsa; *Typotex*, Budapest, 2017)

PETRŐCZI ÉVA

VERSEGI BEÁTA-MÁRIA: KAPCSOLATTARTÓ SPIRITUALITÁS Szervezeti kultúra és spiritualitás a szupervízió tükrében

A könyv szerzője a Nyolc Boldogság Közösség tagja. Spirituális teológiát oktat a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán, komoly szerepet vállal a 2020-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítésében.

A kötet Versegi Beáta-Mária szupervíziós szakdolgozata alapján készült, s a szerző azokra a tapasztalatokra épített, melyeket egy héttagú, fiatal felnőttékből álló imacsoport-vezetők szupervíziós csoportjának tartott tanfolyamon szerzett. Mint írja, a szupervízió „a szakmai személyiséget támogató lélektani munkaforma, melynek során a szupervízióban résztvevők hivatásukkal járó helyzetekre, kihívásokra és nehézségekre új szempontból néznek rá”. (7.) A megszokottól eltérő, új nézőpontok segítik önmagukat megismerni és a rutinszerű beidegződéseiket módosítani. A szupervíziós csoportok kialakításánál az volt az irányelv, hogy a vezetők és tagok egyértelműen nyitottak a Szentlélek működésére, kifejezett érték a Szentlélekre való nyitottság, a vezetők számára „evidencia, hogy Isten élő Isten, és kommunikál az emberrel a Szentlélek által”. (8.) Ezeknek a csoportoknak kinyilvánított céljai között szerepel, hogy tagjaik spirituális fejlődését előmozdítsák, spirituális érzékenységük kifinomuljon.

A könyv írja egyetért a nemzetközi hírvirginia Satir családpszichológussal abban, hogy a spiritualitás révén kapcsolatba kerülhetünk létünk alapjával, mélyebben megérthetjük a világgal való viszonyunkat. A szupervízió azt kutatja, hogy milyen kapcsolatban áll egymással a spiritualitás és a szervezeti kultúra — vagyis ebben az esetben a katolikus egyház. Az egyházhoz mint szervezethez való tartozás tudata feltételezi a hitet a személyes Istenben, valamint azt, hogy az ember önmagát úgy értelmezi, „mint aki arra rendeltetett, hogy túlnőjön önmagán, és kapcsolatban legyen Istenel, éppen az egyházi szervezet közvetítésének segítségével”. (19.)

Versegi Beáta-Mária a „klánkultúra” alapján azonosította be szupervíziós csoportja tagjainak egymáshoz való kapcsolódását, illetve a saját szerepét. A klánkultúrát kölcsönös bizalom, összetartozástudat és lojalitás jellemzi, illetve az, hogy a vezetők mentorok. A klánkultúra alapvetően egy családi szervezeti kultúra, ahol egyformán hangsúly

van a rugalmasságon, a stabilitáson és az ellenőrzésen. A szerző két következtetést vont le ebből: az egyik, hogy ez a klánkultúra nemcsak a szupervíziós csoportja sajátja, hanem a jelenlevő vezetők kiscsoportjainak is jellemzője. A másik, hogy Jézus körül „az egyház kezdeti első csoportjában is megtalálhatók voltak a rokoni kapcsolatok” (41.), vagyis a klánkultúra már a kezdetektől jellemző az egyházi csoportokra.

A szupervíziós foglalkozásokon az imacsoportok vezetői közösségeik céljaként kiemelten spirituális célokat jelöltek meg: közösségben megtalálni az istenkapcsolatot, elmélyülni az imában, megmaradni, elmélyülni a lelki életben, keresztény értékeket közvetíteni a fiatalok felé, támaszt adni nekik, hogy felfedezve ezeket az értékeket, ki tudjanak tartani mellettük. A keresztény csoportvezetők alapvető példaképe Jézus Krisztus vezetési modellje. A könyv írja emlékeztet rá, hogy a Bibliában Jézuson kívül is találunk spirituális vezetőket, akik különböző korszakokban döntően felelősek voltak Isten népének Istennel való kapcsolatáért. Közéjük tartoztak a bírák, próféták, királyok. Küldetésükben közös volt, hogy közvetítők legyenek a nép és Isten között. A Bibliából kiderül: vannak olyan személyiségek, akik méltónak bizonyultak hivatásukhoz, mások hibákat követtek el, és azokat kijavították, megint mások visszaéltek funkciójukkal, és sokakat megtévesztettek. Versegi Beáta-Mária megállapítja: a spiritualitás alapjait a biblikus emberképben találjuk meg, hiszen maga az ember, attól függetlenül, hogy milyen szerepet vállal, milyen funkciót tölt be, emberségéből eredően felelős önmagáért, kapcsolataiért és a teremtett viláágért.

Azzal kapcsolatban, hogy a spirituális út kegyelem-e vagy megtanulható, a szerző állítja: egyszerűen igaz, hogy ajándékba kapott valóság, és egyben begyakorolható. A „referenciapont, referenciaszemély” (57.) a Szentháromság egy Isten, akinek cselekvési módja, stílusa valamiképpen kirajzolódik az emberi életben, történelemben. Az erről szerzett emberi tapasztalatok évekredeként átívelő tradícióként élnek tovább, áthagyományozódnak, új nemzedékek tapasztalatában megelevenednek, újraértelmezettek lesznek, leírva testet öltenek.

Versegi Beáta-Mária bízik benne, hogy a elolvassuk a könyvet, a főcím nem marad csupán elvont fogalom. Reméli, hogy olvasó és szerző tud egymáshoz kapcsolódni, „mint mélyebb összefüggéseket kereső és dialógusra vágyó emberek. Esetleg úgy is, mint olyan személyek, akik a spirituális vágyakat felismerték magukban, és ennek nyomán jelenlétét keresik életükben és szakmai elhivatottságukban”. (88.) (*Kairosz*, Budapest, 2018)

BODNÁR DÁNIEL

SOMMAIRE*Le christianisme en Asie*

- PETER NEUNER: La situation des Églises en Chine
 ZOLTÁN WILHELM – NÁNDOR ZAGYI: Christianisme et liberté de religion en Inde
 VERONIKALILLA SZAKOS: L'histoire du christianisme sur la péninsule coréenne
 FERENC PATSCH: La politique chinoise de trois papes: Jean-Paul II, Benoît XVI, François
 RUTH PFAU: D'un amour fou
 ■ Poèmes de Zsolt Miklya, Attila Tomaji, András Visky et István Vörös
 ■ Entretien avec Klaus von Stosch

INHALT*Das Christentum in Asien*

- PETER NEUNER: Die Situation der Kirchen in China
 ZOLTÁN WILHELM – NÁNDOR ZAGYI: Christentum und Religionsfreiheit in Indien
 VERONIKALILLA SZAKOS: Die Geschichte des Christentums auf der Koreanischen Halbinsel
 FERENC PATSCH: China-Politik dreier Päpste: Johannes Paul II., Benedikt XVI., Franziskus
 RUTH PFAU: Mit verrückter Liebe
 ■ Gedichte Zsolt Miklya, Attila Tomaji, András Visky und István Vörös
 ■ Gespräch mit Klaus von Stosch

CONTENTS*Christianity in Asia*

- PETER NEUNER: The Situation of the Churches in China
 ZOLTÁN WILHELM – NÁNDOR ZAGYI: Christianity and Freedom of Religion in India
 VERONIKALILLA SZAKOS: History of Christianity on the Korean Peninsula
 FERENC PATSCH: The China Policy of Three Popes: John Paul II, Benedict XVI, Francis
 RUTH PFAU: With Crazy Love
 ■ Poems by Zsolt Miklya, Attila Tomaji, András Visky and István Vörös
 ■ Interview with Klaus von Stosch

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Főszerkesztő-helyettes: GÖRFÖL TIBOR

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HAFNER ZOLTÁN, HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;

Nyomdai munkák: Séd Könyvkiadói Kereskedelmi és Nyomdaipari Kft., Ügyvezető igazgató: Dránovits István

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 6.000,- Ft, fél évre 3.000,- Ft, negyed évre 1.500,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 6.000,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA
 KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány
 a Közjőért

Nemzeti
 Együttműködési
 Alap

Ára: 600 Ft

VIGILIA

SZEMLE

TOM WRIGHT

Az én evangéliumom szerint.

FARAGÓ LAURA

Mit mondott Pál apostol valójában?

A magyar néballada és a Biblia

A filológiai megismerésről.

Peter Szondi válogatott írásai

Ókontri – A rög gyermekei III.

Vadnyugati origó

Szerelem – Harcom 2.

Felix Austria

Kapcsolatteremtő spiritualitás. Szervezeti kultúra és spiritualitás a szupervízió tükrében

ORAVECZ IMRE

FERDINANDY GYÖRGY

KARL OVE KNAUSGÅRD

SZOFIJA ANDRUHOVICS

VERSEGI BEÁTA-MÁRIA

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Benkő Gitta, Bodnár Dániel, Csanda Mária,

Kovács Alex, Krupp József, Petrőczy Éva,

Szemes Péter és Varga Gyöngyi

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A 21. század lelkesége
- A félelemről
- Baán Izsák, Laczkó Zsuzsanna, Mustó Péter, Tringer László, Várszegi Asztrik és Zátonyi Maura tanulmánya
- Aczél Géza, Filip Tamás, Halmi Tamás, Zbigniew Herbert, Oravecz Péter és Sopsits Árpád írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap MINISZTERELNÖKSÉG

19001

9 770042 602005